

Järvamaa

tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Järva.

Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Kreises Järwa.

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

T a r t u s , 1 9 3 4.

E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.

Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu.

Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu.

Järvamaa

tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Järva.

Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Kreises Järwa.

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

21625

T a r t u s , 1 9 3 4 .

E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.

Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu.

Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu.

2

J. Mällo trükk Tartus

A-9363

Kaastöölised.

Collaborateurs. Mitarbeiter.

Järvamaa uurimisest või kirjeldusest on osa võtnud: Dr. A. Gläser, dr. J. Grossberger, agr. J. Jaanhold (piimatalit.), dr. med. M. Kask [elumajad, elanikud, asulad (osal.) jne.], dr. Emma Lasberg (rahvatervishoid), dr. G. Leisner, dr. ing. E. Leppik (Paide kanalisats.), dr. nat. A. Luha (geol. osa), dr. A. Lüsi, dr. O. Pihlak, prof. A. Rammul (joogivesi, ühingud, koolid, prantsus- ja saksa-keelne kokkuvõte jne.), dr. N. Snamensky, dr. A. Spiegel, dr. K. Sööt, cand. J. Sütt (kliima), prof. A. Tammekann (maateadusl. osa), lektor dr. phil. h. c.

J. V. Veski (keel. korrektuur) ja dr. vet. A. Virèn (loomatervishoid).

Tänu kõikidele isikutele ja asutistele, kes kaasa aidanud, iseäranis Järva maa-
valitsusele, Paide, Tapa ja Türi linnavalitsusele, endistele ja praegustele maa-
ja linnade tervishoiuarstidele.

Sisukord.

Table des matières. Inhaltsverzeichnis.

	lk. pg. Seite
Maateaduslik ülevaade	Aperçu géographique 9
	Geographische Übersicht
Geoloogiline ülevaade	Aperçu géologique 11
	Geologische Übersicht
Kliimaolud	Climat 13
	Klima
Elumajad, saunad jne.	Maisons d'habitation, maisons de bain etc. 18
	Wohnhäuser, Badestuben usw.
Joogivesi	Eau potable 25
	Trinkwasser
Koolid, ühingud ja muud	Ecoles, sociétés et autres 27
	Schulen, Organisationen usw.
Aegviidu, Ambla, Järva-Jaani, Koeru, Käru, Madise, Peetri, Rake ja Vägeva alevik	Petits bourgs. Kleine Ortschaften oder Flecken Aegviidu, Ambla, Järva-Jaani, Koeru, Käru, Ma- dise, Peetri, Rake et Vägeva . 34
Elanikud	Habitants 45
	Einwohner
Rahvatervishoid	Hygiène publique 53
	Öffentliches Gesundheitswesen
Loomatervishoid	Hygiène vétérinaire 68
	Veterinär-Hygiene
Paide linn	La ville de Paide 75
	Stadt Paide
Tapa linn	La ville de Tapa. 80
	Stadt Tapa
Türi linn	La ville de Türi 85
	Stadt Türi
Kirjandus	Bibliographie 90
	Literatur
Prantsuskeelne kokkuvõte	Résumé français 91
	Französische Zusammenfassung
Saksakeelne kokkuvõte	Résumé allemand 95
	Deutsche Zusammenfassung
Joogivee uurimuse tulemused . . .	Analyses des eaux potables . . 99
	Trinkwasseruntersuchungen.

Maateaduslik ülevaade.

Aperçu géographique. Geographische Übersicht.

Järvamaa asub Põhja-Eesti keskuses, Harjumaa, Virumaa ja Viljandimaa vahel. Oma pindalalt, 2 986 km², on ta Eesti vähemaid maakondi, ulatudes põhja-lõuna suunas 87 km pikkuselt ja lääne-ida suunas 55 km laiuselt. Läänes ja lõunas piiravad Järvamaad enamasti laialdasemad madalad metsa- ja soo-alad, kuna idas liitub ta ühtlase kõrgema rikkalikult põllustatud alana vahenditult Virumaa.

Järvamaa pinnamoes valitsevad laiad tasandikud, mis paiguti omavad enam või vähem lainja ilme. Tasane maapind kerkib põhjast, läänest ja edelast vähehaaval ida poole, kus on maakonna kõrgemad kohad. Siin kerkib üksikuid kõrgendikke 136 m kõrguseni üle merepinna. Maakonna edelasopp vastu Pärnumaad on sellevastu vaevalt 35—40 m ü. m. p. Valitsevalt tasases maastikus teatud vaheldust toovate vähemate ebataasustena näeme maakonna edelasas rööbiti asetatud väikesi piklikke künniseid, nn. voori, mis moodustavad siin üheskoos Järvamaa väikevoorte valdkonna. Vaatamata väheldasele kõrgusele, esinevad need künnised maastikus kaunis silmapaistvalt, sest neid eraldavad lohud on laiad ja kaetud enamasti vaid niitude ja madala võsaga, mis ei suuda pinnavorme varjata. See väikevoorestik võtab enda alla ligikaudu 1 000 km² suuruse ala, ulatudes itta umbes Paide ja Annani. Siit algavad Järvamaale eriti iseloomukad lainjad tasandikud, kus näeme suuremaid ja vähemaid põllualasid vaheldumisi niitude, soode ja metsasaludega. Põllumaad hakkab esinema seda rohkem, mida kaugemale ida poole liigume. Paiguti, nagu Järva-Jaani ja Koeru ümbruses, muutub maapind vähemal ulatusel ka kaunis ebataasaseks ja vahelduvaks.

Maakonna põhjaosa Tapa ja Lehtse ümbruses on suur soine ja metsane tasandik, kus vaheldust pakuvad vaid üksikud ümmargused kuplid, pikad kitsad vallseljakud ja vähemate kõrgendikkude sumbrühmad. Eriti mõjukalt esinevad maastikupildis vallseljakud, lõikudes järskude harjataoliste tammidena, kohati hargnedes ja madalduhes, läbi soode, kaetud enamasti haava- ja sarapuu-metsaga. Neid

võime jälgida otse kilomeetrite viisi ja soosaarte taludele on nad ka tihti heaks ühendusteks.

Et Järvamaa asetseb suuremalt osalt Põhja-Eesti kõrgustiku veelahkmel, siis mahutuvad maakonna piiridesse ainult jõgede vähe-seveelised ladvaosad, mis valguvad radiaalselt maakonna keskusest äärte poole. Maapinna peamine kallakus Järvamaal on edelasse, Pärnu madaliku poole; seepärast leiduvad siin Järvamaa suuremad veesooned — Pärnu jõe ülemjooks ja ta lisajõed. Põhja poole, Soome lahte, valguvaist jõgedest algavad Järvamaal Jägala ja Valgejõgi, lõunasse valguvaist Emajõe lisajõgedest Põltsamaa jõgi. Maakonna keskuses, veelahkmel, jääb vesi ebamääraste kallakussuhete tõttu sageli lamedaisse lohkudesse seisma, moodustades laialdasi soostunud pindu. Pinna lameduse tõttu ei ole aga eeldusi suuremate seisvate veekogude tekkimiseks, ja nii puuduvad tõeliselt Järvamaa nime kandvas maakonnas järved pea täiesti. Erandiks on ainult maakonna kõige põhjapoolsem sopp vastu Harjumaad, kus leidub rohkesti väiksete metsajärvede rühmi.

Nagu peamised põllualad, on ka asulastik ja elanikud koondunud maakonna kõrgemasse ja viljakamasse kesk- ja kaguossa, kus teatud keskustena esinevad Koeru ja Rake alevik. Maakonna suuri-mad asulad — Tapa, Paide ja Türi linn — on siiski asetunud maakonna vähemsoodsa metsasele ja soorikkale alale. Paide on vana administratiivne keskus, millel ei ole erilist ühendust maakonna tulunduseluga ja mis selle tõttu ei osuta ka pea mingit kasvamist ega edenemist. Türi ja Tapa on aga noored, hoogsalt kasvavad linnakesed, mille tekkimine ja arenemine on peamiselt ühenduses raudtee sõlmekohtadega. Oma soodsa asendi tõttu võidavad nad endile üha enam tagamaad ja tõmbavad enesega läbikäimisse ikka suuremaid rahvahulki, võttes sellega Paidelt pea igasugused edenemisvõimalused.

Geoloogiline ülevaade.

Aperçu géologique. Geologische Übersicht.

Järvamaa aluspõhja moodustavad põhjaosas lubjakivid, mis kuuluvad peamiselt ordoviitsiumi ladestusse. Lõunaosas on aluspõhjaks gotlandiumi (siluri) paed, millest alumised lademed (Juuru ja Boreaalis-lade, eriti viimase omapärane *Pentamerus borealis*'e karpidest koosnev „rõngaspaas“) on samuti lubjakivid, kuna pea terve lõunapoolmiku aluspõhjas on dolomiidid (Raikküla ja Adavere lademest) ülekaalus.

Piir ordoviitsiumi ja gotlandiumi vahel kulgeb edelast kirdesse läbi maakonna, alates ligikaudu Kirna valla põhjaosast ja suundudes Porkuni piirkonda Virumaa piires. See piir, nagu samuti ka piirid üksikute lademetega, ei avaldu mingil silmapaistval kombel maastikus ega muus looduslikes oludes. Põhjuseks tuleb lugeda asjaolu, et nende lademetega kiviliigid on oma vastupidavuselt olnud enam-vähem ühtlased ja seega ka ühtlaselt kannatanud uuristavate ning ärakandvate mõjude all. Teatava tähendusega on vahest see, et maakonna kõige enam põllustatud ja kõige tihedamini asustatud ala (Tamsalu-Paide kitsarööpalise raudtee piirkonnas ja sellest põhja ning lõuna poole) aluspõhja moodustavad ühest küljest lubjapõletamiseks soodsad kiviliigid (Boreaalis-lademe „rõngaspaas“), teisest küljest aga samad kivimid kui ka teised siin leiduvad (Raikküla lademe) plaatjad kihid, mis soodsad ehitustarveteks.

Osalt sellega ongi seletatav, et just siin maakonna piiril (Tamsalus) on välja arenenud suuremaid Eesti lubjatööstusi, mis varustavad põletatud lubjaga nii oma lähemat ümbruskonda kui ka märksat osa tervest kodumaast.

Seesama asjaolu on aga kaasa mõjunud, et lubjakivimurdude arv ümbruskonnas on võrreldes varemate aegade tublisti tagasi läinud: väiksemad lubjaahjud on kadunud, väikesed paemurrud selleks otstarbeks on samuti kadunud ja seetõttu on aluspõhja tundmaõppimine teatava määraneni raskendatud.

Suurtest paemurdudest oleks nimetada vanu Mündi paemurde Paide lähedal, mis on ainulaadsed sest seisukohast, et siin on tegemist maa-aluste koobasmurdudega, kust juba vist sajandite kestes

on võetud Raikküla plaatjaid dolomiite (Paide lossi, müüride j. m. ehitusiks).

Maakonna lõunapoolseimas osas lõikab jõgesid aluspõhja paa-tesse (Käru, Piiumetsa). Need paed kuuluvad peamiselt Adavere lademe dolomiitidesse ja on tähelepanuväärsed oma paigutise kivis-tisrikkusega, mis oleneb käsijalgse *Pentamerus estonus*'e massilisest esinemisest.

Pinnakatte seisukohast iseloomustab Järvamaa läänepoolset osa kuulumine „kõrvemaastikku“ ja Türi, Paide ja Järva-Madise väike-voorte alasse. Olenematult aluspõhjast loob see pinnakatte iseloom ja pinnamood vähe soodsad põhjavee olud, mille tõttu siin levivad sood ja metsad, asustus on hõre ja ei saa levida põllustamine. Maa-konna põhjaosas on vallseljakute ja liivikute levimine üheks iseloo-mulikuks jooneks.

Kõigest sellest järgneb, et pinnakatte tüsedus on väga ebauht-lane ja see kate on ka koosseisult mitmekesine. Lääne- ja põhja-osas levivad kruusad ja liivad, kuid rohkearvulistes lohkudes ja nõgudes on settinud savid ja leidub hiljemini kasvanud turvast. Laialdastel ida- ja keskosa aladel levib savikas moreen, mis tingib nende osade suhtelise viljakandvuse.

Pinnakatte mitmekesisuse tõttu on ka pinnased maakonnas kau-nis mitmekesise iseloomuga. Enamik pinnastest kuulub, nagu üldse Põhja-Eestis, nõrgalt leetunud rühkmuldade hulka. Maakonna ida-ja kaguosas (kagu poole Tamsalu-Paide raudteest) on leetumisaste palju suurem ja siin moodustub suuremaid tugevasti leetunud rühk-muldade alasid Põhja-Eestis. Soostumine avaldub peamiselt maa-konna lääneosas ja maakonna põhjaots omab liivmuldi, millest Tal-linna-Tapa raudteest põhja pool olev ala on samuti tugevasti soos-tunud.

Kliimaolud.

Climat. Klima.

Arvestades Järvamaa geograafilist asendit ja maapinna ilmet, võib sedamaid kinnitada selle maakonna õige väikest erinevust kliima suhtes teda ümbritsevaist maakonnist. Peale võrdlemisi väikese kõrgustiku idaosas on kogu maakond pinnakõrguse poolest ühtlane. Et väga suur osa sellest maakonnast on rikas soodest (põhja-, lääne- ja loodeosas) ja jõgedest, mis tunduvalt mõjustavad kliima iseloomu, siis võiksime siinset kliimat nimetada üldjoontes kaunis ebasoodsaks tervishoiuliselt seisukohalt, samuti nagu seda on Pärnumaa kirdeosa, Viljandimaa põhjaosa, Tartumaa loodenurk ning Virumaa lõunaosa. V. Kurrik'u kliimavaldkondade määramise järgi kuulub Järvamaa jahekontinentaalsesse valdkonda ning moodustab ühes Virumaaga, Põhja-Tartumaaga ja Põhja-Viljandimaaga karedaima kliima piirkonna Eestis.

Vene valitsuse ajal töötas Järvamaa piirkonnas õige vähe ilmajaamu. Selle tõttu on ka kliimaelementide käsitlemine raskendatud. Nii puudusid seal täiel määral II järgu ilmajaamad, mille tõttu pole võimalik saada andmeid keskmise temperatuuri kohta. Temperatuuri ülevaadet võimaldab ainult paar vihmajaama, kus on mõõdetud ainult hommikust temperatuuri. Sademete kohta on olemas mõningad andmed vihmajaamadest, nimelt maakonna põhjaosast Jänedalt, keskosast Orisaarest ja lõunaosast Paidest ning Kärust. Need jaamad asusid kõik maakonna madalas osas. Kõrgema idaosa iseloomustamiseks võib täiel määral kasustada piirilähedase Porkuni vihmajaama andmeid. Kui nimetatud andmeid täiendada Eesti ajal kogutud andmetega 1920.—1927. a. Vaolt, Jänedalt, Vodjalt ja piirilähedasest Tooma II järgu jaamast, siis võib ülevaadet nimetada juba rahuldavaks.

Temperatuur.

Maakonna keskmise temperatuuri üle otsustamiseks vaatleme alljärgnevat tabelit, milles on esitatud vihmajaamades märgitud hommikused temperatuurid. Need on aasta keskmises ainult paar kümnendikku kraadi (C) madalamad kui normaalsed kolmekordseist vaatlusist tuletatud keskmised temperatuurid.

1. tab. Temperatuur k. 8 hommikul (C).

Tempér. matinales. Morgentemperaturen.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta
Porkuni	—7,1	—8,0	—5,2	1,8	9,2	13,7	15,8	13,9	8,6	3,2	—0,9	—4,8	3,4
Jänedä	—5,8	—7,1	—4,9	1,9	9,9	14,8	16,5	14,6	9,7	4,4	—0,8	—4,6	4,1
Orisaare	—5,9	—7,9	—5,1	1,6	8,8	14,5	16,3	14,0	8,9	4,5	—1,5	—5,1	3,6
Käru	—7,6	—8,9	—5,3	2,5	9,9	14,3	15,7	14,7	9,5	4,3	—0,7	—4,7	3,6
Keskm.	—6,6	—8,0	—5,1	1,9	9,5	14,3	16,1	14,3	9,2	4,1	—1,0	—4,8	3,7

Sellest tabelist näeme, et kevadekuud on Järvamaal kaunis jahedad, mis tingitud soode rohkusest. Sama nähtus esineb küll ka mererannikul mere kevadise jaheduse tõttu, kuid sellevastu on seal sügis soe, kuna Järvamaal on aga sügistemperatuur ka võrdlemisi madal (november).

Võrdluseks kõrvutame veel Eesti ajal Jänedal ja Toomal kogutud keskmiste temperatuuride andmed Tartu ja Tallinna pika-aegsete temperatuurikeskmistega.

2. tab. Keskmised (normaalsed) aastatemperatuurid (C).

Tempér. moyen. de l'année. Mittlere Jahrestemperaturen.

Jänedä	4,3	Tartu	4,5
Tooma	4,3	Tallinna	4,8

Sellest näeme, et Järvamaa keskmist temperatuuri võib lugeda paar kümnendikku kraadi madalamaks Tartumaa temperatuurist ning terveni kolmveerand kraadi madalamaks põhjaranniku temperatuurist, millist vahet aasta keskmises võib lugeda kaunis tunduvals.

S a d e m e d.

Järvamaad võib täie õigusega lugeda Eesti vihmarikkaimaks alaks, sest siin asub paar vihmajaama, kus on registreeritud üle kogu Eestimaa rohkeimad sademed, nagu Käru, Vao, Ambla ja Vodja. Neist oli Käru juba Vene ajal kogutud andmete põhjal märgitud vihmarikkaimaks kohaks. Eesti ajal on temaga veel seltsinud Vao, Ambla ja Vodja. Et ajajärgud Vene ja Eesti valitsuse ajal on ajaliselt lahutatud ja peale selle võivad veel vaatlustehniliselt aset leida mõningad lahkuminevad, siis toome kummagi ajajärgu andmete tabelid eraldi.

3. tab. Sademete hulk mm (varemal ajal).

Eau tombée en mm. Niederschläge in mm.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.	T.	S.	T/S.
Porkuni	34	32	31	40	54	64	83	84	66	50	44	39	621	221	400	0,55
Jänedä	29	26	24	36	43	53	80	89	53	60	43	40	576	197	379	0,52
Orisaare	30	26	24	31	50	57	79	88	50	47	36	37	555	185	370	0,50
Paide	40	31	30	36	44	49	74	89	56	61	48	41	599	226	373	0,61
Käru	47	33	34	49	45	46	80	113	59	73	56	51	686	270	417	0,65
Keskm.	36	30	29	38	47	54	79	93	57	58	45	42	608	220	388	0,56
Keskm. %	5,9	4,9	4,7	6,3	7,8	8,9	13,1	15,3	9,3	9,6	7,4	6,8	100	36	64	0,56

4. tab. Sademete hulk mm (hilisemal ajal).

Eau tombée en mm. Niederschläge in mm.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.
Jänedä	36	30	31	48	71	77	55	95	80	70	72	46	711
Ambia	30	26	31	43	43	64	40	132	65	76	81	33	664
Käru	28	32	33	60	51	61	56	99	86	68	56	30	660
Vao	40	31	35	57	57	80	51	99	70	59	60	47	686
Tooma	26	22	28	58	58	77	52	95	66	53	47	29	611
Keskm.	32	28	32	53	56	72	51	104	73	65	63	37	666
Keskm. %	4,8	4,2	4,8	8,0	8,4	10,8	7,7	15,5	11,0	9,8	9,5	5,5	100

5. tab. Sajupäevade arv (varemal ajal).

Nombre des jours avec eau tombée. Anzahl der Tage mit Niederschlägen.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.
Porkuni	13	11	12	10	11	11	14	16	14	14	13	13	152
Jänedä	14	14	11	11	11	11	12	16	12	15	14	14	155
Orisaare	17	15	14	12	12	12	15	16	13	14	16	14	170
Paide	13	12	10	10	10	11	12	14	10	12	16	13	143
Käru	13	9	10	8	9	8	14	14	12	13	11	11	132
Keskm.	14	12	11	10	11	11	13	15	12	14	14	13	150

6. tab. Sajupäevade arv (hilisemal ajal).

Nombre des jours avec eau tombée. Anzahl der Tage mit Niederschlägen.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A.
Jänedä	18	15	14	14	14	19	10	13	18	20	19	18	192
Ambia	13	12	13	11	14	16	12	16	17	24	19	17	184
Käru	11	12	12	10	12	11	10	14	14	18	16	11	151
Vao	17	14	14	14	16	19	12	16	18	22	20	20	202
Tooma	12	9	10	13	15	17	12	15	15	18	16	13	165
Keskm.	14	13	13	13	14	16	11	15	16	20	18	16	179

Kuna kõigis teistes maakonnis sisemaal on sademete aastane summa umbes 550 mm, ulatub see Järvamaal juba üle 600 mm. Kui aga jätta arvestamata eesti-aegsed andmed, mis ei ole hästi võrreldavad endise-aegsetega, ja samuti ka Kärü, kui Vene ajast tuntud rohkeimate sademetega koha, ka siis saame Järvamaa keskmiseks sademete hulgaks arvu 580. Viimast arvu on ka tarvitatud võrdluseks teiste maakondade kliima käsitlemisel.

Kui võtta talvise ja suvise poolaasta sademete vahekorrad, siis saame arvu 0,56 ehk umbes 1:2. Protsentuaalselt võttes tuleb tali-poolaasta kohta 36%, suvi-poolaasta kohta 64%, s. o. suvel ligi 2 korda rohkem sademeid kui talvel. See iseloomustab kliima täielikku kalduvust kontinentaalsusse, kuna kontinentaal-kliimas on harilik jaotus 1:2 ehk 33% ja 67%, merekliimas aga 2:3 ehk 40% ja 60%.

Õ h u n i i s k u s .

Relatiivse õhuniiskuse kujunemisel on väga oluline sademete rohkus ja nende säilivus maapinnal. Et Järvamaal on sademete rohkus eriti suur ja ka maa üldiselt õige soorikas, siis tuleb selle maakonna kliimat lugeda eriti niiskeks. Seda kinnitavad ka Jäned ja Tooma vastavad andmed, millede järgi oleks relatiivne niiskus 83. Seega on õhuniiskus siin märksa suurem kui teistes sisemaakonnis (78). Õhuniiskus on Järvamaal ligikaudu niisama suur kui meie saarestikus (85), kuid niiskuse iseloomult on siin siiski suur lahku-minek. Saarestikus valitseb pehme merekliima; seepärast on suur niiskus siin tingitud soojast mere auramisest. Järvamaal aga tingivad suure niiskuse soode auramised ja rohked sademed, levitades n. n. külma niiskust, mis on organismile väga ebameeldiv. See tuntud jahe sooniiskus on ka põhjuseks, miks Järvamaal pole kujunenud suvituskohti.

Ühenduses rohkete sademetega võib konstateerida ka pilvituse rohkust. Üldiselt on pilvitus Lääne-Eestis väiksem (5 kuni 6 kümnendikku), Ida-Eestis suurem (6 kuni 7 kümnendikku), saarestikus kõige väiksem (4 kuni 5 kümnendikku). Järvamaal on aga pilvituse rohkus ka Ida-Eesti normist suurem, andes aasta keskmise arvu üle 7 kümnendiku. Kuna Ida-Eestis on päikesepaistet 37%, Lääne-Eestis 40% ja saarestikus 45%, peaks Järvamaa geograafilise asendi kohaselt siin normaalne päikesepaiste olema 38% ehk 39%, kuid tõeliselt tuleb seda arvu pidada hästi väiksemaks, nimelt 30%.

Tuule keskmine kiirus ei ole Järvamaal erinev teistest sisemaakonnist, olles keskmiselt 3,4 m/sek., nimelt Jänedal 2,8 m/sek., Toomal 4,1 m/sek. Domineerivad tuuled puhuvad, nagu mujalgi sisemaal, läänest ja edelast.

Kõike kokku võttes tuleb mainida, et Järvamaa kuulub kliima suhtes ebasoodsamate maa-alade hulka Eestis, olles selles suhtes isegi esimesel kohal. Keskmine temperatuur on siin vähe madalam kui naabermaakonnis, sademeid hästi rohkem kui mujal Eestis, niiskus sisemaa kohta eriti suur, olles seejuures veel jaheda ja kareda iseloomuga, ja lõpuks päikesepaistet vähesepoole. Kui juba Virumaa võib meil lugeda karedama kliimaga maa-alaks, siis veel suurema õigusega võib seda kinnitada Järvamaa kohta, nimetades siinset kliimat peale kareda veel külm-niiskeks, mis on tervislikult halvasti mõjuv.

Elumajad, saunad jne.

Maisons d'habitation, maisons de bain etc. Wohnhäuser, Badestuben usw.

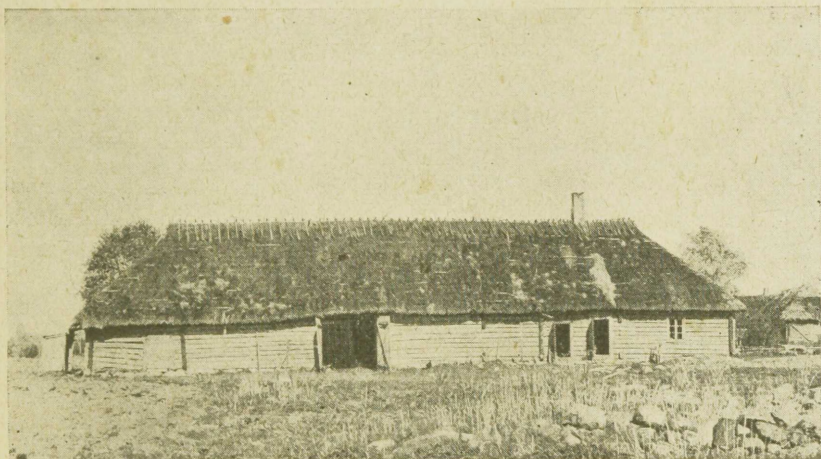
Järvamaa valdade asulastiku tiheduses võime täheldada silmatorkavat sõltuvust kultuurmaistu levimisalast. Järvamaa idaosas, kus asuvad lainjal põhi-moreenalal viljakad kultuurmaistud, on asulastik võrdlemisi tihe; nii tuli siin ühe ruutkilomeetri peale elanikke: Võhmutas 29,9, Nõmkülas 24,4, Liigvallas 23,2, Esnas 23,0, Amblas 20,8, Einmannis 19,5, Väinjärves 19,0 ja Kapus 17,7. Maakonna lääneosas aga asetsevad sooderikkal maa-alal harvemini asustatud vallad, nagu: Anna vald 8,8, Vahastu 9,9, Väätša 11,6, Kärü 11,8, Albu 13,5 ja Lehtse 13,8 elanikuga 1-el ruutkilomeetril. Lõunapoolsetes valdades on asulastik keskmise tihedusega: 15,7—20,1 elanikuga 1-el ruutkilomeetril.

Asulastiku tihedusele on oma mõju avaldanud ka tihe raudteede võrk, kuigi Türi-Tamsalu kitsarööpmeline raudtee on suunatud läbi tihedamalt asustatud maa-alade. Järvamaa piire läbivad Tartu-Tapa ja Tapa-Tallinna laiarööpmelised raudteed, Tallinna-Viljandi kitsarööpmeline tee ja Türi-Tamsalu kitsarööpmeline tee asub pea täielikult Järvamaa piires. Maanteede võrk aga on täiesti asulastiku tiheduse kohaselt välja kujunenud.

Asulastiku iseloom oleneb suuresti maastikust ja teestikust. Soistes valdades ja mujal, kus põlluharimiseks kõlvulist maad ühes kohas leidub vähe, on arenenud pisikülad 2—10 taluga, nagu Saareküla, Vetepere, Võõbu-Eesküla ja Võõbu-Tagaküla, Valgma, Veskiaru, Jõgisu, Tammiku, Palivere, Sannamäe, Venevere, Väätša-Väljataguse, Tamsaare, Rammusaare, Kooksimetsa jne. Valdavaimaks külavormiks on aga ühe- ja kahepoolne ahelküla, nagu Ageri, Ahula, Kukevere, Linnapea, Raudla, Vistla, Nurmsi, Kareda, Padula, Palu, Ellavere, Metsla, Piometsa, Väätša jne. Üsna levinud on ka üksik- ja erakõu-külad, kus talud asuvad üksteisest võrdlemisi kaugel, nagu Lohula, Sääsküla, Seene, Varangu, Vissuvere, Päinurme, Vaali, Kirila, Nehatu jne. Sumbkülasid esineb harvemini (Illevere, Valasti, Vedruka, Karkuse jne.), veel vähem on hagu- (Puiatuaru, Mustla, Sõmeru), tänav- (Keiku) ja sõõrkülasid (Väike-Kareda, Naistevälja, Visusti). Õige suur hulk külasid on segatüübilised. Külade suurus kõigub 2—70 elumajani, keskmiselt 20—30.

Sumbküla-laadilised on ka Järvamaa suuremad asulad Paide, Tapa, Türi, Järva-Jaani, Ambla, Koeru.

Järvamaa valdade 8 121 majast oli 1922. a. seinte materjaliks puu 7 205-el (88,7%), kivi 548-l (6,7%), segamaterjal 337-l (4,2%) ja muu materjal ning teadmata materjal 31-l (0,4%) elumajal. Katusematerjaliks oli puu 4 062-l (50,0%), õled 3 592-l (44,2%), papp 147-l (1,9%), kivi 138-l (1,7%), segamaterjal 113-l (1,4%), plekk 57-l (0,7%) ja muu ning teadmata materjal 12-l (0,1%) elumajal. Seega

Talumaja Väinjärve vallas. *Maison d'habitation d'une ferme dans l'arrond. de Järva. Bauernhaus im Kreise Järva.*

oli valdavam osa elumajadest puuehitised; katusematerjaliks tarvitatakse peamiselt puumaterjali ja õlgi (94,2%) ja neid peaaegu ühevõrra.

Järvamaal on suur osa elumaju rehe ja rehealusega ühe katuse all, uuematest ehitistest ehitatakse osaliselt elumaja muist hooneist eraldi. Harilikus elumajas on 1—4 tuba, köögiks tarvitatakse tihti rehetuba. Järvamaa on neid maakondi, kus leidub üsna palju suitsutaresid. Suitsutaredes elavad peamiselt popsid ja muud kehvikud. Suitsutaresid leidis 52, s. o. 3,7% uuritud elumajadest olid suitsutared; peamiselt on nad saunikute ja popside elumajadeks.

Põranda materjal oli 719-s põrandate ja seinte suhtes uuritud elumajas järgmine:

materjal:	laud	kivi	savi	muld
arv:	620	14	22	63
%:	86,2	1,9	3,1	8,8

7. tab. Eluruumid.
Logements. Wohnräume.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Mõõdetud elumajade arv <i>Logements mesurés</i> <i>Untersuchte Wohnungen</i>	Eluruumide kõrgus meetrites <i>Hauteur du logement en mètres</i> <i>Höhe der Wohnräume</i>			Õhuhulk ühe elan. kohta kantmeetrites <i>Cube d'air par homme (en m³)</i> <i>Luftkubus</i>					Põranda pindala 1 m² akna- klaasi-pinna kohta m²-tes <i>Surface du logement par mètre carré de fenêtres</i> <i>Auf 1 m² Fensterfläche kommt Fussboden in m²</i>					
			1,5—2,0	2,0—2,5	2,5—3,0	kuni <i>moins de 10</i>	10—20	20—30	30—50	50 ja rohkem <i>et plus</i>	kuni <i>moins de 10</i>	10—12	12—20	20—40	40—60	60 ja rohkem <i>60 et plus</i>
1.	Albu	57	—	56	1	13	30	6	6	2	48	3	2	4	—	—
2.	Ambla	62	—	43	19	7	14	20	15	6	26	6	20	10	—	—
3.	Anna	42	2	37	3	1	1	11	22	7	—	—	1	28	7	6
4.	Esna	95	13	72	10	8	5	18	40	24	—	—	8	45	37	5
5.	Koigi	130	—	128	2	30	42	27	16	15	31	11	53	26	8	1
6.	Liigvalla	59	3	45	11	13	24	10	9	3	2	4	30	22	—	1
7.	Mäo	63	—	62	1	9	19	15	14	6	12	12	22	11	5	1
8.	Nõmküla	143	5	138	—	15	41	39	32	16	37	15	54	27	6	4
9.	Särevere	36	1	11	24	—	6	3	12	15	6	2	12	12	4	—
10.	Väätsa	36	—	11	25	—	2	4	11	19	4	2	6	21	2	1
Kokku <i>Total</i>		723	24	603	96	96	184	153	177	113	166	55	208	206	69	19
%%		100	3,3	83,4	13,3	13,3	25,5	21,0	24,5	15,7	23,0	7,6	28,8	28,5	9,5	2,6

8. tab. Elumajad, saunad, väljakäigukohad.
Maisons d'habitation, maisons de bain et lieux d'aisance.
Wohnhäuser, Badestuben u. Klosette.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Valla elumajade üldarv <i>Nombre total des maisons</i> <i>Gesamtzahl der Wohnhäuser</i>	Uuritud elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i> <i>Wohnhäuser untersucht</i>	Põrandate ja seinete suhtes uuritud elumajade arv <i>Mais, dont planchers et murs sont inspectés</i> <i>Fussböden u. Wände untersucht in Wohnh.</i>	Põrandad <i>Planchers.</i> <i>Fussboden</i>				Seinad <i>Murs.</i> <i>Wände</i>			Saunad <i>Bains</i> <i>Badestuben</i>				Väljakäigukohad <i>Lieux d'aisance</i> <i>Abtritte</i>		
					Materjal <i>Matériaux</i> <i>Material</i>				Materjal <i>Matériaux</i> <i>Material</i>			arv nombre Zahl	Korsten <i>Cheminée</i> <i>Schornstein</i>		Teadmata <i>Inconnu</i> unbekannt	arv nombre Zahl	Elumajad, kus välja- käigukoht	
					laud <i>planches</i> <i>Bretter</i>	kivi <i>pierre</i> <i>Stein</i>	savi <i>argile</i> <i>Lehm</i>	muld <i>terre</i> <i>Erde</i>	palk <i>bois</i> <i>Balken</i>	krohvitud <i>mor-</i> <i>tier</i> Kalkverputz	paberdat. <i>papier</i> peint tapeziert		on <i>avec</i> mit	ei <i>sans</i> ohne			on <i>oui</i> mit	puudub <i>sans</i> ohne
1.	Albu	629	58	57	57	—	—	—	56	1	—	4	3	1	—	58	58	—
2.	Ambla	688	63	58	58	—	—	—	34	7	17	12	2	—	10	66	58	5
3.	Anna	223	42	42	38	—	2	2	30	10	2	3	2	1	—	10	10	32
4.	Einmani	263	204	—	—	—	—	—	—	—	—	17	11	2	4	117	113	91
5.	Esna	516	95	95	85	—	—	10	74	7	14	8	6	2	—	42	42	53
6.	Koigi	423	130	130	104	9	—	17	96	26	8	14	9	—	5	24	22	108
7.	Kuksema	404	94	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	2	—	12	11	83
8.	Liigvalla	383	59	59	58	—	—	1	53	4	2	19	9	10	—	41	38	21
9.	Mäo	374	63	63	49	—	3	11	41	14	8	10	8	2	—	17	15	48
10.	Nõmküla	448	144	143	134	3	1	5	68	52	23	21	6	—	15	106	106	38
11.	Särevere	562	36	36	22	1	—	13	21	11	4	12	12	—	—	26	25	11
12.	Väätsa	316	36	36	15	1	16	4	27	8	1	6	4	2	—	25	25	11
13.	Võhmuta	435	123	—	—	—	—	—	—	—	—	14	11	—	3	50	47	76
Kokku Total		5664	1147	719	620	14	22	63	500	140	79	143	84	22	37	594	570	577
% %			20,2	12,7	86,2	1,9	3,1	8,8	69,5	19,5	11,0	12,5					49,7	50,3

Nagu neist arvudest nähtub, on savist ja mullast põrandate arv võrdlemisi suur, nimelt 11,9%, ainult Läänemaal leidus mullast, kruusast ja savist põrandaid rohkem — 22,2%, Saaremaal 11,4%, Pärnumaal 9,5%, Võrumaal 7,4% ja teistes maakondades veel vähem.

Seinte seesmiseks pinnaks oli katmata palk 500-l (69,5%), krohvitud seinu leidus 140-l (19,5%) ja paberiga kaetud seinu 79-l (11,0%) elumajal. Palkseinad olid tihti seestpoolt lubjatud ja praod neis saviga täidetud ning tasandatud. 723-st mõõdetud elumajast oli 166-l (23,0%) aknaklaasi- ja põrandapinna suhe alla $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{12}$ 55 (7,6%), $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{20}$ 208 (28,8%), $\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{40}$ 206 (28,5%), $\frac{1}{40}$ — $\frac{1}{60}$ 69 (9,5%) ja vähem kui $\frac{1}{60}$ 19 (2,6%) elumajal. Seega rahuldava suhtega, alla $\frac{1}{10}$, külladaselt valgustatud elumaju oli 23,0%; suurel osal elumajust, nimelt 57,3%-il, oli see suhe $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{40}$, 12,1%-il oli see suhe veelgi vähem ja seda peamiselt popsnikkude elumajade arvel, kus aknaklaasi-pind oli tihti äärmiselt väike.

Kokkuvõetult olid elumajade valgustusolud järgmised:

Surface du logement par mètre carré de fenêtre.

Fussbodenfläche auf 1 m² Fensterfläche.

Elumajad — *maisons, Wohnhäuser*

	arv — <i>nombre, Zahl</i>	%
kuni 10	166	23,0
10—12	55	7,6
12—20	208	28,8
20—40	206	28,5
40—60	69	9,5
üle 60	19	2,6

Valgustussuhet $\frac{1}{20}$ — $\frac{1}{60}$ leidus rohkem Anna, Esna, Säreveere ja Väätsa vallas, suhet üle $\frac{1}{10}$ ja kuni $\frac{1}{20}$ leidus rohkem Albu, Ambla, ka Koigi ja Nõmküla ning teistes Järvamaa idapoolsetes valdades.

Eluruumide kõrgus oli Järvamaal järgmine:

Eluruumide kõrgus meetrites.

Hauteur du logement

Höhe d. Wohnräume

Elumajad — *maisons, Wohnhäuser*

arv — *nombre, Zahl* %

1,5—2,0	24	3,3
2,0—2,5	603	83,4
2,5—3,0	96	13,3

Tervishoiu nõuetele vastava — 2,5 ja rohkema kõrgusega eluruumide leidus ainult 13,3%.

Eluruumide avarus oli Järvamaal järgmine:

1 elaniku kohta tulev õhuhulk

kantmeetrites (m ³)	Elumajad — <i>maisons, Wohnhäuser</i>	
<i>Cube d'air par homme</i>	arv — <i>nombre, Zahl</i>	%
<i>Luftkubus pro Mensch</i>		
kuni 10	96	13,3
10—20	184	25,5
20—30	153	21,0
30—50	177	24,5
50 ja rohkem.	113	15,7

Seega oli kitsaste elumajade hulk (alla 10 m³ õhku 1 elaniku kohta) võrdlemisi suur — 13,3%; Pärnu-, Saare-, Viru- ja Valgamaal kõikus see protsent 7 ümber, ainult Võru- (12,0%) ja Läänemaal (10,3%) oli kitsaid elamuid ka võrdlemisi rohkesti. Kitsad olid elumajad peamiselt popsnikkudel ja saunikutel, kus tihti suur perekond asus ühes ainsas väikeses toakeses.

Järvamaa valdades ühes alevikkudega oli 1922. a. elanikke 50 734 (faktiline elan. arv), elumaju 8 121 ja neis kortereid 11 233. Kõikidest elanikkudest elas maal 87,2%, elumajadest asus maal 89,9%. Elumajade tihedus 1 km² peale oli keskmiselt 2,74; seega jäävad elumajade tiheduse poolest Järvamaast maha Pärnu- (2,35), Viru- (2,43) ja Valgamaa (2,49). Ka majade arvu poolest oli Anna vald hõreda mini asustatud — 1,38; kõige tihedam oli Võhmuta vald: 4,7 elumaja ühel km².

Iga maja kohta tuli kortereid 1,4 ja elanikke 6,2, kuna iga korteri peale tuli 4,5 elanikku. Üksikute valdade järgi kõikus elanikkude tihedus 5,3 (Vahastu) ja 7,3 (Kapu) vahel.

Saunu oli Järvamaal 13 uuritud valla 1 147 elumaja kohta ainult 143 ehk 12,5%-il. Saunu on kahesuguseid: korstnaga ja ilma. Korstnaga saunu oli 84, ilma 22, 37 sauna kohta puuduvad andmed. Kus saunad on, seal käiakse saunas enamasti iga kahe nädala tagant, mõnes kohas ebaregulaarselt, „kuidas aga juhtub“. Pesemiseks kasustatakse väga sageli rehetubasid, mis sel puhul kõvemini köetakse; suvel pestakse jõgedes. Saunade suhtes on Järvamaa mahajäänuid. Teistes maakondades on saunu märksa rohkem; nii oli Pärnu-, Saare-, Viru-, Võru-, Valga- ja Läänemaal saunu 49,9—82,6-l protsendil uuritud elumajust. Seega jätab ihupuuhastuse eest hoolitsemine Järvamaal palju soovida.

1 147-l uuritud elumajal oli väljakäigukohti 594; et mõnes kohas oli 2 väljakäigukohta, siis oli väljakäigukohtadega elumaju 570, s. o. 49,7%; väljakäigukohad puudusid 577-l elumajal ehk 50,3%-il. Ainult Võrumaal oli väljakäigukohti veel vähem (42,4%). Väljakäigukohtadest oli puudulikke 152, s. o. ligi ¼. Enamik väljakäigukohtadest oli ehitatud elumajast eraldi.

Miks on Järvemaal väljakäigukohti nii vähe? See võiks ole-
neda vaesusest (popsid ja muud kehvikud), kuid suurelt osalt hooli-
matusest, ja puuduliku arusaamise tõttu väljakäigukohtade tarvilik-
kusest, samuti kasulikkusest (väetis). Olemasolevatest väljakäigu-
kohtadest veetakse mustus põldudele ja aiamaale. Kus väljakäigu-
kohad puuduvad, seal toimub roojaheit majade ümbrusse, põõsaste
taha, lauta jne. See komme ei ole mitte ainult ilu mõttes hukka-
mõistetav, vaid võib kujuneda kõhutaudide laialipuhkemisel elanik-
konnale kardetavaks.

Joogivesi.

Eau potable. Trinkwasser.

Järvamaa valdades ühes Aegviidu, Ambla, Järva-Jaani, Koeru, Kärü, Rake alevikuga on uuritud 95 joogivee-proovi; peale selle Paide linnas 36, Türi linnas 19 ja Tapa linnas 40 proovi. Valdades uuritud veest osutus 44 (46,3%) heaks, 24 (25,3%) kahtlaseks ja 27 (28,4%) halvaks. Linnade veevarustus ja veeanalüüsid on käsiteldud vastavate linnade kirjelduste juures, mispärast olgu sinna viidatud. Valdades ja alevikkudes on uuritud 50 (52,6%) raketega kaevu, 34 (35,8%) puur-, 8 (8,4%) pumpkaevu, 2 allikat ja 1 jõe vesi. Raketega kaevudest osutus vesi 24-s (48%) heaks, 16-s (32%) kahtlaseks ja 10 (20%) halvaks; puurkaevudest oli vesi 16-s (47,1%) hea, 3-s (8,8%) kahtlane ja 15-s (44,1%) halb; pumpkaevudes oli 4-s hea, 2-s kahtlane ja 2-s halb vesi; allikate ja jõe vesi hinnati kahtlasteks.

Kloorisisalduse kohta saadi järgmised arvud: kuni 10 mg kloori ühe liitri vee kohta 7-s (7,4%), 10—20 mg 24-s (25,3%), 20—30 mg 17-s (17,9%), 30—50 mg 16-s (16,8%), 50—100 mg 21-s (22,1%) ja üle 100 mg 10-s (10,5%) veevõtmis-kohas. Vee karedust on uuritud 43-s vees; neist oli ainult 3 vähese karedusega, s. o. alla 10 saksa kraadi, 10—20° karedusega 26 (60,5%), 20—30° 11 (25,6%) ja karedusega üle 30 saksa kraadi 3 vett.

Mis puutub kaevude sügavusse, siis võib selles suhtes eritella kahesuguse sügavusega kaevusid: kus moreenkate on paksem ja põhjavesi asub maapinna läheduses, seal on valdavamas enamuses võrdlemisi madalad raketega kaevud; kus aga paekihid asuvad maapinna läheduses, tuleb põhjavett otsida sügavamalt, ja seal leiame sagedasti puurkaevusid. Raketega kaevudest oli 94% 2—10 m sügavusega, puurkaevudest aga oli 71% 10—40 m sügavusega. Vee omaduste suhtes ei saa ütelda, et Järvamaa puurkaevud annaksid paremat vett kui raketega kaevud, sest läbipuuritud paekihid ei ole kaugetki mitte veekindlad ja nende filtreeriv toime on üsna väike; ainult selles mõttes tuleb eelistada puurkaeve, et nad on kaitstud otsesest reostusest. Salvkaevud asuvad tihti õues, kuhu sead ja veised ligi pääsevad, muidugi ka kaevu lähemat ümbrust reostavad, nii et otsene reostamisvõimalus on olemas. Selle vältimiseks on soovitatav sulgeda juurdepääs kaevule nii veistele kui ka sigadele ja muudele koduloomadele; peale selle tuleb igal juhul hoolitseda selle

eest, et kaevu lähem ümbrus oleks kõrgemaks tehtud, mis takistaks pinnavete kaevu voolamist; ühtlasi seisaks siis kaevu ümbrus kui-
vana. Samuti tuleb kaevu ehitamisel rakked ümbritseda liiva ning
läbilaskmatu savikihi ja salvedeks tarvitada betoonitorusid — be-
toonrakete tarvitamine näitab Järvamaal rõõmustaval kombel märga-
tavat sagenemist.

9. tab. Veevõtmis-kohad ja vee omadus.

Provenance et qualité des eaux potables.

Entnahmestellen u. Beschaffenheit des Trinkwassers.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales Gemeinde</i>	Veevõtmis-koht <i>Proven. de l'eau</i>					Vee omadus <i>Qualité de l'eau</i>			
		Salvkaev <i>Puits à margelle</i> <i>Schachtbrunnen</i>	Pumpkaev <i>Font. à pompe</i> <i>Pumpe</i>	Puurkaev <i>Puits tubulaire</i> <i>Bohrbrunnen</i>	Allikas <i>Source</i> <i>Quelle</i>	Jõgi, järv <i>Rivière, lac</i> <i>Fluss, See</i>	Hea <i>Bonne, Gut</i>	Kahtlane <i>Suspecte</i> <i>Verdächtig</i>	Halb <i>Mauvaise</i> <i>Schlecht</i>	Kokku <i>Total</i>
1.	Albu	—	—	2	—	—	—	—	2	2
2.	Alliku	—	—	1	—	—	—	—	1	1
3.	Ambla	3	1	4	—	—	5	1	2	8
4.	Esna	—	—	3	—	—	1	1	1	3
5.	Kirna	1	—	—	—	—	1	—	—	1
6.	Koigi	—	—	2	—	—	1	—	1	2
7.	Käru	3	—	5	—	1	6	2	1	9
8.	Lehtse	6	—	—	—	—	4	1	1	6
9.	Liigvalla	22	3	2	1	—	2	15	11	28
10.	Särevere	3	1	2	1	—	3	2	2	7
11.	Vahastu	—	—	1	—	—	—	—	1	1
12.	Väinjärve	7	3	5	—	—	13	1	1	15
13.	Väätša	—	—	3	—	—	—	—	3	3
14.	Võhmuta	5	—	4	—	—	8	1	—	9
Kokku <i>Total</i>		50	8	34	2	1	44	24	27	95
%%		52,6	8,4	35,8	2,1	1,1	46,3	25,3	28,4	100
Hea <i>Bonne, Gut</i> abs.		24	4	16						
%		48,0		47,1						
Kahtlane <i>Suspecte,</i>										
<i>Verdächtig</i> abs.		16	2	3	2	1				
%		32,0		8,8						
Halb <i>Mauvaise,</i>										
<i>Schlecht</i> abs.		10	2	15						
%		20,0		44,1						

Koolid, ühingud ja muud.

Ecoles, sociétés et autres. Schulen, Organisationen usw.

Järvamaa valdades ühes Türi ja Tapaga oli 1921./22. õ. a. 87 algkooli 342 klassiga, 1922./23. õ. a. 74 algkooli 332 klassiga, see arv on püsinud sellest peale enam-vähem ühel tasemel, ainult klasside arv on suurenenud, 1931./32. õ. a. oli Järvamaa valdades ühes Türi ja Tapaga (kumbagis linnas 1 algkool 8 ja 12 klassiga) 73 algkooli 374 klassiga. Seega on kümne aasta jooksul algkoolide arv vähenenud ühe võrra ja klasside arv tõusnud 42 võrra. Paide linnas oli 1922./23. õ. a. 1 algkool 11 klassiga, peale selle 6 keskkooli algklassi, 1931./32. õ. a. 2 algkooli 15 klassiga,

Nagu teisteski Eesti maakondades on klassikomplektide*) arv poole võrra vähem klasside arvust, linnades on enamasti iga klassikomplekti peale 1 klass. 1931./32. õ. a. tuli Paides 15 klassi kohta 11 klassikomplekti, Tapal vastavalt 12 ja 12, Türil 8 ja 8, Järvamaa valdades aga 354 klassi kohta 169 klassikomplekti. Nagu sellest nähtub, on maal ühte klassiruumi paigutatud 2 ja enam klasse.

Algkoolides õppis 1921./22. õ. a. 6 808 (ühe kooli kohta andmed puuduvad) ja 1922./23. õ. a. 6 729 õpilast, mis teeks 100 elaniku kohta 121,8 (üleriikl. 104,9) õpilast, 1931./32. õ. a. õppis maa-algkoolides 4 942 õpilast, kui siia liita Türi ja Tapa arvud eelmiste arvudega võrdlemiseks, siis oleks see arv 5 615. Ka Paide linna algkoolides on õpilaste arv 1922./23. õ. a. kuni 1931./32. õ. a. vähenenud 326-lt 310-ele.

Õpilasi tuli 1922./23. õ. a. ühe klassi peale maal 20, 1931./32. õ. a. keskmiselt 14 maa-alkkooles, Paides 21, Tapal 33 ja Türil 35 (kõikides linnades 31 ja kõikides maakondades 15), kui aga vaadelda klassikomplektide järgi, siis näeme, et ühe klassiruumi kohta tuleb nii maa- kui ka linna-alkkooles ligikaudu samasuured arvud; nii maal 1931./32. õ. a. 29, Paides 28, Tapal 33, Türil 35, (kõik linnad 35, maad 31, üleriikl. 32). Nende arvude järgi võiks arvamisele tulla, nagu oleks maa-alkkoolid paremais tingimuses, see oleks aga ekslik, sest

*) Klassikomplekti all mõistetakse õpilaste kogu, keda õpetaja õpetab ühes ruumis ja ühel ajal.

E. St. 1932, nr. 123, lk. 69.

maa-alkkoolide ruumid on üldiselt märksa halvemad linna alkkoollide omadest.

Iga õpetaja kohta tuli 1922./23. õ. a. 27 õpilast maa-alkkoolis, 1931./32. õ. a. ka 27, Paides 12, Tapal 28, Türil 28.

Iga alkkooli õpilase peale kulutati 1922./23. õ. a. maal 3 435 mk, Paides 4 108 mk, 1931./32. õ. a. maal 70,0 kr, Paides 96,6 kr, Tapal 61,7 ja Türil 61,0 kr. Need arvud ei ole võrreldavad, kuna vahepeal rahaväärtus muutunud on.

Klassitubade suurusest saame pildi järgmisest kokkuvõttest:

		Klassiruumi põrandapinna suurus m ²			
		>24,9	25,0—44,9	45,0—64,9	65,0<
Paide	1922./23.	—	5	2	—
	1931./32.	1	2	9	—
Tapa	1931./32.	—	2	6	1
Türi	1931./32.	—	1	3	4
Maakond ühes					
Türi ja Tapaga 1922./23.		28	95	64	27
		13,1%	44,4%	29,9%	12,6%
Maakond 1931./32.		10	87	52	19
		6,0%	51,7%	31,0%	11,3%

Siit näeme, et linnade alkkoolid omalt põrandapinnalt on üsna suured, s. o. kohased 20—50 õpilase mahutamiseks. Maal on väikeste klassiruumide arv vähenenud, nii oli 1931./32. õ. a. mahutusega kuni 20 õpilast (>24,9 m²) 10 klassiruumi ehk 6,0% 13,1% vastu 1922./23. õ. a. Kõige enam oli seesuguseid ruume, mis võivad mahutada 20—40 õpilast (25,0—44,9 m²), arvestades iga õpilase peale 1—1,2 m² põrandapinda.

		Klassiruumi õhumahutus m ³				
		>74,9	75,0—99,9	100,0—149,9	150,0—199,9	200,0<
Paide	1922./23.	—	—	5	2	—
	1931./32.	1	—	2	9	—
Tapa	1931./32.	—	—	—	8	1
Türi	1931./32.	—	—	1	3	4
Maakond ühes						
Tapa ja Türiaga 1922./23.		25	35	69	41	44
		11,7%	16,3%	32,2%	19,2%	20,6%
Maakond 1931./32.		6	18	66	39	39
		3,6%	10,7%	39,3%	23,2%	23,2%

Siit näeme, et väikeste klassiruumide arv on vähenenud, nii et niisuguseid klassirume, kus ruumi leiduks kuni 19 õpilasele (arvestades 4 m³ õpilase kohta), leidis 1931./32. õ. a. ainult 3,6%. Selgema pildi saame, kui vaatleme üksiku õpilase peale tulevat õhuhulka.

Nii tuli 1922./23. õ. a. 32 klassiruumis ühe õpilase peale vähem kui 3 m³ õhuruumi, 3—4 m³ 48-s klassiruumis; s. o. ligi 40% klassiruumidest oli õhuhulk 1 õpilase peale väiksem nõuetavast. Linna algkoolles oli olukord ses suhtes parem. 1931./32. õ. a. tuli alla 3 m³ õhuruumi 1 õpilase kohta 11-s klassitoas, 3—4 m³ 34-s klassitoas, nii et ka 1931./32. õ. a. 27% klassitubadest olid puuduliku õhuruumiga.

Nagu eelpool nägime, on paljudes klassiruumides õhuhulk vähem kui soovitatav. Sellest saaks ju üle hea ventilatsiooni tarvitusele võtuga, kuid kahjuks on enamikus klassitubades õhupuhastus õige puudulik; nii toimus õhupuhastus:

		ukse kaudu	akna kaudu	seinavent. kaudu	akna ja seinavent. kaudu	ukse ja akna kaudu	märki- mata
Paide	1922./23.	—	5	—	2	—	—
	1931./32.	—	3	—	9	—	—
Tapa	1931./32.	—	—	9	—	—	—
Türi	1931./32.	—	—	—	8	—	—
Maak. Tapa ja Türi	1922./23.	12	159	29	10	—	4
		5,7%	75,7%	13,8%	4,8%		
Maakond	1931./32.	—	110	28	13	17	—
			65,5%	16,7%	7,7%	10,1%	

Nagu sellest kokkuvõttest näeme, siis suures osas maa-alkkoolles toimub õhupuhastus akna kaudu, mida muidugi puudulikuks tuleb pidada juba seepärast, et aknaid saab avada ainult vahetundidel, peale selle kasustatakse ka uksi ventileerimiseks. Mis puutub seinaventi-
latsiooni, siis see enamik juhtudel on juba omalt läbiviimiselt puu-
dulik. Võrreldes Järvamaa algkoolide õhupuhastuse olusid teiste
maakondade oludega, siis siin suuri erinevusi ei ole.

Klassiruumide valgustus oli Järvamaa alkkoolest järgmine:

		1 m ² aknaklaasipinna kohta tuli põrandapinda m ²			
		kuni 5	5—7,5	7,5—10	üle 10
Paide	1922./23.	—	1	3	3
	1931./32.	—	8	1	3
Tapa	1931./32.	—	9	—	—
Türi	1931./32.	1	2	5	—
Maakond ühes Tapa ja Türi	1922./23.	11	33	59	105
		5,3%	15,9%	28,4%	50,4%
Maakond	1931./32.	4	31	54	79
		2,4%	18,5%	32,1%	47,0%

Nagu siit näeme, on enamik linna algkoollest valgustuse suhtes enam-vähem rahuldavad, kuigi ka siin valgustuskoeffitsient on soovitatavast osalt vähem (1924. a. oli nõuetav valgustussuhe 1:5, 1930. a. 1:7); maa-alkkooles näeme, et seal valgustusolud märksa halvemad on ja kümne aasta jooksul suurt paranemist ei näita, hea valgustusega klassitube oli ainult 5,3 ja 2,4%, rahuldava suhtega s. o. 1:5—1:7,5 15,9 ja 18,5%, ligi pooled klassitubadest olid valgustuse suhtes üsna puudulikud, s. o. suhtega 1:10 ja alla selle.

Mis puutub koolimajade kunstlikku valgustusse, siis linna algkooles valgustatakse pea eranditult elektrilampidega, maal aga petrooleumilampidega.

Ühiseluruumid (internaadid) olid 1922./23. õ. a. enamikus õige puudulikud. Ühiseluruumidega koolimaju oli 24, nad olid määratud 642 õpilasele, tegelikult magas neis aga rohkem õpilasi; osa neist asusid ühes ainsas ruumis. Paljudes kohtades kasustati magamisruumina klassitube ja muid ruume. Kitsad ühiseluruumid soodustavad parasiitide (täid, kirbud, eriti aga lutikad) levimist, samuti on hõlpus sügeliste ja muude nahahaiguste levimine. Peale muude kooliruumide tuleb ka magamisruumidele erilist tähelepanu pöörata nende parandamise suunas.

Algkooles (maal) on klosetid enamasti koolimajast lahus ja koolimajaga ühe katuse all olevad väljakäigukohad on enamasti külmad. Linna-alkkooles on klosetid majas ja kõik soojad.

Joogivett võetakse enamasti raketega ja pumpkaevudest. Joogivee omaduste kohta lähemaid uurimisi pole. Tervishoiu Instituudi poolt on uuritud osa kaevusid ja need andmed leiduvad raamatu lõpus olevas tabelis. Vett tarvitatakse joogiks enamasti toorelt ja võetakse seda eririistaga otse anumast või jälle anuma kraanist. Dortmundi purskkaeve ega muid kaitstud veevõtu abinõusid pole.

Kooli mööbel ei vasta paljudel juhtudel nende kohta püstitatud tervishoiulistele nõuetele. Enamik koolipinke on + distantliga ja määratud 2 õpilase mahutamiseks, kuid leidub ka pinke 3, 4 ja 5 õpilasele.

Keskkoole oli 1931./32. õ. a. Paides 2, Tapal 1 ja Türil 1, kokku 4, 22 klassi ja 26 klassitoaga. Õpilasi oli neis 624; iga klassitoa peale tuli õpilasi Paides 20,3, Tapal 34,6 ja Türil 25,2, iga klassi peale vastavalt 19, 40 ja 23. Õpetajaid oli kokku 59, iga õpetaja peale tuli 7,12 ja 10 õpilast. Ühe õpilase peale tuli kulusid Paides kr. 200,3, Tapal 93,9 ja Türil 198,2 (üleriikl. 173,3).

Keskooli ruumid ja mööbel olid üldiselt märksa paremad kui algkooles ja vastasid enamikus koolitervishoiulistele nõuetele.

Vaimse kultuuri alal registreeritud seltse ja muid organisatsioone oli Järvamaal 1.1.1931. a. 111, neist hariduseltse 31, raamatukoguseltse 32, kirjanduse ja kunstiseltse 5, karskusseltse 2, kasvatus ja noorte seltse 6, naisseltse 33 ja 2 koolide

vilistlaskogu. Seega seisab Järvamaa vaimse kultuuri alal tegutsevate seltside arvuga esikohal, kuna iga 10 000 elaniku kohta tuleb 23 seltsi (üleriikl. 15). Tegelik seltside arv võiks olla ehk suurem, kuna tervelt 31,9% seltsist (üle riigi) pole oma tegevuse kohta statistika keskbüroole teateid annud. Selle seltside ja ühingute üldarvu järgi ei saa mingeid kindlaid oletusi teha nende poolt tehtava kultuurtöö kohta, pooled seltsid on pealegi oma liikmetearvult üsna väikesed, (liikmete arvu kohta on teateid ainult 33 seltsi kohta) 25—50 liikmega, nii et nad juba seepärast midagi suuremat teha ei suuda.

Seltside ja ühingute elu avaldusiks on peoõhtute, perekonnaõhtute, mitmesuguste kursuste korraldamine, raamatukogude soetamine jne. Kuigi iga üksiku organisatsiooni tegevus paljut ei anna, võib siiski märgata nende ühise töö tulemusena teatavat rahva hariduslise ja sellega koos tervishoiulise taseme tõusu.

Järvamaa on meil Eestis iseseisvuse ajal piimanduses ja piimakarja pidamises kõikidest maakondadest kõige edukamalt töötanud ja sel alal sammub ta viimased aastad esirinnas. Kui 1930. a. lõpul kõiki piimatalitusi jaotati liikidesse nende elujõukuse järgi, siis osutus, et Järvamaal olid ainult kõrgema, s. o. I ja II liigi piimatalitused, ja nimelt I liiki 20 ja II liiki 4 ühispiimatalitust; seal teotsevad 3 erapiimatalitust kuulusid III liiki.

31. detsembril 1931. a. teotses Järvamaal kokku 26 piimatalitust (335; sulgudes on toodud vastavad üleriiklikud arvud) ühes 40 koorejaamaga (574); neist oli ühispiimatalitusi 24 (298) ühes 40 koorejaamaga (478) ja 2 erapiimatalitust ilma koorejaamadeta. Allpool toome mõned keskmised andmed Järvamaa 24 ühispiimatalituse tegevusest 1931. a. kohta. Olgu veel tähendatud, et Järvamaa ühispiimatalitused teotsevad kõik aurujõul.

Järvamaa ühispiimatalitused on 1931. a. jooksul vastu võtnud 40 909 100 (355 874 600) kg piima ja valmistanud võid 1 659 500 (14 480 600) kg, mis keskmiselt ühe piimatalituse kohta välja teeb 1 704 500 (1 194 200) kg piima. Ainult Valgamaa ühispiimatalituste keskmine on Järvamaa omast suurem, nimelt 2 083 300 kg. Ühe kg või valmistamiseks läks Järvamaal 24,5 kg piima; selle arvu miinimum oli Lõõla-Vissuveres 23,6 ja maksimum Käru ja Koeru ühispi. 25,2. Järvamaa 2 erapiimatalitust on vastu võtnud 1 814 580 (42 723 700) kg piima ja valmistanud 68 711 kg võid (1 723 200). Ühte erapiimatalitusse on keskmiselt toodud 907 300 (1 266 200) kg piima. Järvamaa ühispiimatalitused esitasid väljaveo-kontrollile kokku 31 002 (267 124) tunni võid, millest osutus I sorti 92,7% (89,16%), II sorti 6,3% (9,04%) ja III sorti ehk siseturu-võid ainult 0,98% (1,70%). Esimese sordi % Järvamaa ühispiimatalitustel on maakondadest kõige kõrgem. Keskmine kontrollkomisjoni hindamise pall on Järvamaal 12,19 (12,14). Siin on Virumaa oma 12,22 pal-

liga esimesel kohal. Kestvusproovide teiskordse hindamise keskmine on Järvamaa ühispiimatalitustel 11,44 (11,38). Siin on Viljandimaa oma 11,63 palliga esimesele, Saaremaa oma 11,50 palliga teisele, Virumaa oma 17,47 palliga kolmandale ja Järvamaa neljandale kohale pääsenud.

Järvamaa erapiimatalituste poolt kontrollile esitatud või jagunes järgmiselt: I sorti 77,82% (73,11), II sorti 19,02% (22,33%) ja III sorti 3,16% (4,56%). Maakondadest on erapiimatalitused suurema % I sordi võid andnud Läänemaa 83,34 ja Virumaa 80,37, kus töötavad suuremad ja korralikult sisseseatud erapiimatalitused. Keskmine hindamisvallide arv oli Järvamaa erapiimatalitustel 11,98 (11,91) ja kestvusproovide keskmine pall 10,89 (11,03). Piima keskmise rasvasuse poolest kõikusid Järvamaa ühispiimatalitused 3,46% (Alliku) ja 3,62% (Lõõla-Vissuvere) vahel. Järvamaa ühispiimatalitustesse tuuakse piima kokku enamuses just ühingute liikmete poolt, Kärevere piimaühingus tõuseb oma liikmete piim isegi üle 95%; ometi on ühingute hulgas ka üks valge vares, nimelt Kihme, kuhu toovad omad liikmed piima ainult 33,2%. Ühe vastuvõttepäeva kohta oli Järvamaal ühispiimatalitustel piima 6 415 kg; kõige suurem keskmine oli Ambla ühispiimatalituses, mis on üleriiklikult kõige suurema piima-läbikäiguga ühispiimatalitus ja kus vastuvõttepäeva kohta oli 15 859 kg piima. Väiksema piima-läbikäiguga ühe vastuvõttepäeva kohta oli Järvamaal Kärü ühisp. oma 1 272 kg piimaga.

Nagu eespool juba tähendatud, töötas Järvamaal 24 ühispiimatalitust 40 koorejaamaga. Need 40 koorejaama andsid ühispiimatalituste kogutoodangust 40% piima. Kokkutoodud piimast tarvitati või valmistamiseks 99,4% (99,2%), ülejäänud osa müüdi ümbertöötamatult või valmistati juustuks. 1931. a. on Järvamaa ühispiimatalitused piima eest piimatoojatele välja maksnud kokku 2 509 744,93 krooni ehk keskmiselt 1 kg piima eest 6,1 (5,7) senti. Järvamaa ühispiimatalitused on piima eest kõige kõrgemat hinda maksnud; selle järele maksid kõrgemat hinda Harju-, Viljandi- ja Tartumaa piimaühingud, ja nimelt 5,8 senti. Kõrgemat hinda Järvamaa ühinguist oli maksnud Väätša — 6,9 senti ja madalamat — Kolu 4,7 senti, kuid Väätša oli kahtlemata üle jõu maksnud, sest ta töötas võistlusetuhinas suure puudujäägiga, nimelt kr. 3 402,05, kuna samal ajal suuremaist Järvamaa ühispiimatalitustest näit. Ambla suutis välja maksta 6,7 senti, Aravete 6,8 s. ja Kahala 6,7 senti. Võimüügist on Järvamaa ühispiimatalitused saanud keskmiselt 169 senti (1,69); Virumaa on 170 senti saanud. Järvamaa piimaühinguist on kõrgemat hinda saanud Vägeva — Kr. 1,71 ja madalamat Vahastu ja Kolu — Kr. 1,66.

Omakapitalide % oli Järvamaa piimaühingutel 1931. a. passiiva kogusummast 65,42% (58,00%) ja varandusest 78,94% (71,27%).

Siin on ainult Saaremaa ees, kus vastavad arvud on 68,74% ja 86,26%. Järvamaa ühispiimatalituste tööstuskulud tegid läbikäigust 17,25% (18,76%) välja. Ainult Petserimaa tööstuskulud olid vähemad ja tegid üldlähikäigust 16,95% välja. Järvamaal töötas väiksemate tööstuskuludega Kahala piimaühing ja nimelt 11,93%-ga, kuna kõrgem tööstuskulude % oli Väätsa piimaühingul — 28,58. Üleriiklikult oli miinimum S.-Kõpu piimaüh. — 11,36% ja maksimum Kehtna-Nõmme piimaühingul — 44,96%.

Nagu eespool juba tähendasime, sammub Järvamaa nii piimanduse kui ka karjamajanduse arenemise poolest esirinnas, nagu seda ka edasi näeme. 1932. a. juunis oli Järvamaal 35 kontrollühingut (249), milles oli 770 liiget (5 503) 5 174 lehmaga (43 846). Igas k.-ühingus oli keskmiselt 22,0 liiget (22,1) 148 (176) lehmaga, kus ühe liikme kohta tuli keskmiselt 6,7 (8,0) lehma. Lehmi oli üldse 31 200 (43 140), kellest kontrolli all oli 16,6% (10,2%); kuigi kontrolli alla kuuluvate lehmade % on kahe viimase aasta jooksul vähenenud, nii oli Järvamaa kohta see arv 1930. a. 19,3% ja 1932. a. 16,6%, jäi see sellekohane maksimaalne arv siiski Järvamaa kohta püsima. Järvamaa kontrollühingute kogukarjade keskm. toodang oli 1931./32. k.-aastal 2 613 kg piima (2 518 kg) ja 96,54 kg (92,26 kg) võirasva. Piima- ja võirasva-toodanguga on Järvamaast ainult Harjumaa ees; nimelt on Harjumaa kontrollühingutel keskm. 2 780 kg piima ja 100,23 kg võirasva. 1931./32. k.-aasta toodangud on üldse langenud võrreldes eelmise kontrollaastaga, kuna eelmise aasta võirasva keskmine toodang oli Järvamaal rekordtoodang, nimelt 102,06 kg ühe lehma kohta.

Söötadest on Järvamaa k.-ühingud keskmiselt tarvitanud jõusöötasid 20,1% (17,1%), kõrssöötasid 33,6% (36,1%), tooressöötasid 6,8% (8,6%) ja karjamaad 39,5% (38,2%). Jõusöötade protsent on Järvamaal kõige suurem, mida suuresti mõjustavad kaks I järgu sugulava Viisul ja Udeval. Rekordse võirasva-toodanguga kontrollühing oli 1931./32. k.-a. Järvamaal, nimelt Esna k.-ühing 143,09 kg (eelm. k.-aastal oli 140,33 kg) võirasvaga. Eesti punase karja parim sugulava, mis võitis Põllutööministeeriumi ränd-auhinna, suure hõbekannu 350 kr. väärtuses, asub Järvamaal Udeva asunduses. Hollandi-friisi karja Viimsi I järgu sugulava, mis samuti võitis Põllutööministeeriumi rändauhinna, seega tunnustatud parimaks mainitud tõukarja sugulavaks, asub jällegi Järvamaal. Tähendab, Järvamaa on tõukarja arendamiseks tähtsamaid maakondi.

Aegviidu alevik ja suvituskoht.

Petit bourg et station de villegiature de Aegviidu.

Kleiner Flecken und Sommerfrische Aegviidu.

Aegviidu alevik asetseb Järvamaa põhjasopis Lehtse valla piirides. Asukoht on tal väga soodus, sest alevikku läbib Tallinna-Tapa laiarööpmeline raudtee, millel toimub väga elav liiklemine. Kaugus Tallinnast raudteed mööda 57 km, Tapalt 21 km. Peale selle läbib alevikku Tallinna-Tartu maantee, kuid liiklemine sellel on vähem intensiivne ja toimub peamiselt Järvamaa tihedamini asustatud osade suunas (Ambla 18 km, Lehtse 13 km, Paide 55 km). Aegviidu ümborus on vähe asustatud, eriti põhja pool ja ka läänepool (Jägala jõe harude ümbruses), kus on suuremad metsade ja soode alad, ainult kagus algavad mõne km kaugusel rohkem asustatud alad, sealpool on muuseas ka Jäneda mõisa, kus praegu teotseb põllutöökool.

Aleviku peatänava moodustab Tallinna-Tartu maantee aleviku vaheline osa (Piibe mnt.), mis on osalt sillutatud munakividega. Peale selle on rajatud suvituspiirkonnas terve rida teid (tänavaid), mis on sillutamata, ainult nende teede planeerimine ja nimelauad tuletavad meelde nende teede tänavaiseloomu. Suvitusraioon asetseb raudteest põhja pool ja nii on ka tänavastik vastavalt raudteest põhja poole rajatud, kus kuuse- ja männimetsa sees on suvituskrundid välja mõõdetud.

Aleviku ja suvituskoha üldise maa-ala kohta pole täpsaid teateid. Suvituskoha maa-ala võeti tervishoiu kaitse alla 30.VI. 1933. a. (vt. Riigi Teataja nr. 58, 1926., lk. 727) umbes 400 ha suuruses.

Elumaju on kokku 50 ümber, enamasti ühekordsed puumajad, suvitusraioonis on elumajade ehitamisel silmas peetud suvila iseloomu, kuigi nad ka talviseks elamiseks kõlbavad.

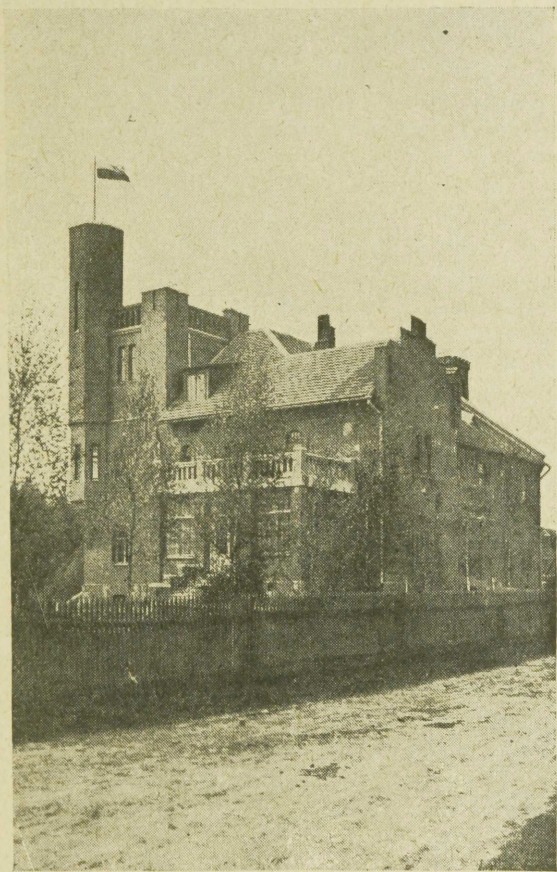
Pea iga elumaja juures on väljakäigukohad; enamasti on nad ehitatud elumajast eraldi.

Saunu on vähe.

Joogivesi saadakse raketega kaevudest, millede sügavus on 5—8 m. Tervishoiu Instituudi poolt uuritud 6 kaevust olid 4 hea, 1 kahtlase ja 1 halva veega. Suvitusraiooni kaevudes oli hea vesi.

Aleviku alaliste elanikkude arvu kohta pole täpsaid teateid. Suvitajate arv oli 1927. a. 225, 1928. a. 85, 1929. a. 350, 1930. a. 300, 1931. a. umbes 250 ja 1932. a. 200 ümber. Suvitajateks on peamiselt

Tallinna elanikud (1-kuulise puhkeajaga riigiametnikud jne.). Suvituselus erilisi hüvesid, peale hõlpsa raudteeühenduse, ei ole; ümbuskond pakub jalutusvõimalusi, vähemal määral ka supelvõimalusi Mustjões ja eemal asuvas järvekeses. Toiduaineid pole koha peal

Jämeda keskpõllutöökool.

Ecole d'agriculture de Jämeda. — Landwirtschaftschule in Jämeda.

kõiki saadaval, küll on võimalik neid saada raudtee kaudu Tallinnast. Siin suvitavad isikud, kes armastavad rahu ja vaikust.

Tööstusist oleks mainida ainult lauatööstust; kauplusi ja ärisid on tekkinud terve rida.

Kuna Aegviidul kui alevikul puudub tihedasti asustatud ümbrus, siis pole selles suhtes suuremat arenemist loota; suvituskohana ei suuda ta ületada Harjumaa ranna suvituskohti, nii et ka selles suunas ei ole loota suuremat arengut.

Ambla alevik.

Petit bourg de Ambla. Kleiner Flecken Ambla.

Ambla alevik asetseb Järvamaa kirdeosas, Ambla kihelkonna keskpaigas, Paide-Tapa maantee ääres. Amblal on liiklemisteedeks terve rida maanteid: Ambla-Tapa (13 km) maantee, millel ühendus toimub Järva-Jaani-Ambla-Tapa omnibuseliini kaudu, Ambla-Järva-Jaani (26 km) tee, Ambla-Lehtse (10 km) tee; talvist otseteed kaudu on Lehtse raudteejaama 6,5—7 km, muudest keskkohaadest asuvad Paide 45, Rakvere 37, Tallinna 88 km kaugusel.

Alevik võtab oma alla umbes 400-hektaarilise maa-ala, millest aleviku südame all olev maa-ala on end. mõisa maa, suur osa aga ümberkaudsete talude maad; uued ehituskruunid on rajatud riigistatud kirikumõisa maa-aladele. Maa-ala täpsat jaotust pole.

Tänavaid on arvult 8, umbes 4 km kogupikkusega; tänavatel erinimetusi ei ole, kuigi okupatsiooniajal tänavaid ristiti: Pikk, Jõe, Põllu, Tapa, Apteegi, Tohtri, Talve tänavaks — neid nimetusi praegu keegi ei tarvita. Tänavatest on munakividega sillutatud ainult alevikku läbiva Paide-Ambla-Tapa maantee aleviku piires asuv osa (1914. a.), muud tänavad on osalt hariliku kruusasillutisega või hoopis sillutamata ja seepärast vihmastel aegadel halvasti liigeldavad. Üldist tänavate valgustust ei ole, ainult kohaliku ühispanga juures valgustatakse pimedamail aegadel petrooleumigaasi-lambiga, samuti valgustatakse J. Kuulmata ja Tarvitajateühingu kaupluste esist petrooleumilaternaga.

Alevikus oli 1922. a. 97 elumaja 170 korteriga; 1933. a. alul oli elumaju 102, 175 korteriga; seega näitab alevik õige vähest juurdekasvu. Elumajad on valdavamas enamikus ühekordsed puumajad, kivimaju on ainult mõni üksik, kahekordseid on 8. Paljudel ühekordsetel majadel on peale ehitatud mansardkord. Hulk elumaju on vanad ja halva ehitusega. Ehistatud ehituskrunte on 82, peale selle on end. kirikumõisa maal rida ehistamata krunte. Ehituskruuntide suurus kõigub 900 ja 1 800 m² vahel.

Väljakäigukohti on 154, neist 23 on majadega ühe katuse all. Ehitusviisilt on väljakäigukohad lihtsad, mustuseauguks on maasse kaevatud mustuse-auk (kindlate seinteta) ja selle peal laudadest kokkulöödud väljakäigukoht. Mustuse veab elukutseline mustusevedaja majaomaniku heinamaale või põllule; mustuse vedu toimub talvel.

Aleviku piires on 5 korstnaga sauna; kõik nad on ühise katuse all koos teiste kõrvalhoonetega. 2 sauna kasustatakse poolavalikult (teatud saunatarvitajate ring), suur osa elanikke peseb end kas kodusel teel vannides (?) või käiakse ümbruskonna talude saunades.

Joogivee võtavad elanikud 73-st kaevust; neist on 4 puur-, 10 pump- ja ülejäänud 59 raketega (36 vändaga, 18 käsikooguga ja 15

vinnkooguga) kaevud, osa elanikke tarvitab alevikku läbiva oja vett. Kaevude sügavus kõigub keskmiselt 6 m ümber. 7-st analüüsitud veeproovist oli keemiliste ja füüsikaliste omaduste poolest 4 head, 1 kahtlane ja 2 halba (vt. ka tabel raamatu lõpus).

Elanikke oli 1922. a. 493, neist 221 meest ja 272 naist; 1933. a. vallavalitsuse arvamise järgi ei ole elanikkude arv suurt muutunud ja kõigub 500 ümber. Elanikest on oma tööala järgi — peale õpetajate, ametnikkude, äriteenijate, kaupmeeste ja põlluharijate — suu-rem osa käsitöölisi.

Kauplusi ja ärisid oli 1933. a. 7. Tööstusi 7: riidevärvimis- ja vanutamis-, nahaparkimis-, raua-, villakraasimis- ja ketramistööstus, 2 auru-jahuveskit ja 1 piimatööstus, kus valmistatakse ka piimapulbrit.

Tähtsamaid asutisi: Ambla vallamaja, 6-kl. algkool, luteri-usu kirik, tuletõrje seltsimaja, ühispank.

Amblas asuvad tervishoiu personaalist Ambla jaoskonna-arst ja ämmaemand ning 1 halastaja õde Ambla haigete vastuvõtte-punktis.

Seltskondliku elu alal teotseb Amblas terve rida aatelisi ja muusihilisi seltse, eesotsas hariduse- ja tuletõrje-seltsiga. Avalikke parke ja jalutuskohti ei ole; osalt tarvitatakse sellena spordivälja.

Et Amblas puuduvad suuremad tööstused ja ettevõtted, siis omab Ambla peamiselt kohaliku keskuse tähtsust. Mõne aasta eest oli kõne all Järva-Jaani-Ambla-Tapa raudtee ehitus, kuid see on teostamata, kuigi raudtee lähedus Amblale tähtis oleks.

Järva-Jaani alevik.

Petit bourg de Järva-Jaani. Kleiner Flecken Järva-Jaani.

Järva-Jaani alevik asetseb Kesk-Järvamaal Võhmuta vallas. Alevik on tekkinud umbes 26 a. eest; suurimat kasvu näitas ta 1923. ja 1924. a., kui ümbruskonnas elavalt metsa ümber töötati. Viimaseil aastail on aleviku kasvamine enam-vähem soiku jäänud.

Alevik asetseb tähtsal maantee sõlmpunktil. Siit hargnevad tervelt 7 maanteed; neist oleksid tähtsamad alevikku läbistav Tallinna-Tartu I kl. maantee, Järva-Jaani-Tamsalu ning Järva-Jaani-Peetri tee. Suurem liiklemine toimub Järva-Jaani ja Tapa vahel, kus ühendust peetakse omnibuseliini kaudu, ja Türi-Tamsalu kitsarööpmelise raudtee kaudu, mis läbib alevikku. Omal ajal oli kõne all Järva-Jaani-Tapa kitsarööpmelise raudtee ehitamine, kuid see on esialgu teostamata.

Alevik võtab enda alla 222,3-hektaarilise pindala, millest on planeeritud 99 ehituskrunti; osa neist asub Keika küla talude maa-del, 55 end. Orina mõisast planeeritud riigimaal ja 32 end. Järva-Jaani kirikumõisa maal. Kruntide suurus on 0,12—0,52 ha. Kokku oli 1933. a. 119 krunti.

Tänavaid on 6; pea kõik on nad alevikust lähtuvate või teda läbivate maanteede osad; peatänavaks on Tallinna-Tartu maantee alevikku läbiv osa. 2 tänavat on kruusaga sillutatud, ülejäänud on sillutamata. Kõnniteed on puudulikud, osalt puuduvad üldse. Tänavaid ei valgustata, kui mitte arvestada mõnede äride ette asetatud laternaid.

Elumaju oli 9. III. 1933. a. 111, neist 4 kahekordset. Enamik elumaju on ühekordsed puuehitised, ainult 5 elumaja on kivimajad (neist 2 kahekordset). Väljakäigukohad on ehitatud osalt koos elumajaga, osalt eraldi. Täpsat arvu ei ole teada. Mustus veetakse aedadesse ja põldudele.

Saunu on kokku 5, neist üks J. Kesküla saun, kus alevi elanikud vastava tasu eest end pesemas käivad; raudteeteenijatele on raudteejaamas oma saun. Osa elanikke peseb end kodusel viisil.

Joogivee saavad aleviku elanikud 99-st kaevust; suur enamik neist on puurkaevud, ülejäänud on raketega või pumpkaevud. Raudteeteenijaid varustatakse veega raudteejaama 70 m sügavusest puurkaevust. 9-st uuritud kaevust oli 4 puur- ja 5 raketega kaevu 4—25 m sügavusega, kõik uuritud kaevuveed osutusid headeks (vt. tabel raamatu lõpus).

Elanikke oli 9. IV. 1933. a. 652, neist 312 meeste- ja 340 naisterahvast.

Tööstuslikest ettevõttest oleksid mainida 1 sae- ning jahuveski, koos elektrijaamaga, 1 rauatööstus, 1 puutööstus ja 1 piimatähtsus. Asutisi on alevikus 2 algkooli, 1 täienduskool, postkontor, luteriusuliste kirik, tuletõrje-ühingu seltsimaja, ühispank jne. Äriettevõtteid on terve rida, eesotsas J.-Jaani tarvitajateühisuse ja Keika majandusühisusega. Siin on 1 võõrastemaja, 1 restoraan. Seltse on alevikus terve rida.

Tervishoiulisest personaalist on siin: jaoskonna-arst, hamba-arst, ämmaemand, looma-arst ja J.-Jaani malevkonna samariitlased. Alevikus on 1 apteek.

J.-Jaani alevik on tähtsaks seltskondliku elu keskuseks, sest siin tegutseb terve rida aatelisi ja muusihilisi organisatsioone, muuseas J.-Jaani tervishoiu-selts. Jalutuskohana kasustatakse Mälestussamba-platsi. Malevkonnal on spordiväli.

Seega on I.-Jaani alevik üsna elujõuline tulunduslik ja seltskondlik keskkoh.

Koeru alevik.

Petit bourg de Koeru. Kleiner Flecken Koeru.

Koeru alevik asetseb Järvamaa kagusopis Väinjärve vallas, 2 km Tallinna-Tartu maanteest edela pool. Alevikku läbib Paide-Rakvere maantee, mis on ühtlasi aleviku peatänavaks. Kaugus Pai-

dest 30 km, Rake jaamast 15 km; viimasega on suvel omnibuseühendus. Vähemad teed on Koeru-Väinjärve ja Koeru-Visuste.

Maa-ala ja kruntide kohta puuduvad lähemad andmed, kruntide suuruseks on umbes $\frac{3}{4}$ ha.

Elumaju oli 1933. a. märtsikuus 60, 164 korteriga. Enamik elumajadest on ühekordsed puumajad. Väljakäigukohtasid on 52, neist 19 elumajaga ühe katuse all. Mustus veetakse palgatud mustusevedaja poolt majaomanikkude kruntidele.

Saunu on 4, korstnaga; kellel oma sauna ei ole, käivad pesemas kahes maksulises saunas.

Kaevusid on 24, kõik puur- ja pumpkaevud, kaevude sügavus kõigub 20 ja 30 m vahel. Tervishoiu Instituudi poolt uuritud 7 kaevu (4 puur- ja 3 pumpkaevu) veed osutusid keemiliste ja füüsiliste omaduste poolest heaks. Kloori hulk kõikus 10 ja 32 mg vahel, ammoniaaki ja salpeetrishapet ei leidunud üheski uuritud vees.

Elanikkude üldarv oli 18. III. 1933. a. 305, neist mehi 132 ja naisi 173. Elanikest on töö-ala järgi suurem enamik käsitöölisi, lihttöölisi, vähem on äri- ja muudel aladel tegelevaid isikuid.

Alevikus asub 1 ev.-luteriusuliste kirik, 1 algkool, 1 apteek. Kauplusi on 7, võõrastemaju 1. Tööstusist oleksid mainida piimatallitus, piiritusevabrik, jahuveski, lauavabrik ja kaks mehaanikatöötuba.

Seltsidest oleksid tähtsamad: hariduseselts, spordiselts, tule-tõrje-ühing j. t. Jalutuskohiks on Aruküla park ja suvel Väinjärve ümbrus.

Arstlikust personaalist asub Koerus 2 arsti (1 neist jaosk.-arst) ja jaosk. ämmaemand.

Kõige sellega moodustab Koeru küllalt tähtsa tulundusliku, majandusliku ja seltskondliku elu keskkoha. Kui koerulaste unistus Põltsamaa-Koeru-J.-Jaani-Tapa raudtee teoks saaks, avaneksid Koerule paremad arenemisvõimalused, aleviomavalitsuse saamine jne., praegu aga on areng pärsitud halbade liiklemisvõimaluste tõttu.

Käru alevik.

Petit bourg de Käru. Kleiner Flecken Käru.

Käru alevik asetseb Järvamaa edelasopis, Käru vallas. Alevik on arenenud tähtsate maantee sõlmpunktis; nii läheb läbi aleviku Tallinna-V.-Vändra-Pärnu maantee; siit algab ka Käru-Türi-Paide maantee, samuti läheb alevikust läbi Tallinna-Viljandi-Mõisaküla kitsarööpmeline raudtee.

Alevik võtab enese alla umbes 40-hektaarilise maa-ala. Aleviku alla on võetud Käru riigimõisa maid, mis kuuluvad riigimaade hulka.

Tänavastiku peatelgedeks on alevikku läbivate maanteed osad. Tänavaid on arvult 10, neist osa kivisillutisega, osa kruusaga sillutatud. Tänavad on valgustamata.

Elumajasid oli 1933. a. alul 87, 165 korteriga. Majad on suures enamikus ühekordsed puumajad. Ehituskrunte on kokku 104, millede keskmine suurus kõigub 0,40 ha ümber. 1922. a. oli Kärus ainult 35 elumaja 77 korteriga; seega on kümne aasta jooksul elumajade arv kiirelt kasvanud ja nimelt 2,5-kordseks. Pea iga elumaja juures on väljakäigukoht; need on enamasti elumajadest lahus, ainult 8-s elumajas on väljakäigukoht elumajaga ühe katuse all. Väljakäigukohad on oma ehituselt lihtsad: maasse kaevatud augul asub laudadest kokkulöödud sellekohane onn. Mustuse-aukude ehitamine veekindlast materjalist ei ole nõuetav. Mustus veetakse põllule ja aia- maadele.

Saunu on kogu aleviku peale ainult 3 korstnaga sauna. Kellel sauna pole, käivad kokkuleppel naabri saunas või ümbruskonna talude saunades (neid on siiski üsna vähe) või pesevad end kodus vannis jne.

Joogivee võtavad elanikud suures enamuses puurkaevudest, raketega kaevusid on ainult 5. Osa joogi- ja tarbeveest saadakse alevikust läbivoolavast Pärnu jõe harust, Kärü jõest. Kaevude sügavus kõigub 5 m ümber. Uuritud viiest kaevust olid 4 puur- ja 1 raketega kaev; vesi oli keemiliste ja füüsikaliste omaduste poolest 4-s hea ja 1-s halb.

Elanikke oli 1933. a. alul 356, neist 167 meest ja 189 naist. Elukutselt on enamik elanikest käsitöölised (rätsepad, kingsepad, puusepad, sepad jne.), vähemal arvul on kaupmehi, ametnikke, metsatöölisi ja muid. 1922. a. oli elanikke 238, neist 111 meest ja 127 naist, seega juurdekasvu 10 a. jooksul 118 elanikku või 50% võrra.

Kauplusi on Kärus 3, neist 1 kohalise tarvitajateühisuse oma; mainimisväärt tööstusi pole.

Tähtsamaid asutisi on siin: Tuletõrje seltsimaja, luteri-usu kirik, apteek, postkontor. Seltse on võrreldes paljude muude alevikudega vähe: tuletõrje-ühing, loomakasvatajate-ühing, naisselts ja kaitseliidu Türi malevkonna kohalik ühik.

Arstlikust personaalist asub Kärus ainult 1 arst.

Jalutuskohti pole; sellisena kasustatakse peamiselt raudteejaama esist rongide läbisõidu ajal.

Et Kärus puuduvad suuremad tööstused ja ettevõtted ning asutised, siis on see alevik tähtis peamiselt käsitöölise asulana ja ümbruskonna tulundusliku ja osalt vaimlise keskkohana.

Madise alevik.

Petit bourg de Madise. Kleiner Flecken Madise.

Madise alevik asetseb Põhja-Järvamaa keskosas ja on Albu valla suurimaks asulaks. Läänest piiravad aleviku ümbrust Jägala jõe äärsed suured sood ja rabad harvade pisiküladega, ida poolt möödub umbes 3,5 km kauguselt Paide-Tapa maantee ja selle läheduses on asulastik juba tihedam. Suuremaks liiklemisteks on Madise-Kaalepi tee (3 km), mis viib Paide-Aegviidu-Tallinna maanteele — viimane on ka Madise ümbruse rahvale tähtsamaks liiklemisteks, teine tee haru ühineb Ahula mõisa juures ülalmainitud maanteega, selle kaudu oli 1932. a. suvel omnibuseühendus 6 korda nädalas Aegviidu alevikuga. Teised teed on vähemtähtsad. Teed on kruusatatud, ainult aleviku vahel on 100 m killustikteed.

Paari aasta eest mõõdeti Madise kirikumaadest umbes 20 krunti 0,5—1 ha suurusega aleviku alla, neil asub enamik elumaju (12), muud hooned on eramaadel.

Elumaju oli 1933. a. alul 16. Kõik majad on ühekordsed puuehitised, kahel on katusealused toad. Elumajad on enamasti ühe korteriga, peale kahe.

Iga elumaja juures on väljakäigukoht, suur enamik neist on elumajast eraldi ehitatud, ainult 3 majas elumajaga ühe katuse all. Mustuse-aukude ehituse kohta erilisi korraldusi ei ole; mustus veeatakse põldudele ja aiamaale.

Saunu ei ole. Pestakse vannides.

Kaevusid on iga maja juures, enamik neist on pumpkaevud.

Elanikke oli 1933. a. alul 55. Elanikeks on peamiselt käsitöölised, äritegelased, lihttöölised jne.

Jaoskonna-arst asub 3 km kauguses Kaalepi mõisas, samas asub ka apteek. Jaosk. ämmaemand ja loomavelsker asuvad Aravete alevikus.

Aleviku läheduses asuvad Järva-Madise kirik ja Albu vallamaja. Kauplusi on 2, pagareid 2. Restorane ja öömaju ei ole. Tööstusettevõtteks on ainult laualõikus. Seltskondlikke organisatsioone on 3; nende tegevus on koondunud hariduseseltsi majja. Parkisid ei ole, spordiväli on arendamata.

Madise alevik omab kohalist tähtsust seltskondliku elu ning käsitööliste keskkohana.

Peetri alevik.

Petit bourg de Peetri. Kleiner Flecken Peetri.

Peetri alevik asetseb Järvamaa keskosas, Esna vallas. Liiklemisteede suhtes on tema asukoht soodus; siit hargnevad 4 maanteed Esna kitsarööpmelise raudteejaama (5 km), Paide-Tapa, Tallinna-

Tartu ja Paide-Rakvere maanteele, üks tee viib Järva-Jaani. Maanteedevõrgu kaudu on ühendus hõlpus lähemate keskkohtadega (Paide linn, Järva-Jaani ja Koeru alevik).

Kindlat maa-ala ei ole aleviku alla mõõdetud. Tänavateks on ülalmainitud teede osad. Aleviku ehitised on püstitatud 10-l ehituskrundil, millest 5 asuvad kirikumõisa maa-alal ja 5 eramaal. Kruntide suurus on 0,5—1 ha.

Elumaju oli 1933. a. märtsikuul 15, 20 korteriga. Elumajadest on 12 puu- ja 3 kivimaja. Kahekordne on ainult seltsimaja.

Väljakäigukohti oli 20, neist 5 elumajadest eraldi ehitatud. Eri-lisi määrusi pole mustusekastide ehituse ega mustuse kõrvaldamise kohta. Mustus veetakse põldudele ja aiamaale. Alevikus on olemas 2 korstnaga sauna, kellel sauna pole, pesevad end vannides.

Joogivee saavad elanikud 16-st kaevust, millest 1 puur- ja ülejäänud raketega kaevud; kaevude sügavus kõigub 6 ja 8 m vahel.

Elanikke oli 9. III. 1933. a. 71, neist mehi 33 ja naisi 38. Elanikeks on käsitöölised, äritegelased jne.

Alevikus asuvad: Peetri kirik, 6-kl. algkool, 3 kauplust, 1 koo-rejaam. Seltskondliku elu juhtimine seisab hariduseseltsi käes, kellel on ajakohane seltsimaja. Jalutuskohad puuduvad; hariduseseltsi maa-alal asub spordiväli.

Kokkuvõetult moodustab Peetri alevik vähe tähtsa tulundusliku ja seltskondliku elu keskkoha.

Rake alevik.

Petit bourg de Rake. Kleiner Flecken Rake.

Rake alevik asetseb Järvamaa idaosas Tapa-Tartu laiarööpmelise raudtee samanimelise jaama juures, Liigvalla maa-alal. Aleviku asukoht liiklemisteede suhtes on õige soodne, nimelt läbib aleviku Simuna (15 km) — Koeru (16 km) maantee, mis 2 km pikkuses aleviku peatänava moodustab, peale selle läheb aleviku juurest läbi Väike-Maarja-Kolovere maantee, mis Kolovere juures Tallinna-Tartu maanteega ühineb. Laiarööpmelisel raudteel on võimalik liiklemine Tapa ja Tartu suunas.

Nagu juba mainitud on aleviku peatänavaks Simuna-Koeru maantee aleviku vaheline osa, mis osalt on sillutatud munakividega, osalt killustik-kividega; kõrvaltänavaid on arvult 3, kuid need on tähtsusetud 50—100 m pikkused tänavakesed. Kõnniteed puuduvad, ka tänavate valgustamist ei ole.

Aleviku maa-ala täpse suuruse kohta puuduvad vallavalitsusel andmed, maa-ala on küll 1932. a. välja mõõdetud ja praegu töötatakse planeerimiskava kallal. Aleviku maa-ala kuulub peamiselt eraisikutele, ainult väike osa kuulub riigile.

Elumaju oli Rakes 1922. a. 43, 96 korteriga, 1933. a. alul 69, 175 korteriga. Ühekordseid maju oli 55 ja kahekordseid 14. Enamik majadest on puuehitised, nimelt oli 1933. a. puumaju 55, kivi- maju 7 ja segaehitisi 7. Suurem osa kortereist olid ühetoalised.

Väljakäigukohti oli 72, neist elumajaga ühe katuse all 27 ja majast lahus 45, viimased on enamalt jaolt lahtised ja puuduliku ehitusega. Mustus veetakse põldudele ja osalt aedadesse.

Saunu on alevikus 18, neist 1 korstnata. Kellel omal sauna pole, käivad naabri saunas või pesuvad kodus vannides. Harilikult käiakse saunas kahe nädala tagant, mustema töö tegijad ka igal nädalal. Suvel käivad mõned suplemas 2 km kaugusel asuvas Ao jões.

Joogivee saavad elanikud 27-st raketega ja 15-st puurkaevust. Raketega kaevude sügavus on 5—8 m, puurkaevudel 20—70 m.

Elanikke oli 1922. a. 364 (169 meest ja 195 naist), 1933. a. alul 448 (216 meest ja 232 naist). Töö-alalt on elanikud: töölised, käsitöölised, ametnikud, kaupmehed jne.

Alevikus asuvad järgmised asutised: Liigvalla vallavalitsus, 6-kl. algkool ja postkontor raudteejaamas. Kauplusi on 9, pagariärisid 3, teemaju 2. Alevikus peetakse peale selle turgu ja 3 laata aastast. Tööstusist oleks mainida Rake lubjatehast, saeveskit, nahaparkimistööstust, sepa- ja puutöökoda jne.

Alevikus praktiseerivad 2 arsti, üks neist töötab ka hambaarsarina; siin asub ka jaoskonna ämmaemand ja siia sõidab kaks korda nädalas loomavelsker. Arstimeid saab II järgu apteegist.

Siin tegutseb terve rida hariduslisi ja tulunduslisi seltse ja ühinguid, tähtsamad neist oleks: Rahvaharidusselts, tuletõrje-ühisus, ühispank, majandusühisus, piimaühisus jne. Pidusid ja suuremaid koosviibimisi korraldatakse rahvaharidusseltsi seltsimajas, mainitud seltsimaja juures asetseb umbes 1 ha suurune park, „kaasik“, kus suvepidusid peetakse. Suvepidusid peetakse ka 1 km kaugusel asuval Rake mäel.

Rake oma soodsa asukoha tõttu on kujunenud tähtsaks seltskondliseks, tulundusliseks ja tööndusliseks keskkohaks oma ümbrusele.

Vägeva alevik.

Petit bourg de Vägeva. Kleiner Flecken Vägeva.

Vägeva alevik asetseb Järvamaa idaosas Tapa-Tartu laiarööpmelise raudtee samanimelise jaama juures Liigvalla maa-alal. Alevik asetseb liivasel lausmaal, lõuna- ja idapoolt ümbritsevad teda asustatud maa-alad, mujal metsad ja sood, edelas asub Endla järve soine nõgu, milles umbes 3 km kaugusel alevikust Tooma sooharimise kool; poole km kauguselt möödub alevikust Pedjajõe haru.

Alevik võtab oma alla umbes 30 ha-lise maa-ala, millest umbes 1 ha teede all, 2 ha hoonete all ja 4,5 ha aiamaaks. Liiklemine on hõlpus, kuna alevikust läbi läheb ülalmainitud raudtee, peale selle läheb siit läbi Tallinna-Tartu maantee, mille alevikuvaheline osa aleviku peatänava moodustab. Maantee on kruusasillutisega.

Elumaju oli 1933. a. alul 17, 36 korteriga, enamik elumajadest on ühekordsed puuehitised. Ehituskrunte on kokku 20, umbes $\frac{1}{3}$ ha suurused.

Väljakäigukohti on 17, neist 2 elumajaga ühe katuse all; mustus veetakse põllule. Saunu on 2, üks neist kiviehitis. Vett võtavad elanikud 17 kaevust, millest 2 pumpkaevu.

Elanikke oli 1933. a. alul 75, neist 32 meest ja 43 naist. Töölalt on nad enamikus ametnikud (raudtee), kaupmehed ja käsitöölised. Alevikus on 2 kauplust ja 1 teemaja.

Elanikud.

Habitants. Einwohner.

Järvamaal oli 1922. a. rahvalugemise andmete järgi 58 211 elanikku, neist 27 826 meest ja 30 385 naist. Perekonnaseisu järgi oli: vallalisi 54,9%, s. o. 0,1% võrra rohkem üleriiklikust; vallalisi mehi oli 58,2% (16 165), neist 0—14 a. vanuseid 28,6% (7 934) ja 15 a. ja vanemaid 29,6% (8 231); vallalisi naisi 51,8% (15 721), neist 0—14 a. vanuseid 25,2% (7 655) ja 15 a. ja vanemaid 26,6% (8 066). Seega on Järvamaa oma vallaliste meeste ülekaaluga esikohal; peale Järvamaa on veel Virumaal vallaliste meeste ülekaal. Abielus oli üldse 37,1%, milline arv on 0,5% võrra suurem vastavast üleriiklikust. Abielus mehi oli 38,6%, naisi 35,6%; leski oli üldse 8,6%, meestest 3,1%, naistest 12,4%. Naisleskede arv on samadel põhjustel suurem, nagu see kirjeldatud varemini ilmunud maakondade kirjeldustes. Lahutatuid oli 0,1% (80); meestest 0,1% (34) ja naistest 0,2% (46).

Rahvusist oli Järvamaal: eestlasi 54 713 (97,3%), venelasi 595 (1,1%), sakslasi 553 (1,0%), rootslasi 25 (0,0%), juute 14 (0,0%) ja muid 314 (0,6%).

Uskude suhtes olid vahekorrad järgmised: luteriusulisi oli 94,4%, ap.-õigeusulisi 4,7%, rooma-katoliku usulisi 0,1%, baptiste 0,2%, muid ristiusulisi ja ristiusu-lahkudesse kuuluvaid 0,3%, juudi- ja muu-usulisi 0,0%, väljaspool uske olijaid 0,3%. Tegelikult on aga usu suhtes pilt teistsugune, nimelt leidub Järvamaal palju isikuid, kes ametlikult kuuluvad küll luteriusulistele sekka, kuid tegelikult pooldavad baptisti, priiusku või mõnda muud lahkusku. Järvamaal leidub terve rida palvemaju, suur jagu sektantide palvetundidest ja jumalateenistuse-toimingutest peetakse aga taludes. Väga väike protsent maksab makse ametlikule kirikule, kirikut tarvitatakse, kuivõrt see vajalik on ristimise, leeriõpetuse, laulatus ja matustalituste korral.

Järvamaa valdade elanikud, võrreldes üleriiklikkude arvudega (viimased arvud sulgudes), rühmitusid tööharude järgi järgmiselt: põllumajanduses, laiemas mõttes, olid tegevuses 75,4% (80,6%), tööstuses 9,2% (7,7%), kaubanduses 0,9% (0,8%), transpordi ja sideühenduse alal 2,3% (1,1%), ühiskondlikus tegevuses 2,8% (2,0%) majateenijaid, vahelduva töö-alaga ja mitmes tööharus töötavaid isi-

kuid 5,5% (4,6%), neist majateenijaid 0,8% (0,6%), väljaspool loendatud tööharusid seisvaid isikuid 2,2% (1,9%). Ainult Valgamaa valdades on põllumajanduses tegevaid 0,1% võrra vähem kui Järvamaal; teistes tööharudes on 0,1—1,5% võrra rohkem isikuid tegevuses kui üleriiklikult; eriti on tööstuses (paemurrud, lubja-, piiritusetööstus jne.) ja transpordi ja sideühenduse alal (laialdane raudteevõrk ühes mitme tähtsa sõlmpunktiga) töötajate hulk suurenenud.

Põllumajanduses tegelejaid oli aga 5,2% võrra vähem kui üle riigi. Jagades põllumajanduse üksikuisse alaharudesse leiame, et põllumajapidamises, mis piiriteldud vilja kasvatamise ja karja pidamisega, on registreeritud 37 196 (96,4%), aianduses ja mesinduses 1 323 (3,4%) ja kalanduses (ilma kõrvaltööharu arvuta) 15 (0,0%) inimest. Järvamaal on 7,5% kõigist riigi põllumaist, ja põllumajandusega teotsevast rahvast asub seal 6,0%. Iga 100 hektaari põllumaa kohta tuleb põllumajapidamises tegelejaid 48,6 inimest. Keskmiselt tuleb ühe majapidamise kohta 10,8 hektaari põllumaad.

Ühiskondlik kihitus põllumajanduses on Järvamaal järgmiselt välja kujunenud: peremehi alaliselt palgatud töölistega (A-kiht) on 19,8%, peremehi ilma alaliselt palgatud töölisteta (B-kiht) 60,2% (perekonna majapidamised, kuhu kuuluvad suuremalt osalt asunikud, väikerentnikud, pooleterakesed ja teised väikekohapidajad), palgalisi töölisi ja teenijaid (C-kiht) on 19,6%. Vastavad üleriiklikud arvud on: 19,1%, 66,5% ja 14,4%. Keskmise perekond on Järvamaal 4,4-liikmeline (üleriiklik 4,6). A-kihis on keskmine perekond 4,3-, B-kihis 4,7- ja C-kihis 3,6-liikmeline.

P i m e d a i d, kurte, tummi ja kurtummi oli 1922. a. rahvalugemise andmeil Järvamaal 254 ehk iga 10 000 elaniku kohta 42,3, neist pimedaid 112 ehk 19,4 iga 10 000 elaniku kohta. Vastavad üleriiklikud suhtarvud olid 46,3 ja 19,6. Vaimuhaiged oli 188 ehk iga 10 000 elaniku kohta 33,4, kuna see arv oli üleriikl. 31,2. Seega oli pimedate, kurtide, tummade ja kurttummade suhtarv Järvamaal vähem üleriiklikust, kuna vaimuhaigete suhtarv oli sellevastu suurem. Osalist või täielist käte ja jalgade puudumist leidis 106 isikul ehk 16,7-l iga 10 000 elaniku kohta.

567 Järvamaalt pärit oleva sõduri-eestlase kehapikkuse aritmeetiline keskmine 170,89 sm oli 0,362 sm võrra vähem üldkeskmisest 171,252 sm, mis 1924. a. sõjaväest lahkuva 8 628 sõduri-eestlase kehapikkuse mõõtudest saadud (N. Köstner, Kirj. nr. 4), kuna teistest maakondadest pärit olevate sõdurite kehapikkuse keskmised kõikusid 173,29 (Läänemaa 774 sõduri mõõdust) ja 168,94 sm vahel (Valgamaa 290 sõduri mõõdust).

R i i d e d ja j a l a n õ u d. Rõivastumisel maksavad üldiselt samad põhimõtted, mis teisteski Eesti maakondades. Pealisrõivad tehakse peamiselt kodukootud villasest või poolvillasest riidest,

kusjuures villaseid rohkem külmemail aasta-aegadel kantakse, poolvillaseid — suvel; vaesematel inimestel leidub peamiselt poolvillaseid riideid, sest villast riiet ei ole neil võimalik materjali vähesuse ja kalliduse tõttu valmistada. Ostetud vabrikuriie leiab aasta-aastalt ikka suuremat poolehoidu, olgugi et maainimene ostetud riiet küllaldaselt vastupidavaks ei pea; pealegi loobutakse kord-korralt lambapidamisest, asudes piimakarja väljaarendamisele. Villane ja poolvillane riie leiab ühtlast tarvitamist nii suvel ku talvel; suvel, soojematel kuudel, kantakse ka linaseid või takuseid pükse ilma aluspüksteta, talvel jälle kantakse kootud kampsuneid ja nahkseid pool- ja täiskasukaid. Naisterahva rõivastuses prevaleerivad mitmesugused ostetud riidesordid; vanematel naistel leidub siiski villaseid undrukuid ja kleite. Pühapäevane rõivastis valmistatakse enamasti ikka poeriidest. Rahvarõivas puudub; rõivad ömmeldakse enamvähem maksvate rõivamoodide järgi.

Jalanõudeks on tööl olles enamasti pargitud loomanahast pastlad, mida kantakse villaste sukkade või linaste jalarättidega. Talvel kantakse osalt ka tööpäeval sääri- või poolsaapaid. Pühapäevaldel kannavad, peale enamiku vanainimeste, kõik saapaid. Suvel käiakse ka paljajalu, kuid metsa- ja sooderikastes kohtades käiakse usside kartusel ikka jalanõudes.

V ä l i m u s. Noored inimesed püüavad välimuselt igapidi sarnaleda linlastega: noored mehed ei kasvata habet ega lase juukseid pikaks kasvada; noored naised kannavad tihti poisipead. Ka vanematel meestel leidub harva pikki juukseid ja habet; vanematel naisterahvastel on juuksed ikka pikad, palmikutes kuklasse kokku keeratud. Näovärvi ja puudrit tarvitavad üksikud nooremad naisterahvad ja sedagi peamiselt pühapäeviti.

I h u p u h t u s e e s t h o o l i t s e m i n e. Saunade vähesed arvud tõttu on ihupuhtuse eest hoolitsemine mitmeti puudulik, eriti neis kohtades, kus saunad puuduvad. Kus saunad on olemas, seal pestakse suvel igal nädalal või üle nädala, talvel harvemini; kus aga saunad puuduvad, seal pestakse rehetubades ja köökides sellekohastes vannides või toobrites üle nädala või veel harvemini. Viimane ihupesemisviis jätab mitmeti soovida; nimelt ei ole võimalik, eriti suure pere puhul, igale eraldi puhast vett valmistada ja siis pesevad mitu inimest ühes vees; ka ei saada rehetubasid ja kööke iga kord küllalt soojaks, et higistamise läbi higi-augud puhastuksid; ka tuleb loobuda mujal nii armastatud vihtlemisest. Nägu ja käsi pestakse kappades või savikaussides, mida tihti ka muuks otstarbeks kasustatakse; kõik ei pese nägu mitte igal hommikul, vaid harvemini — mõned pesevad nägu ainult saunapäeval ja pühapäeval. Käsi pestakse mustemate tööde aegu enne söögikordi. Hammaste pesemist harjaga leidub vähe, isegi hammaste loputamine peale sööki ei ole sage nähtus. Suplemine jõgedes ja järvedes on enamasti noorte asi.

I h u p e s u. Ihupesu on enamasti linasest riidest, sest see aine peab töö juures rohkem vastu. Suvel võib leida pikki linaseid kangaid aedades pleekimas. Kord-korralt suureneb ka ostetud riidest pesukandjate arv. Ihupesu vahetatakse ihupesemise puhul saunas või vannis, keskmiselt üle nädala. Käterätt on tervele perele ühine, ainult haiged saavad omaette käteräti.

10. tab. Järvamaal ühes Paide, Tapa ja Türi müüdnud piiritus ja viin.

Alcool (95°) et eau-de-vie vendus en 1920—30 en l'arr. Järva.
Spiritus und Branntwein — Verkauf im Kreise Järva in d. J. 1920—30.

Aasta		Kraadide arv tšekide järgi, restoranidele ja vabamüügil	Kokku		Iga el. k. piirit. liitr. Par un hab. d'alcool absol. liitr. Sp. in L. auf 1 Einw.
			kraadides degrés Grade	liitr. abs. piirit. alcool absol. litres Abs. Spir. in Lit.	
1920. a.	tšekid	362 506	362 506	46 763,27	0,815
	restoran				
1921. a.	tšekid	746 081,4	746 081,4	96 244,5	1,677
	restoran				
1922. a.	tšekid	1 978 641,53			
	restoran	43 185,4	2 021 826,93	258 795,67	4,509
1923. a.	tšekid	1 727 950,91			
	restoran	65 076	1 793 026,91	231 300,47	4,030
1924. a.	tšekid	1 307 684,1			
	restoran	91 260,525	1 398 944,625	179 238,86	3,106
1925. a.	tšekid	1 315 582,2			
	restoran	53 433,7	1 379 015,9	177 893,05	3,100
1926. a.	vabamüük	1 632 333,77	1 632 333,77	210 571,06	3,669
1.I 1927.—1.IV 1927. a.	vabamüük	407 558	407 558	52 574,98	0,916
1.IV 1927.—1.IV 1928. a.	vabamüük	1 838 754	1 838 754	237 199,27	4,133
1.IV 1928.—1.IV 1929. a.	vabamüük	1 720 929	1 720 929	221 999,84	3,868
1.IV 1929.—1.IV 1930. a.	vabamüük	1 478 891	1 478 891	190 776,94	3,324

1 liiter piiritust = 7,7235° (kraadi).

0,308 liitr. eau-de-vie 40°

1 kraad piiritust = 0,129 liitrit piiritust.

1 liiter viina (40°) = 3,252° (kraadi).

1 toop piiritust = 9,4999° (kraadi).

1 toop viina = 3,99996° (kraadi).

1 liiter = 0,813 toopi.

1 kraad = 0,308 liitrit viina.

1 degré alcool = 0,129 liitr. alcool. abs. ou

1 toop = 1,23 liitrit.

Joovastavate jookide tarvitamise kohta saame pildi 10. tabelist, viinapoodidest ja restoranidest ostetud piirituse ja viina kohta. Sellest näeme, et piirituse ja viina tarvitamine näitab üksikute aastate

järgi võrdlemisi suuri kõikuvusi. Nii tuli iga elaniku kohta 1920. a. 0,815 liitrit absoluutset piiritust, 1921. a. — 1,677; järgneval 1922. a. täheldame õige tunduvat tõusu, nimelt tõusis iga elaniku peale tulev piirituse hulk 4,509 liitrile. Pärast seda näeme alkoholi tarvitamises tagasiminekut, kuid kahel esimesel vabamüügi aastal, 1926. a. ja 1927./28. a., suureneb see jälle, tõustes kuni 4,133 liitrini elaniku kohta. Kahel viimasel aastal kahaneb jälle alkoholi tarvitamine, langedes 1929./30. a. 3,324 liitrile. Neis arvestusis on hoopis välja jäänud õlle, napside, likööride ja veinide hulk, samuti ka kodus valmistatud joovastavad joogid.

Kui vaatame, kui suured on kulud alkoholi peale, siis saame iga elaniku kohta järgmised arvud: 1920. a. — kr. 3,94, 1921. a. — kr. 8,10, 1922. a. — kr. 21,79, 1923. a. — kr. 19,48, 1924. a. — kr. 15,01, 1925. a. — kr. 14,98, 1926. a. — kr. 17,73, 1927. a. esimesel veerandaastal — kr. 4,43, 1927./28. a. — kr. 19,98, 1928./29. a. — kr. 18,70 ja 1929./30. a. — kr. 16,07. Kui arvestada seda, et alkoholi tarvitavad peamiselt meesterahvad 15 a. peale, siis tõusevad neil joovastavate jookide peale minevad kulud mitmekordseks, rääkimata alkoholi laastavast mõjust tervisele ja kaotatud tööpäevadest.

Ülaltoodud arvud ei ole mitte täitsa täpsad; siin on aluseks võetud 40° viina hind 1930. a.; 1920. a. kuni 1930. a. on aga piirituse ja viina hinnad korduvalt muutunud, samuti on restoranidest müüdnud viin kallim, ka raha väärtus on kõikunud. Siiski ei too need asjaolud suuremaid muudatusi saadud pildisse.

Viina ja piirituse tarvitamise kõrval on tähtis koht koduõllel, mille valmistamine on üle maakonna enam-vähem ühtlaselt levinud. Õlut valmistatakse suuremaiks pühiks, pidupäevadeks ja mõne raske töö, näit. sõnnikuveo puhul. Õlut ei valmista siiski mitte kõik talupojad; popsid niikuinii ei valmista õlut.

Pidustustel ja koosviibimistel, välja arvatud palvetunnid ja muud usulised koosviibimised, ei puudu pea kunagi viin ja õlu. Enam jagu täiskasvanud meesterahvastest suitsetab kas paberosse või tõmbab piipu; tihti suitsetavad isegi poisikesed. Üldiselt võiks öelda, et alkoholi ja tubaka tarvitamises jääb Järvamaa mitmest teisest maakonnast maha, mida võiks seletada kaunis laialdase sektantide liikumisega.

Pidudest võiks nimetada hariduslike ja seltskondlike organisatsioonide peo-õhtuid, kus peale eeskava pea alati esineb ka tants, ja küla-tantsupidusid; viimased on levinud peamiselt niisugustes kohtades, mis asuvad üksikult metsade ja rabade vahel. Paiguti korraldatakse küla-tantsupidusid pea igal nädalal. Alkoholi tarvitamine on neil pidudel väike ja kaklusi on vähe.

Laatu peetakse peamiselt maakonnas asuvates kolmes linnas ja alevikkudes. Enamasti koguneb laatadele inimesi mitmest vallast; mustlased ja pudukaupmehed ei puudu üheltki laadalt.

Korterisaamine on laadalistel raske ja tarbekorral tuleb ööbida la-
geda taeva all. Suuremate ostude-müükide puhul juuakse ikka lii-
ku. Paljud käivad laadal, ilma et neil midagi osta-müüa olekski.

Ajutisi elukoha muutusi tuleb vähe ette. Talvel käivad lap-
sed osalt linnades koolis, suvel tuuakse töölisi ja karjaseid osalt
linnast. Lühema-ajalisi elukoha muutusi tuleb sagedasti heina-
ajal ette, millal sõidetakse heinamaadele nädalaks või rohkemakski.

Toiduained saadakse pea kõik omalt põllult, ostetud toiduained
ei etenda kuigi tähtsat osa. Põllusaadustest oleksid eeskätt nime-
tada rukkid ja kartulid; rukkileib ei puudu pea kunagi söögilaua-
l ka kartul on pea alati laual, kas siis koorega keedetult või pudru
või supina. Koorega kartuleid süüakse mitmesuguste kastmete või
soolasilgu ja heeringaga. Kartuli kasvatamine on kaunis laialdane,
sest Järvamaa on meil üks suuremaist piirituse produtseerijaist
maakonnist. Nisuleiba, saia ja rukkipüüli-leiba tarvitatakse pühade
ajal ja pidustuste puhul. Odrajahu tarvitatakse vähe, küll aga odratan-
gu pudru keetmiseks ja suppidele lisaks, ka verivorstide valmistami-
sel. Kaunviljadest kasvatatakse ube, herneid ja võrdlemisi vähem
lääts. Aiaviljadest leiavad kõige enam tarvitamist kapsad, siis kaa-
likad, porgandid; märksa vähem sibulad, kurgid, söögipeedid, peter-
sellid jne. Suvel keedetakse enamasti piimasuppi, talvel lihasuppi.
Piima tarvitatakse ilma kooreta hapendatult — täispiima ei luba
kokkuhoid paljut tarvitada. Talvel, kui piima vähem, juuakse kui-
vemate söökide kõrvale, enamasti hommikuti, kohvi. Kohvi valmis-
tatakse kodus viljast ja sigureist; ka teed keedetakse tihti mitme-
sugustest taimlehtedest ja õitest. Magustatakse peamiselt suhk-
ruga.

Lihatoitudest tarvitatakse sea- ja lambaliha, enamasti sissesoo-
latult, sest suitsetamiseks puuduvad omal sisseseaded, väljas aga ei
usta suitsetada lasta ja peetakse kalliks. Loomatapmisajaks on sügis
ja talve algus. Liha tarvitatakse enamasti talve jooksul ära, kuna
suvel tuleb vähese lihaga läbi ajada. Vasikaliha müüakse ära lin-
nades, samuti sulgloomad; ka kanamunadest läheb suur osa müü-
gile. Värskeid kalu saab vähesel hulgal jõgedest ja nad on ainult
vahelduseks. Soolakaladest tarvitatakse soolasilku, kilusid ja hee-
ringaid. Üldiselt on toidud ühetoonilised ja nende valmistusviisid
lihtsad.

Ostetud toiduainetest võiks nimetada: suhkrut, saiajahu, riisi,
mannat ja mõnda muud.

Toidud valmistab perenaine või peretütar. Harilikult süüakse
kolm korda päevas: kell 8—9 hommikusöök, kell 1—2 lõuna ja päi-
kese loojenemise aegu õhtusöök. Kui päevad pikad, süüakse veel
hommikueinet kella 5 paiku ja üksikutes kohtades kell 5 p. l. õhtu-
oodet. Enamasti söövad pererahvas ja teenijad ühes lauas. Toit
tuuakse lauale ühistes anumates ja tihti süüakse ka ühistest anuma-

kõigist sünnitustest. Vaatamata arstliku personaali abi tarvitamisele toimub üle poole kõigist sünnitustest siiski külade abiga ja seda peamiselt maal. Puhtuse mõttes jätab külade ja vanemate nais-terahvaste sünnitusabi palju soovida ja seepärast on vajalik igat viisi soodustada arstliku personaali kasutamist sünnituste puhul.

Tab. 11. Sünnitusabi andmine Järvamaal.

Secours obstétricaux. Geburtshilfe.

Abiandmisviis — <i>Secours obstétricaux — Art der Geburtshilfe</i>	Aasta — <i>Année — Jahr</i>					
	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Haigemaja — <i>Hôpital — Krankenhaus</i>	4,4	4,1	7,0	5,6	5,8	6,0
Arst — <i>Médecin — Arzt</i>	4,3	4,7	6,3	12,0	11,5	10,4
Arst ja ämmaemand — <i>Médecin et sage-femme — Arzt und Hebamme</i>	1,3	1,2	1,4	—	—	0,2
Ämmaemand — <i>Sage-femme — Hebamme</i>	30,2	29,4	28,9	25,4	25,4	27,6
Arstliku personaali abi üldse — <i>Accouchements avec secours médicaux — Mit ärztlich. Hilfe</i>	40,2	39,4	43,6	43,0	42,7	44,2
Ilma arstliku personaali abita — <i>Accouchements sans secours médicaux — Ohne ärztl. Hilfe</i>	59,8	60,6	56,4	57,0	57,3	55,8
Surnultsündinud absoluut-arvudes — <i>Morts-nés — Totgeborene</i>	40	49	39	27	34	28

Rahvatervishoid.

Hygiène publique. Öffentliches Gesundheitswesen.

1923.—1931. a. andmetel oli keskmine sündimus Järvamaal 18,7; Paide linnas 14,8; maakonnas 18,9. Vaadeldes sündimust üksikute aastate järgi, näeme et see nii linnas kui maakonnas väga kõikuva ilmega on. Nõnda kõigub sündimus Paides 11,4 (1925. a.) kuni 19,5 (1924. a.) ja maakonnas 17,3 (1924. a.) kuni 20,3 (1930. a.),

Tab. 12. Sündimus Järvamaal 1923.—31.

Naissances en arrond. de Järva en 1923—31. Geburtlichkeit im Kreise Järva 1923—31.

	Sündinute arv — <i>Enfants nés vivants</i>									
	1923			1924			1925			
	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	
Järvamaa. <i>Arrond.</i>	557	495	1052	528	485	1013	607	525	1132	
Paide linn. <i>Ville de Paide</i>	31	23	54	34	24	58	13	21	34	
Maakond. ¹⁾ <i>Arr. sans ville</i>	526	472	998	494	461	955	594	504	1098	
	1926			1927			1928			
Järvamaa. <i>Arrond.</i>	533	535	1068	525	526	1051	574	571	1145	
Paide linn. <i>Ville de Paide</i>	18	20	38	14	24	38	19	18	37	
Maakond. <i>Arr. sans ville</i>	515	515	1030	511	502	1013	555	553	1108	
	1929			1930			1931			
Järvamaa. <i>Arrond.</i>	577	521	1098	608	566	1174	560	530	1090	
Paide linn. <i>Ville de Paide</i>	24	22	46	26	24	50	22	20	42	
Maakond. <i>Arr. sans ville</i>	553	499	1052	582	542	1124	538	510	1048	
	Sündimus 1000 elaniku kohta <i>Pour 1000 de la population (Recensement de 1922)</i>									Keskm. a. sünd. 1000 el. k. <i>Moyenne</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31
Järvamaa <i>Arrond.</i>	18,1	17,4	19,4	18,3	18,1	19,7	18,9	20,2	18,7	18,7
Paide linn <i>Ville de Paide</i>	18,1	19,5	11,4	12,8	12,8	12,4	15,4	16,8	14,1	14,8
Maakond <i>Arr. sans Paide</i>	18,1	17,3	19,9	18,6	18,3	20,1	19,0	20,3	19,0	18,9

¹⁾ Maakonna all on arvestatud ka hiljem välja eraldatud uued linnad Türi ja Tapa.

Ema perekonnaseisu järgi oli keskmine aasta sündimus abielulistel Järvamaal 163,8 (iga 1 000 abielus olija naise kohta 15—50 a. vanuses), Paides 129,0, maakonnas 165,8. Keskmine aasta sündimus väljaspool abielu oli Järvamaal 13,1, Paides 5,7, maakonnas 13,5. Üksikute aastate järgi kõigub sündimus abielulistel Järvamaal 154,9 (1924. a.) kuni 173,1 (1930. a.), Paides 102,2 (1925. ja 1928. a.) kuni 173,4 (1924. a.) ja maakonnas 153,8 (1924. a.) kuni 175,9 (1925. aastal).

Tab. 13. Sündimus Järvamaal ema perekonnaseisu järgi 1923.—31.

Naissances selon d'état matrimonial de la mère en arr. de Järva.
Geburtlichkeit nach dem Familienstande der Mutter.

	Abielus naiste arv 15—45. a. <i>Femmes mar. de 15—45 a.</i>	Vall., lesk. ja lahut. arv 15—45 a. <i>Femm. non mar. de 15—45 a</i>	Sündimus absoluut-arvudes							
			1923		1924		1925		1926	
			<i>abielus légit.</i>	<i>v. p. abielu illé.</i>	<i>abielus légit.</i>	<i>v. p. abielu illé.</i>	<i>abielus légit.</i>	<i>v. p. abielu illé.</i>	<i>abielus légit.</i>	<i>v. p. abielu illé.</i>
Järvamaa	6043	7746	972	80	936	77	1039	93	977	91
<i>Arrondiss.</i>										
Paide linn	323	431	51	3	56	2	33	1	36	2
<i>Ville de Paide</i>										
Maakond	5720	7315	921	77	880	75	1006	92	941	89
<i>Arr. sans Paide</i>										

	<i>Chiffres absolus</i>									
	1927		1928		1929		1930		1931	
Järvamaa	956	95	1035	110	981	117	1046	128	968	122
<i>Arrondiss.</i>										
Paide linn	37	1	33	4	44	2	46	4	39	3
<i>Ville de Paide</i>										
Maakond	919	94	1002	106	937	115	1000	124	929	119
<i>Arr. sans Paide</i>										

	Sündimus 1000 ema kohta									
	1923		1924		1925		1926		1927	
Järvamaa	160,8	10,3	154,9	9,9	171,9	12,0	161,7	11,7	158,2	12,3
<i>Arrondiss.</i>										
Paide linn	157,9	7,0	173,4	4,6	102,2	2,3	111,5	4,6	114,6	2,3
<i>Ville de Paide</i>										
Maakond	161,0	10,5	153,8	10,3	175,9	12,6	164,5	12,2	160,7	12,8
<i>Arr. sans Paide</i>										

	<i>Pour 1000 mères</i>								Keskm. a. sündimus	
	1928		1929		1930		1931		<i>Moyenne annuelle</i>	
									1923—1931	
Järvamaa	171,3	14,2	162,3	15,1	173,1	16,5	160,2	15,7	163,8	13,1
<i>Arrondiss.</i>										
Paide linn	102,2	9,3	136,2	4,6	142,4	9,3	120,7	7,0	129,0	5,7
<i>Ville de Paide</i>										
Maakond	175,2	14,4	163,8	15,7	174,8	16,9	162,4	16,3	165,8	13,5
<i>Arr. sans Paide</i>										

Surnult sündinutest annab ülevaadet alljärgnev tabel, milles on toodud arvude väiksuse tõttu vaid absoluut arvud.

Tab. 14. Surnultsündimus Järvamaal 1923.—31.

Mortinatalité en arrond. de Järva. Totgeborene 1923—31.

	Absoluut-arvud				<i>Chiffres absolus</i>				<i>Absol. Zahlen</i>	
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>	49	39	27	34	24	27	35	31	28	
Paide linn <i>Ville de Paide</i>	—	2	3	1	3	1	1	—	1	
Maakond <i>Arr. sans Paide</i>	49	37	24	33	21	26	34	31	27	

Keskmine suremus oli 1923.—1931. a. Järvamaal 15,9; Paides 16,2 ja maakonnas 15,9. Üksikute aastate järgi ilmneb suremuse juures Järvamaal tõusu tendents kuni 1928. a., millal senine tõus vaheldub langusega. Kõrgeim suremus oli vaatlusele võetud aja jooksul Paides 1927. a. (23,5) ning maakonnas samuti 1927. a. (18,4).

Tab. 15. Suremus Järvamaal 1923.—31.

Mortalité en arr. de Järva. Sterblichkeit 1923—31.

	Surnute üldarv — <i>Décès; chiffr. absol.</i>									
	1923			1924			1925			
	<i>M. H.</i>	<i>F.</i>	<i>Kokku Total</i>	<i>M. H.</i>	<i>F.</i>	<i>Kokku Total</i>	<i>M. H.</i>	<i>F.</i>	<i>Kokku Total</i>	
	<i>M.</i>	<i>N.</i>		<i>M.</i>	<i>N.</i>		<i>M.</i>	<i>N.</i>		
Järvamaa	418	393	811	496	368	864	449	397	846	
<i>Arrondiss.</i>										
Paide linn	18	21	39	26	16	42	16	23	39	
<i>Ville de Paide</i>										
Maakond	400	372	772	470	352	822	433	374	807	
<i>Arr. sans Paide</i>										

	1926			1927			1928		
Järvamaa	493	429	922	533	555	1088	519	440	959
Arrondiss.									
Paide linn	26	29	55	36	34	70	26	22	48
Ville de Paide									
Maakond	467	400	867	497	521	1018	493	418	911
Arr. sans Paide									

	1929			1930			1931		
Järvamaa	546	483	1029	431	419	850	551	420	971
Arrondiss.									
Paide linn	22	19	41	20	25	45	25	29	54
Ville de Paide									
Maakond	524	464	988	411	394	805	526	391	917
Arr. sans Paide									

	Suremus 1000 elaniku kohta <i>Mortalité pour 1000 habitants</i>										Keskm. suremus <i>Moyenne</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31	
Järvamaa	13,9	14,8	14,5	15,8	18,7	16,5	17,7	14,6	16,7	15,9	
Arrondiss.											
Paide linn	13,1	14,1	13,1	18,5	23,5	16,1	13,8	15,1	18,1	16,2	
Ville de Paide											
Maakond	14,0	14,9	14,6	15,7	18,4	16,5	17,9	14,6	16,6	15,9	
Arr. sans Paide											

Rahva loomulik juurdekasv oli Järvamaal 1923.—31. a. andmetel keskmiselt 2,8 aastas. Selle juurdekasvu annab maakond, kus keskmine aasta juurdekasv ulatub 3,1 kuna Paide linnas leiab aset kahanemine ja keskmine aasta juurdekasvu koefitsient võrdub —1,3.

Tab. 16. Rahva loomulik juurdekasv Järvamaal 1923.—31.

Accroissement natur. de la population de l'arr. de Järva.
Natürlicher Zuwachs d. Bevölkerung in 1923.—31.

	Rahva loomulik juurdekasv absoluut-arvudes <i>Chiffres absolus</i>									
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	
Järvamaa	241	149	286	146	—37	186	69	324	119	
Arrondiss.										
Paide linn	15	16	—5	—17	—32	—11	5	5	—12	
Ville de Paide										
Maakond	226	133	291	163	—5	197	64	319	131	
Arr. sans Paide										

	1000 elaniku kohta — <i>Pour 1000 habitants</i>										Keskm. a. juurdek. <i>Accroiss. moyenne</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—31	
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>	4,1	2,6	4,9	2,5	—0,6	3,2	1,2	5,6	2,0	2,8	
Paide linn <i>Ville de Paide</i>	5,0	5,4	—1,7	—5,7	—10,7	—3,7	1,7	1,7	—4,0	—1,3	
Maakond <i>Arr. sans Paide</i>	4,1	2,4	5,3	3,0	—0,1	3,6	1,2	5,8	2,4	3,1	

Rinnalaste suremus oli Järvamaal 1923.—31. a. keskmiselt 9,7 aastas iga 100 sündinu kohta; Paides 7,6; maakonnas 9,9. Vaadel- des rinnalaste suremust üksikuil aastail linnas ja maakonnas eraldi, näeme et see üldiselt vähenemisele kaldub.

Tab. 17. Rinnalaste suremus Järvamaal 1923.—31.
Décès d'enfants de moins d'un an en arrond. de Järva.
Sterblichkeit der 0—1 jährigen; 1923—31.

		Rinnalaste suremus absoluut-arvudes <i>Chiffres absolus</i>								
		1923			1924			1925		
		P. G.	T. F.	Kokku <i>Total</i>	P. G.	T. F.	Kokku <i>Total</i>	P. G.	T. F.	Kokku <i>Total</i>
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>		60	52	112	74	57	131	57	47	104
Paide linn <i>Ville de Paide</i>		1	4	5	—	—	—	1	3	4
Maakond <i>Arrond. sans Paide</i>		39	48	107	74	57	131	56	44	100
		1926			1927			1928		
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>		55	45	100	48	50	98	63	48	111
Paide linn <i>Ville de Paide</i>		4	1	5	1	1	2	3	2	5
Maakond <i>Arrond. sans Paide</i>		51	44	95	47	49	96	60	46	106
		1929			1930			1931		
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>		64	53	117	55	30	85	58	37	95
Paide linn <i>Ville de Paide</i>		3	1	4	1	1	2	1	—	1
Maakond <i>Arrond. sans Paide</i>		61	52	113	54	29	83	57	37	94

	100 sündinu kohta <i>Pour 100 nés vivants</i>										Keskm. a. rinnal. sur. <i>Moyenne annuelle</i>
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1923—1931	
Järvamaa <i>Arrondiss.</i>	10,6	12,9	9,2	9,4	9,3	9,7	10,7	7,2	8,7	9,7	
Paide linn <i>Ville de Paide</i>	9,3	—	11,8	13,2	5,3	13,5	8,7	4,0	2,4	7,6	
Maakond <i>Arr. sans Paide</i>	10,7	13,7	9,1	9,2	9,5	9,6	10,7	7,4	9,0	9,9	

Tähtsamate surmapõhjuste seas, välja arvatud vanadusnõrkus ja raskesti määratavad surmapõhjused, (kuna maal surmapõhjus harva arsti poolt kindlaks määratakse, on surmapõhjused sageli ebatäpsed, mille tõttu vanadusnõrkust ja raskesti määratavaid surmapõhjusi rohkesti ette tuleb; kõne all oleval juhul esimest kuni 31,1, teist kuni 15,3 10 000 elaniku kohta), on Järvamaal esikohal hingamisorganite haigused (22,5), teisel — tuberkuloos (17,3) ja kolmandal kohal vereringvoolu-organite haigused (13,2). Samasugune on tähtsamate surmapõhjuste järjestus ka maakonnas, kuid Paides osutub see erinevaks. Siin on surmapõhjustest esikohal vereringvoolu-organite haigused (23,4) ja teisel kohal hingamisorganite haigused ja tuberkuloos, mõlemad võrdses suuruses (20,1)

Üksikasjalisemalt selgitab surmapõhjusi Järvamaal tab. 18.

Tab. 18. Surmapõhjused Järvamaal 1923.—29.
Causes des décès en arrond. de Järva. Todesursachen in d. J.
1923—29.

Surmapõhjused <i>Causes des décès</i> <i>Todesursachen</i>	Suremus absoluut-arvudes <i>Décès; chiffres absolus</i>						
	Paide linnas <i>Ville de Paide</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	10	8	5	10	15	10	8
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	8	6	4	5	10	6	4
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	2	2	3	1	11	8	7
Neist vähk <i>Dont cancer</i>	2	2	3	—	9	6	7
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	2	3	2	2	2	4	4
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	8	6	4	8	13	8	4
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	6	5	5	10	7	4	2
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	1	2	1	2	3	3	1
Mitteveneerilised kuse- ja suguorgan. ja nende manuste haigused <i>Affect. non vénér. de l'app. gén.-urin. et des ses annexes</i>	1	1	3	2	2	—	2
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	—	—	—	—	—	1	—
Naha- ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	—	—	—	—	—	—	1
Luu- ja liigesahaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	—	—	—	—	—	—	—
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	—	—	—	—	—	—
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	1	—	1	2	1	2	3
Vanadus <i>Vieillesse</i>	6	6	8	12	8	3	2
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieur.</i>	—	6	3	2	4	3	5
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	2	3	4	4	4	2	2

Surmapõhjused <i>Causes des décès</i> <i>Todesursachen</i>	Suremus absoluut-arvudes <i>Décès; chiffres absolus</i> Maakonnas Arr. sans ville						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épid., endém. et infectieuses</i>	99	112	129	151	240	178	190
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	76	95	93	96	109	101	97
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	46	33	40	54	58	59	54
Neist vähk <i>Dont cancer</i>	30	23	30	41	40	42	35
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	93	79	84	79	95	81	87
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	47	85	66	59	82	61	87
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	147	121	81	112	114	140	163
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	45	57	45	43	61	49	55
Mittevenerilised kuse- ja suguorgan. ja nende manuste haigused <i>Affect. non vénér. de l'app. gén.-urin. et des ses annexes</i>	14	24	21	18	27	30	23
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	8	5	3	4	4	8	3
Naha- ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	1	1	2	1	—	1	1
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	1	2	3	6	3	—	2
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	—	—	—	—	1	—
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	17	17	15	14	15	20	14
Vanadus <i>Vieillesse</i>	160	155	158	180	204	167	196
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieur.</i>	21	36	35	50	49	40	39
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	73	95	125	96	66	76	74

Surmapõhjused <i>Causes des décès</i> <i>Todesursachen</i>	Suremus absoluut-arvudes <i>Décès; chiffres absolus</i> Järvamaal <i>Total en arrond. de Järva</i>						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Epideemil., endeemil. ja nakkushaigused <i>Malad. épidem., endém. et infectieuses</i>	109	120	134	161	255	188	198
Sellest tuberkuloos <i>Dont tubercul.</i>	84	101	97	101	119	107	101
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ment. ci-dessus</i>	48	35	43	55	69	67	61
Neist vähk <i>Dont cancer</i>	32	25	33	41	49	48	42
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	95	82	86	81	97	85	91
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	55	91	70	67	95	69	91
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	153	126	86	122	121	144	165
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	46	59	46	45	64	52	56
Mitteveneerilised kuse- ja suguorgan. ja nende manuste haigused <i>Affect. non vénér. de l'app. gén.-urin. et des ses annexes</i>	15	25	24	20	29	30	25
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	8	5	3	4	4	9	3
Naha- ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	1	1	2	1	—	1	2
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	1	2	3	6	3	—	2
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	—	—	—	—	1	—
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	18	17	16	16	16	22	17
Vanadus <i>Vieillesse</i>	166	161	166	192	212	170	198
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieur.</i>	21	42	38	52	53	43	44
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	75	98	129	100	70	78	76

Surmapõhjused <i>Causes des décès</i> <i>Todesursachen</i>	Keskmise aasta suremus 10 000 elaniku kohta 1923—29. <i>Mortalité moyenne annuelle pour</i> <i>10 000 habitants (1923—29)</i>		
	Paides	Maakonnas	Järvamaal
Epideemil., endemaal. ja nakkushaigused <i>Malad. épidém., endém. et infectieuses</i>	30,2	28,4	28,5
Sellest tuberkuloos <i>Dont tuberculose</i>	20,1	17,2	17,3
Eriti nimetamata üldhaigused <i>Malad. gén. non ntent. ci-dessus</i>	16,8	8,9	9,3
Neist vähk <i>Dont cancer</i>	13,4	6,2	6,7
Närvisüsteemi ja meelteorg. haigused <i>Aff. du syst. nerv. et des org. des sens</i>	10,1	15,4	15,1
Vereringe-organite haigused <i>Affections de l'appareil circulatoire</i>	23,4	12,7	13,2
Hingamisorganite haigused <i>Affections de l'appareil respiratoire</i>	20,1	22,6	22,5
Seedimisorganite haigused <i>Affections de l'appareil digestif</i>	6,7	9,2	9,1
Mitteveneerilised kuse- ja suguorgan. ja nende manuste haigused <i>Aff. non vénér. de l'appareil génito-urin.</i> <i>et de ses annexes</i>	6,7	4,0	4,1
Sünnituspuhuline seisund <i>État puerpéral</i>	0,5	0,9	0,9
Naha- ja naha-aluskoe haigused <i>Aff. de la peau et du tissu cellulaire</i>	0,5	0,2	0,2
Luu- ja liigesehaigused <i>Aff. des os et des org. de la locomot.</i>	—	0,4	0,3
Kehaehitusvead <i>Vices de la conformation</i>	—	0,0	0,0
Vastsündinute haigused <i>Premier âge</i>	3,4	2,9	2,9
Vanadus <i>Vieillesse</i>	20,1	31,5	31,1
Väliseil põhjusil tekkinud surm <i>Aff. produits par de causes extérieures</i>	10,1	7,1	7,2
Raskesti määratavad surmapõhjused <i>Maladies mal définies</i>	10,1	15,6	15,3

Rinnalaste surmapõhjustest Järvamaal annab ülevaate tab. 19. Nagu tabelist näha, kõiguvad kõik vaatlusele võetud surmapõhjuste rühmad üksikuil aastail väga suurtes piirides, mille põhjuseks võib pidada osalt ka puudulikku surmapõhjuste ülestähendamist maakonnas, kus need märgitakse peamiselt surnu omakste üteluse järele.

19. tab. Rinnalaste surmapõhjused Järvamaal 1923.—29.
Mortalité d'enfants de moins d'un an par causes de décès en arrond.
de Järva. Todesursachen der 0—1 jährigen; 1923—29.

Surmapõhjused Causes des décès	Paide linn Ville de Paide						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaasasündinud nõrkus ja kehaved <i>Débilité congénitale et vices de la conform. congénitaux</i>	1	—	1	2	1	2	3
Nakkushaigused <i>Maladies infectieuses</i>	1	—	—	1	—	—	—
Hingamisorg. haig. <i>Aff. de l'appareil respiratoire</i>	3	—	1	1	—	1	—
Seedimisorg. haig. <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	—	—	1	1	1	2	1
Krambid <i>Convulsions</i>	—	—	—	—	—	—	—
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	—	—	1	—	—	—	—

Surmapõhjused Causes des décès	Maakond Arr. sans ville de Paide							Järvamaa Arrond. de Järva						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaasasünd. nõrkus ja kehaved <i>Débilité congénitale et vices de la conform. congénitaux</i>	17	17	6	14	15	20	14	18	17	7	16	16	22	17
Nakkushaigused <i>Maladies infectieuses</i>	16	1	5	15	14	21	23	17	1	5	16	14	21	23
Hingamisorganite haigused <i>Aff. de l'appareil respiratoire</i>	31	8	6	10	12	9	16	34	8	7	11	12	10	16
Seedimisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	21	37	16	12	14	8	26	21	37	17	13	15	10	27
Krambid <i>Convulsions</i>	19	22	9	13	14	15	13	19	22	9	13	14	15	13
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	3	46	49	31	27	33	21	3	46	50	31	27	33	21

Surmapõhjused Causes des décès	Suremus 1000 sündinu kohta Järva- maal Pour 1000 enfants nés vivants de la même année						
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kaasasünd. nõrkus ja kehaved <i>Débilité congénitale et vices de la conformation congénitaux</i>	17,1	16,8	6,2	15,0	15,2	19,2	15,5
Nakkushaigused <i>Malad. infectieuses</i>	16,2	1,0	4,4	15,0	13,3	18,3	20,9
Hingamisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil respiratoire</i>	32,3	7,9	6,2	10,3	11,4	8,7	14,6
Seedimisorganite haigused <i>Affect. de l'appareil digestif</i>	20,0	36,5	15,0	12,2	14,3	8,7	24,6
Krambid <i>Convulsions</i>	18,1	21,7	7,9	12,2	13,3	13,1	11,8
Muud eritlemata haigused <i>Autres maladies</i>	2,9	45,4	44,2	29,0	25,7	28,8	19,1

Nakkushaigustest olid Järvamaal 1923.—31. a. kõige laialdase-
malt levimas: leetrid, sarlakid, kõhutüüfus ja difteeria, missugus-
test leetrid 1929. a. ja sarlakid 1927. a. taudi kujul liikusid.

Harvemini ettetulevaist nakkushaigustest registreeriti vaatlu-
sele võetud ajavahemiku kestel rõugeid 1 juhul (Paides 1928. a.),
unehaigust 1 juhul (Järva maakonnas 1931. a.), siberi katku 1 juhul
(Järva maakonnas 1923. a.) ja marutõbe 1 juhul (Paides 1924. a.).
Pidalitõbe ehk leeprat on Järvamaal võrdlemisi vähe ette tulnud —
9 aasta kohta vaid 3 juhtu Järva maakonnas.

20. tab. Järvamaal registreeritud nakkushaigused 1923.—31.

Maladies infectieuses enregistrées. Infektionskrankheiten 1923—31.

	Paide linn — Ville de Paide								
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Difteeria <i>Diphtheria</i>	—	—	2	1	2	3	—	1	—
Pidalitõbi <i>Lepa</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Epidem. ajukelmepõletik <i>Meningitis cerebrosinialis epidemica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Leetrid <i>Morbilli</i>	—	—	—	4	3	128	4	2	—
Sarlakid <i>Scarlatina</i>	1	—	9	20	34	5	9	—	1
Silmamarjad <i>Trachoma</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Kõhusoetõbi <i>Typhus abdominalis</i>	4	24	11	4	—	1	12	1	—
Paratüüfus <i>Paratyphus</i>	—	5	—	—	—	—	3	—	—
Taastuv soetõbi <i>Febris recurrens</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tähniline soetõbi <i>Typhus exanthemat.</i>	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Rõuged <i>Variola</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Kõhutõbi <i>Dysenteria</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Siberi katk <i>Anthrax</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Marutõbi <i>Lyssa</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Malaaria <i>Malaria</i>	...	...	...	—	—	—	—	—	—
Unitõbi <i>Encephalitis lethargica</i>	...	...	...	—	—	—	—	—	—
Lapsevoodi palavik <i>Febris puer- peralis</i>	1	—	—	...	...	...	...	...	...
Läkakõha <i>Pertussis</i>	6	1	—	...	...	...	...	...	...
Lihamürgistus <i>Botulismus</i>	—	1	—	...	...	...	...	...	...
Kokku <i>Total</i>	13	32	24	29	39	138	28	4	1

	Maakond Paide linnata Arrond. sans ville									
	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	
Difteeria <i>Diphtheria</i>	11	8	15	28	22	9	17	31	24	
Pidalitõbi <i>Lepra</i>	2	—	1	—	—	—	—	—	—	
Epid. ajukehmepõletik <i>Meningitis cerebrosinialis epidemica</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
Leetrid <i>Morbilli</i>	36	4	4	157	36	60	552	34	25	
Sarlakid <i>Scarlatina</i>	24	19	4	96	318	142	63	21	19	
Silmamarjad <i>Trachoma</i>	14	18	6	11	8	10	4	5	3	
Kõhusoetõbi <i>Typhus abdominalis</i>	11	93	55	15	13	15	15	11	10	
Paratüüfus <i>Paratyphus</i>	—	—	6	5	7	10	6	5	8	
Taastuv soetõbi <i>Febris recurrens</i>	1	2	—	—	—	—	—	—	—	
Tähniline soetõbi <i>Typhus exanthemat.</i>	—	5	9	—	—	—	—	—	—	
Rõuged <i>Variola</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kõhutõbi <i>Dysenteria</i>	2	1	1	—	—	—	—	—	—	
Siberi katk <i>Anthrax</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
Marutõbi <i>Lyssa</i>	1	2	—	—	—	—	—	—	—	
Malaaria <i>Malaria</i>	...	...	...	—	—	—	—	—	—	
Unitõbi <i>Encephalitis lethargica</i>	...	...	...	—	—	—	—	—	1	
Lapsevoodi palavik <i>Febris puerperalis</i>	—	4	1	...	...	...	...	...	...	
Läkakõha <i>Pertussis</i>	42	—	1	...	...	...	...	...	...	
Lihamürgistus <i>Botulismus</i>	—	—	—	...	...	...	...	...	...	
Kokku <i>Total</i>	145	157	103	312	404	246	657	107	90	

Suguhaiguste liikumist Järvamaal näitab alljärgnev tabel.

21. tab. Järvamaal 1923.—31. registreeritud suguhaigused.
Maladies vénériennes déclarés. Venerische Krankheiten 1923—31.

		Paide linn — <i>La ville de Paide</i>								
		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Süüfilis	<i>Lues</i>	1	1	3	3	5	7	2	2	6
Tripper	<i>Gonorrhoea</i>	3	7	8	10	12	10	11	6	10
Pehme šanker	<i>Ulcus molle</i>	1	—	—	1	—	—	—	—	1

		Järva maakond — <i>Arrond. de Järva</i>								
		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Süüfilis	<i>Lues</i>	11	8	17	34	49	32	23	33	38
Tripper	<i>Gonorrhoea</i>	17	38	35	58	87	108	105	85	89
Pehme šanker	<i>Ulcus molle</i>	—	1	1	—	—	—	1	2	2

Elanikkudele arstiabi andmise otstarbel on Järvamaa jaotatud 8-saks arstijaoskonnaks. Kõige suurem arstijaoskond on Koeru —

8 800 elanikuga. Selle järel tulevad alanevas järjekorras: Türi (8 200), Peetri (6 800), Paide (6 600), J.-Jaani (6 500), Ambla (6 000), Tapa (5 500) ja J.-Madise (4 800).

Jaoskonna-arstide järelvalve alla kuuluvaid koole oli kõige vähem Paide jsk. — 1, 49 õpilasega ja kõige rohkem Koeru jaoskonnas — 15, 638 õpilasega.

22. tab. Arstijaoskonnad Järvamaal 1. I. 1931.

Districts des médecins en l'arrond. de Järva. Ärztliche Distrikte im Kreise Järva.

Järje Nr. Nr.	Jaoskonna nimetus <i>Nom. du district</i>	Jaoskondadesse kuuluvad vallad <i>Nomes d. commun. rural. dans les distr.</i>	Jaoskonna arsti asukoht <i>Le domicile du médecin du distr.</i>	Elanikkude arv <i>Nombres des habitants</i>	Jaoskonna kaugeim ja lähim piiripunkt arsti asukohast km. <i>Rayon. max. et minim. du district en km.</i>	Jaosk. kuuluv. koolide arv <i>Nombre des écoles</i>	Õpilaste arv <i>Nombre des élèves</i>
1.	Tapa	Lehtse vald ja Nõmküla vallast: Saiakopli, Nõmküla, Uudeküla, Järvajõe ja Kalleküla	Tamsalu alevikus	5500	...	6	438
2.	Ambla	Ambla vald ja Nõmküla vald ilma Tamsalu ümbrusega	Ambla alevikus	6000	...	8	501
3.	J.-Madise	Albu vald ja Kuksema vallast: Kihme, Oeti ja Kiigumõisa küla	Kaalepi as. Albu vallas	4800	...	5	361
4.	J.-Jaani	Einmani, Võhmuta ja Kuksema vallad ilma Kihme, Oeti ja Kiigumõisa külast	J.-Jaani alevikus	6500	...	8	500
5.	Koeru	Väinjärve, Kapu, Liigvalla v.	Koeru alevikus	8800	...	15	638
6.	Peetri	Esna, Koigi v.	Esna alevikus	6800	...	11	551
7.	Paide	Mäo, Anna, Väätsa, Vahastu v.	Paide linnas	6600	...	1	49
8.	Türi	Alliku, Säreveere, Kirna, Kärü v.	Türi linnas	8200	...	10	633

Vabalt praktiseerivaid arste oli Järvamaal 1. I. 1932. a. 5, neist 3 Koeru arstijaoskonnas, 1 J.-Jaani ja 1 Türi jaoskonnas.

Haigemaju on Järvamaal järgmiselt: Järva maahaigla 30 voodiga Paides; Paide linna haigla 20 voodiga, Türi ühishaigekassa haigla 8 voodiga; Tapa linna ambulants, Tapa raudtee ambulants; Paide linna emade ja laste nõuandepunkt, Tapa emade ja laste nõuandepunkt, Türi emade ja laste nõuandla ning Järva tuberkuloosi vastu võitlemise seltsi nõuandekoht.

Loomatervishoid.

Hygiène vétérinaire. Veterinär-Hygiene.

Loomatervishoiuliselt on Järvamaa jagatud 6 loomaarsti-jaoskonda:

1. Paide	jaoskond	loomaarsti	asukohaga	Paides
2. Türi	"	"	"	Türil
3. Tapa	"	"	"	Tapal
4. Järva-Jaani	"	"	"	Järva-Jaanis
5. Koeru	"	"	"	Koerus
6. Jänedal	"	"	"	Jänedal.

Peale jaoskonna-loomaarsti on ametis veel kaks kooli-loomavelskerit: Kaalepis ja Amblas.

Paide linn moodustab 15. XII. 1932. a. peale iseseisva loomaarsti-jaoskonna, linna-loomaarstiga eesotsas, kes on ühtlasi ka linna-tapamaja juhatajaks. Vene ajal oli Järvamaal ainult üks loomaarst, nimelt maakonna-loomaarst Paide linnas.

1930., 1931. ja 1932. a. registreerisid jaoskonna-loomaarstid Järvamaal järgmisi taudijuhte:

	1932	1931	1930
Pörnataudi <i>Anthrax</i>	1	—	3
Sigade punataudi <i>Erysipelas suis</i>	299	272	171
Hobuste influentsat <i>Influenza equorum</i>	—	—	11
Veiste pahaloomulist peataudi <i>Coryza gangraen. bovum</i>	12	11	11
Tiisikust <i>Tuberculosis</i>	30	39	14
Kangestuskrampi <i>Tetanus</i>	3	3	3
Nakkavat nurisünnitust <i>Abortus enzoot. Bangi</i>	7	2	10
Kiirikseentõbe <i>Actinomyco-sis</i>	—	6	—
Rõugeid <i>Variolae</i>	—	—	10
Pörsaste nakkavat maksapõletikku <i>Hepatitis enzoot. porcellorum</i>	21	26	13
Veiste punakusesust <i>Piroplasmosis bovum</i>	72	56	53
Kärntõbe <i>Scabies</i>	—	2	—
Pügajat sammaspoolt <i>Herpes tonsurans</i>	1	1	—
Eeskoja nakkavat katarri <i>Vaginitis infect.</i>	—	8	—
Nölge <i>Adenitis equorum</i>	4	1	—
Kokku	450	427	299

Põrnataudi (*Anthrax*)

suhtes on Järvamaa võrdlemisi heas seisukorras. 1930. a. registreeriti 3 juhtu, 1931. a. ei esinenud taud üldse ja 1932. a. registreeriti ainult 1 juht.

Marutaudi (*Lyssa*)

ei olnud kolmel viimasel aastal ühtegi juhtu.

Sigade punataudi (*Erysipelas suis*),

stationaarse iseloomuga, tuleb Järvamaal suuremal arvul ette. 1930. aastal registreeriti teda 171, 1931. a. — 272 ja 1932. a. — koguni 299 juhtu. Kaitsesüstimisi sigade punataudi vastu võeti ette 1932. a. 680 sea juures.

Veiste tiisikust (*Tuberculosis*)

registreeriti 1930. a. 14, 1931. a., 39 ja 1932. a. 30 juhtu. Järvamaal tuberkuliniseeriti 1932. a. 771 veist ja 99 kodulindu, kellest reageerisid positiivselt 5,5%, neist ilmse tiisikusega 3,9%.

Põrsaste nakkavat maksataudi (*Hepatitis porc. enzoot.*)

esineb Järvamaal keskmisel arvul. 1930. a. registreeriti 13, 1931. a. 26 ja 1932. a. 21 juhtu.

Üldine seisukord loomataudide suhtes Järvamaal on rahuldav.

Loomaarstlik abiandmine.

Järvamaal on ühel jaoskonna-loomaarstil riigi poolt ehitatud ilus elumaja ühes väikese ambulants-ravilaga ja Paide linnas suurem loomaravila.

Paide loomaravila tegevuse tulemused olid 1930., 1931. ja 1932. aastal järgmised:

23. tab. *Fonction de la clinique vétérinaire de Paide.*
Tätigkeit der Veterinär-Klinik in Paide.

	Hobuseid <i>Chevaux</i> <i>Pferde</i>	Veiseid <i>Espèce</i> <i>bovine</i> <i>Vieh</i>	Lambaid <i>Espèce</i> <i>ovine</i> <i>Schafe</i>	Sigu <i>Espèce</i> <i>porcine</i> <i>Schweine</i>	Koeri <i>Chiens</i> <i>Hunde</i>	Sulgloomi <i>Volailles</i> <i>Geflügel</i>	Kokku <i>Total</i> <i>Zusammen</i>
1930	267	23	—	10	12	9	321
1931	425	24	1	23	28	2	503
1932	315	15	4	10	37	4	385

Mittenakkuseliste haiguste puhul on Järvamaal jaoskonna-loomaarstid abi andnud 1930. a. 2 975-le, 1931. a. 4 288-le ja 1932. a. 3 744-le loomale. Võrreldes eelmiste aastatega on looma-arstlik abi-andmine viimasel aastal vähe langenud — põllumajandusliku kriisi tõttu.

Veterinäär-sanitaarala.

Peale otsese loomaarstliku tegevuse on jaoskonna-loomaarstid üldtervishoiu alal teostanud kontrollimist piimatalitustes, nahaparkimis-töökodades ja järelevalvet lihakaupluste kui ka looma-tootesaaduste veo suhtes.

Tapamaja tegevus.

Järvamaal töötab ainult üks avalik tapamaja — Paide linnas. See tapamaja ei ole uus, kuid tema seisukord on veel võrdlemisi rahuldav. Türi ja Tapa linnas tapamajad puuduvad, — liha järelevaatus toimub seal lihunikkude tapakodades, loomaarsti korteris ja turul.

1930.—31. ja 1932. a. tapeti Paide linna tapamajas ja vaadati seal maalt toodud liha järele järgmiselt:

24. tab. Paide linna tapamaja tegevus.

Fonction de l'abbatoir de la ville de Paide. Tätigkeit des Schlachthauses in Paide.

	Veiseid <i>Gros bétail</i> <i>Vieh</i>		Vasikaid <i>Veaux</i> <i>Kälber</i>		Lambaid <i>Moutons</i> <i>Schafe</i>		Sigu <i>Porcs</i> <i>Schweine</i>	
	Tapamajas tapetud	Tapet.järele- vaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet.järele- vaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet.järele- vaat. toodud	Tapamajas tapetud	Tapet.järele- vaat. toodud
1930	306	51	869	217	112	152	257	622
1931	346	66	915	230	92	161	276	1073
1932	425	126	773	223	60	233	196	2099

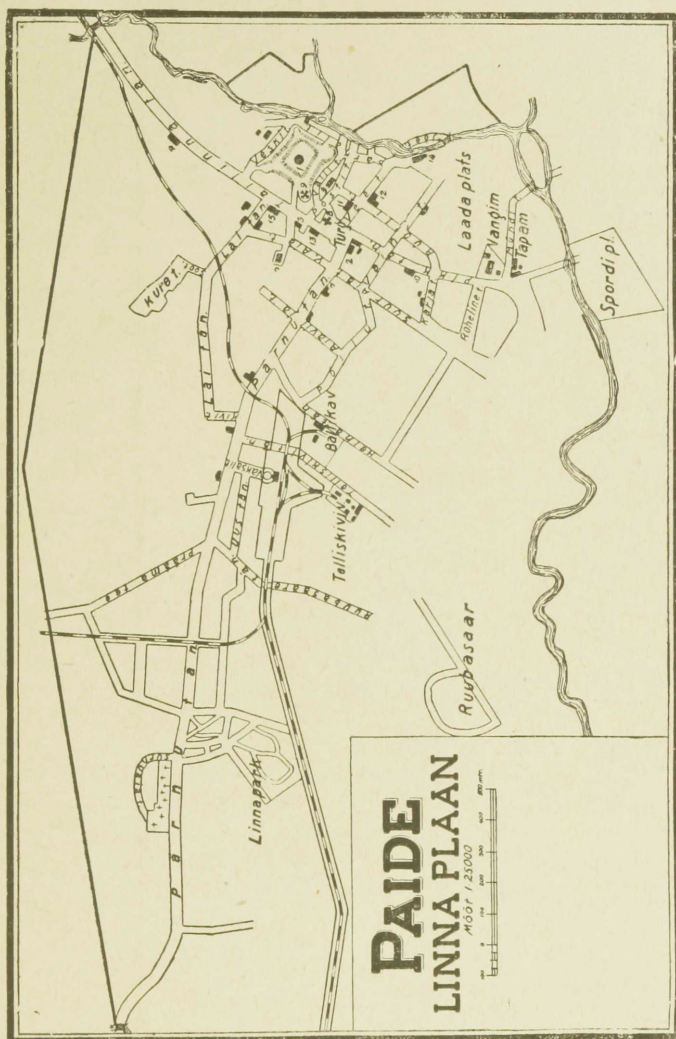
25. tab. Paide linna tapamajas 1931. aastal registreeritud haigused.

Maladies enregistrées dans l'abbatoir de la ville de Paide.

Im Schlachthause der Stadt Paide registrierte Tierkrankheiten.

Haiguse nimetus	Tapamajas tapetud					Tapetult järelevaat. tood.				
	veised Gros bétail Vieh	vasikad Veaux Kälber	lambad Moutons Schafe	sead Porcs Schweine	veised Gros bétail Vieh	vasikad Veaux Kälber	lambad Moutons Schafe	sead Porcs Schweine		
Tiisikus <i>Tuberculosis</i>	10	—	—	3	3	—	—	2		
Usstõbi <i>Strongylosis</i>	—	—	—	11	1	—	—	—		
Maksakaantõbi <i>Distomat.</i>	199	—	46	—	5	—	—	—		
Kopsupõletik <i>Pneumonia</i>	1	—	—	4	—	—	—	9		
Neerupõletik <i>Nephritis</i>	1	—	—	6	—	—	—	—		
Maksapõletik <i>Hepatitis</i>	1	3	1	2	—	—	—	—		
Mädanikud <i>Abscessus</i>	8	—	—	—	—	—	—	1		
Kahheksia <i>Cachexia</i>	3	1	—	—	6	—	—	—		
Põrutused <i>Contusiones</i>	1	—	—	—	2	2	5	—		
Arenematus <i>Defect. congen.</i>	—	22	2	—	—	10	3	3		
Põistangtõbi <i>Echinococcosis</i>	—	—	—	63	5	—	2	—		
<i>Pericardit. gastritis traum.</i>	6	—	—	—	4	—	—	—		
Kollatõbi <i>Icterus</i>	—	—	3	—	—	—	1	—		
Kiirikseentõbi	1	—	—	—	—	—	—	—		
<i>Actinomycosis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—		
Emakoja-põletik <i>Metritis</i>	1	—	—	—	—	—	—	—		
Udarapõletik <i>Mastitis</i>	1	—	—	—	—	—	—	—		
Võõras lehk	—	—	—	1	3	—	1	32		
Määrdumine	—	7	2	1	3	4	5	11		
Tsüstid <i>Cystae</i>	—	—	—	2	—	—	—	3		
Luupehmumus	—	—	—	—	1	—	—	—		
<i>Osteomalacia</i>	—	—	—	—	—	—	—	—		
Verevalumid	—	—	—	—	—	—	—	174		
<i>Extravasationes</i>	—	—	—	—	—	—	—	—		
Agonia	—	—	—	—	6	1	—	2		
Toidu-vereaspiratsioon	36	—	—	46	—	—	—	—		

Paide linna-tapamajas on viimaseil aastail märgata tapaloomade arvu suurenemist, mis jällegi on seotud põllumajanduse kriisiga.

Paide linn.

Ville de Paide. Stadt Paide.

Järvamaa maakonnalinn Paide asetseb Järvamaa loodeosas Türi-Paide-Tamsalu kitsarööpmelise raudtee ääres. Linna maa-ala piiravad Mäo, Väätsa ja Kirna valla maa-alad.

Paide kuulub nende väikelinnade hulka, mis omavad peaaesjalikult kohalist tähtsust; tema kiireks arenemiseks puuduvad soodsad eeltingimused. Nii on ümbritsevad vallad hõredasti asustatud ja soise pinnaga. Paides puuduvad suurema tähtsusega tööstused ja asutised, samuti asub ta tähtsamaist keskkohaadest kaugel (Tallinna 100 km), pealegi on Järvamaal veel kaks linna — Tapa ja Türi, mille asukoht on märksa soodsam kui Paidel.

Paide omab tähtsama liiklemisteena Türi-Paide-Tamsalu kitsarööpmelise raudteed, mis teda ühendab ühest küljest Valga-Tapa laiarööpmelise raudteega ja teisest küljest Mõisaküla-Viljandi-Tallinna kitsarööpmelise liiniga.

Maanteedest oleksid mainida Paide-Türi (14 km) ja Paide-Põltsamaa maanteed (43 km), mis Mäo koolimaja juures hargneb mitmele poole ja ühendab niiviisi maakonnalinna enam-asustatud maakonna osadega.

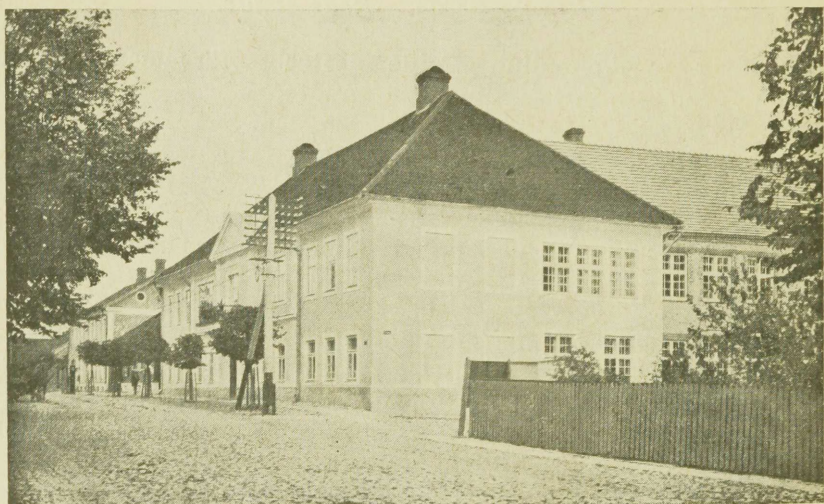
Linna tänavastik on kujunenud Pärnu ja Tallinna tänava (ülal kirjeldatud maanteede osad) järgi ja need tänavad on ka peatänavaks. Pärnu ja Tallinna tänav suunduvad turuplatsile, mis moodustab linna olulise osa keskpaiga; asuvad siin ju tähtsamad asutised ja ärid. Muu tänavastik (vana linnaosa) on kujunenud ning rajatud ilma erilise plaanita selle keskuse ümber, osalt aga vaksali ja Pärnu tänava piirkonda. Linna piirab idast, põhjast ja lõunast soiste ning madalate kallastega Paide jõgi (alamjooksul Pärnu jõgi). Linna kirdeosas, turu läheduses asub ajalooline Vallimägi, endine neljanurgeline kindlus, millest parimini säilinud osana võib mainida 8-kandilist torni.

Maapinna moodustavad 0,75—3 m paksune savi- või mullakiht, 2,5—3-meetriline paekiht, millele järgnevad vettkandvad vahekihid kruusast või peenikesest liivast, paerähk jne.

Paide linn võtab enda alla 944,2-hektaarilise maa-ala; sellest maa-alast kuulus varemini Paide linna piiresse 492,3 ha; Riigikogu

otsusega 4. veebruarist 1930. a. (Riigi Teataja nr. 14, 1930, lk. 145) laiendati linna administratiiv-piirkonda 451,946 ha võrra, nimelt eraldati Kirna vallast 65,146 ha, Mäo vallast 299,072 ha ja Väätsa vallast 87,728 ha. Liidetud maa-ala kuulus riigi tagavaramaa hulka, välja arvatud Pärnuvälja küla 3 talu maad.

Tänavad on valgustatud elektriga 12 km ulatuses, valgustamiseks on üles seatud 60 elektrilampi, tugevusega 40—200 vatti. Tänavaid valgustatakse pimedamatel aegadel vajaduse järele.

Paide algkool. *Ecole primaire de Paide. Die Grundschule von Paide.*

1922. a. rahvalugemise ajal oli Paides 456 elumaja 855 korteriga; neist oli ühekordseid 409 ja kahekordseid 47. Ehitusmaterjali järgi oli puumaju 429 (94,1%), kivimaju ainult 16 (3,5%) ja segaehitisi 11 (2,4%). Üle poole kortereist ja nimelt 499 (58,4%) oli ühetoalisi, kahetoalisi kortereid oli 167 (19,5%), kolmetoalisi 84 (9,8%), neljatoalisi 51 (6,0%) ja viie- ning enamtoalisi 54 (6,3%). Kortereid tuli iga maja kohta 1,9, iga maja kohta elanikke 6,5, iga korteri kohta 3,5. Väikekorterid valgustati suuremalt jaolt petroolilampidega. Kahe- ja enamtoaliste korterite valgustamisel on elekter esikohal. Enamasti on igal korteril oma köök.

Omaette väljakäigukohti oli 29,2%-l (250) kortereist, kuna ülejäänud 70,8%-l oli väljakäigukoht enamasti ühine terve maja jaoks. Väljakäigukohad olid kõik lihtväljakäigukohad, veeklosette ei olnud. Avalikke väljakäigukohti on 3; nad asuvad linnavalitsuse hoovis, Kaubatarvitajate-ühisuse „Iva“ hoovil ja O. Simson'i pagaritööstuse hoovis. Nad on ehitatud laudadest, lihtsalt; sarnaseid, nagu neid

teistes linnades (Tallinnas, Tartus) harilikult näha, ei ole siin olemas. Mustus veetakse linnast välja kaugemale põldudele, heinamaadele; seda teeb eravedaja, kes saab tasuks 60 senti kastilt. Erilist eelnevat mustuse kahjutukstegemist ei ole läbi viidud. Samuti eemaldatakse ka kuivad jätised linnapiirest.

Surnuaedu on 2. Reopalu surnuaed asetseb 2 km linnakeskusest eemal, linna maa-alal. Elumaju seal läheduses paljut ei ole; teine, Sillaotsa surnuaed, asub koguduse maa-alal, 2,5 km linnakeskusest eemal. Mõlemad surnuaiad on korras ja põhjavete reostamisel nähtavasti mingit osa ei etenda.

Tööstusettevõtteid oli 1932. a. 7; neist suuremad, telliskivitehas ja „Baltika“ tuletikuvabrik asetsevad raudteejaama läheduses, teistest tööstustest oleksid mainida nahaparkimis- ja lauavabrik, Steinberg ja Ko tubakavabrik. Telliskivitehas, tikuvabrik ja tubakavabrik seisavad ja on pea täiesti likvideeritud.

Tööstuste reoveed juhitakse sadestuskaevude kaudu jõkke.

Saunu on üks, eraomandus. Vesi pumbatakse sauna jõest ja sealt torustiku kaudu laiali saunaruumidesse. Saun on halb oma ruumide poolest ja oleks hädavajalik uue sauna ehitus. Sauna hind 30—60 senti isikult.

Toiduaineid müüakse väikestest kauplustest, mida praegu 14; pagariärisid 4. Sundmäärused vastavad üldiselt teiste linnade omadele. Turgu peetakse 2 korda nädalas: iga teisip. ja reedel. Laata peetakse turuplatsil ja linnaäärsel laadaplatsil. Järjekindlat järelevalvet toiduainete üle teostab linna-arst koos politseiga.

Tapamaju on üks, mis seisab maakonna-loomaarsti (kes on ühtlasi ka linna-loomaarst) juhtimisel; tema kohuseks on ka liha järelevalve.

Linna elanikud saavad oma joogi- ja tarbevee ligikaudu 300-st erakaevust. Kaevudest on valdavamas enamuses pumpkaevud, siis järgneksid puur- ja raketega kaevud. Põhjavesi on südalinnas 4—8 m sügavusel, linna servadel aga, mis üldiselt madalamal asuvad, 1—3 m sügavusel. Tervishoiu Instituudi poolt uuritud 36-st veevõtmiskohast oli puurkaevusid 18, raketega kaevusid 15, pumpkaevusid 2 ja 1 proov oli Paide jõest võetud. Raketega ja puurkaevude sügavus kõikus 2 ja 8 m vahel, keskmiselt 4,6 m, puurkaevude sügavus kõikus 6—20 m vahel, keskmiselt 13,7 m. Keemiliste ja füüsikaliste omaduste poolest hinnati 7 veeproovi heaks, 11 kahtlaseks ja 18 halvaks. Võiks oodata, et puurkaevud annavad paremat vett kui raketega kaevud, kuid (vt. ka üksikasjalisemalt tabelist raamatu lõpus) analüüside põhjal ei saa seda ütelda. Peab arvama, et ka puurkaevusid toitev veekiht on samuti reostatud kui pealminegi kiht ja see oleks seletatav sellega, et paene vahekiht laseb risti- ja pikilõhede kaudu pinnavett sügavamale. Head vett võiks saada alles niisuguses sügavuses, kus puurauk läbib mõne veekindla vahekihi. Et meil kasu-

tada olevate andmete järgi ei ole teada, missuguses sügavuses võiks asuda seesugune veekindl vahekiht, siis ei tea ka, missugusest sügavusest head vett võiks saada. Vee kõlbmatuks tunnistamise aluseks on võetud ammoniaagi, salpeetrishappe ja kloori sisaldus; kloori leitud 20-s veeproovis üle 100 mg 1 liitri vee kohta, 8-s 50—100 mg ja ainult 8-s oli kloorisisaldus vähem. Vee karedust on uuritud ainult 17-s veeproovis; see kõikus 15—29 saksa kraadi vahel.

Veega varustamises põrkab veevärgi sisseseadmine eeskätt ainelisile raskusile, sest elanikkond on väikesearvuline ja seega vähese kandejõuga; teiseks tuleks torustik kaunis kulukas, sest linn on ülaliselt hõredasti asustatud ja torustik tuleks pikk; reservuaari saaks küll eriliselt suurte kuludeta paigutada lossi torni ja pinnareljeef on torustiku asetamiseks soodus. Hea veega varustamist oleks soodsam läbi viia avalikkude arteesia kaevude võrgu loomisega, nagu seda on tehtud Pärnus; seda oleks ka aineliselt hõlpsam teostada, kord-korralise kava järgi.

Reovete ärajuhtimiseks puudub Paides tänini kanalisatsioon; vihmaveed juhitakse tänavakraave mööda ühelt poolt linna karjamaale, teiselt poolt jõkke, osa vett valgub Sillaotsa rabast läbi linna minevasse kraavi. Ka tööstuste, tapamaja ja vangla reoveed juhitakse puhastamatult jõkke. Praegu maksvate sundmääruste järgi peab iga maja juures asuma solgiveekast, millesse solki võib juhtida maa-aluseid torusid kaudu; kastid peavad olema veekindlast materjalist ehitatud. Kuid neist sundmääruste lausetest ei peeta täpsalt kinni, ja sellega võimegi seletada kogu Paide maapinna reostumist. Sama võiks öelda väljakäigukohtade mustuse-aukude kohta.

Reovete eemaldamiseks oleks vajalik järgmist teha: 1) läbi viia linna ja linna ümbruse kuivatustööd küllaldase sügavusega kuivatuskraavide abil; seda ongi osaliselt tehtud (suur töö on siiski tegemata); sellega saaks põhjavee pinda alandada umbes 1 m võrra — maapinna reostumise võimalused kahaneksid märksa; 2) järkjärgult läbi viia reovete kanalisatsioon kindla plaani järgi ja ühendada majad ning krundid kanalisatsioonivõrguga.

Reoveed võiks koguda kahte kollektorisse, millest üks koguks linna idaosa veed ja asuks Paide jõe paremal kaldal, teine koguks linna lääneosa veed; mõlemate kollektorite reoveed võiks läbi lasta ühistest bioloogilistest filtritest, mis võiks asuda telliskivitehase kohal jõe ääres.

Paides asuvad Järva maa-arst ja Paide linna-arst, peale selle 4 arsti, 2 hambaarsti, 2 ämmaemandat, 1 velsker, 1 halastajaõde, 2 masseerijat ja 1 looma-arst.

Ravilatest asuvad Paides Järva maakonna haigemaja ja Paide linnahaigemaja. Linnahaigla asub Väike-Aia tn. nr. 14 ja võtab enese alla 1 maja; haiglas on kokku 20 voodit. Kindlat vooditejaotust ei ole. Tegelikult on linnahaigla sünnitus- ja naistehaiguste alal

töötamas. Linnahaigla ruumid ei ole haiglale mitte päris sündsad; rohkem vastab nõuetele aga maakonna-haigla peale tehtud ümberehitusi. Maakonna-haiglal on auru-desinfektsiooniaparaat, linnal ei ole. Haigla personaal töötab vajaduse järgi. Linnahaigla personaali kuuluvad: 1 arst, 1 ämmaemand, 1 velsker, 6 teenijat.

Maakonna-haigla asub Pärnu tn. nr. 10; voodite arv ulatub 35-ni. On osakonnad sise- ja haavahaigetele. Kindlat voodite jaotust ei ole. Personaal: 2 arsti, 1 õde, 9 muud teenijat. Ravimist leiavad seal sise-, kirurgilised ja ka muud haiged.

Järvamaa Tiisikuse vastu Võitlemise Seltsi nõuandekoht asub Paides Suure-Aia tn. nr. 7. Personaal: 1 arst, 1 õde ja 1 teenija.

Linnal on oma vanadekodu Pärnu tänaval, kahekordne puuehitis. Hoolealuseid oli seal 1932. a. 35 isikut. Lastekodusid ei ole.

Apteeke on ainult 1 — Prov. G. Lüdtke pärijate apteek.

Paide linnas on rahvaarvu kasvamine toimunud üsna pikka-mööda; nii oli 1897. a. Paides 2 507 elanikku (1 117 m. ja 1 390 n.), 1922. a. rahvalugemise ajal 2 980 (1 322 m. ja 1 658 n.), harilik rahva-arv oli 460 isiku võrra suurem ja nimelt 3 440 ja 1. X. 1932. a. 3 266 (1 454 m. ja 1 812 n.) elanikku. Kui võtta 1897 a. elanikkude arvu 100, siis 1922 .a. oli 118,9 ja 1932. a. 130,3, seega 35 a. jooksul juurde-kasvu 30,3%.

Meelelahutuskohtadeks on: 1 kino, mis mõned päevad nädalas etendusi annab; rahvamaja ja saksa „Bürgermusse“, kus pidusid korraldatakse. Spordiväli on kohalisel spordiseltsil. Pargiks on Valli-mägi oma varemetega. Linnas asuvad Järva maavalitsus, Eesti Pan-ga Paide osakond ja 2 erapanka, samuti Paide Maksuamet, Paide ühispärimaasium, algkool ja tööstuskool; peale selle veel saksa kul-tuuriomavalitsuse saksa ühispärimaasium.

Tapa linn.

Ville de Tapa. Stadt Tapa.

Tapa linn on neid alevlinnu, mis silma torkavad oma kiire kasvu ja arenemisega; selleks on tal ka eeldusi ja nimelt soodsa asendi näol. Siin näeme veel kord, kui suur tähtsus on liiklemisteedel asula arenemises.

Muus ei paku Tapa asend midagi erilist. Ta asetseb Järvamaa edelapiiril, Virumaa piiril. Edela pool ühtib linna administratiivpiir Järva- ja Virumaa piiriga; piiril voolab Valgejõgi; piiri taga asuvad võrdlemisi tihedasti asustatud Virumaa vallad; põhja poolt piirdub linn Lehtse valla alla kuuluvate rabadega, lääne ja lõuna poolt riigimetsa ja Tapa asundusega.

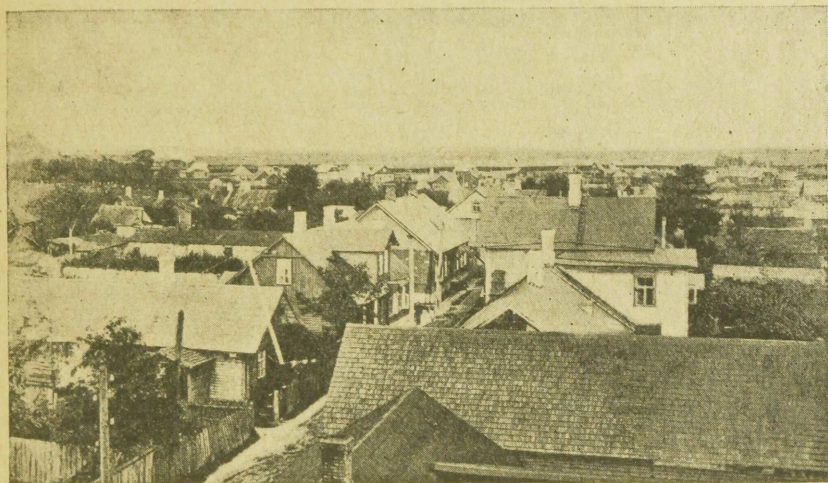
Linn asub kolme tähtsa laiarööpmelise raudteeliini sõlmpunktis: Tallinna-Tapa liin (77,6 km), Narva-Tapa (132,9 km) ja Valga-Tartu-Tapa (195,4 km) liin. Kõik need liinid on omakorda elavama liiklemisega raudteeliinid, mis ei jäta oma mõju avaldamata Tapa arengusse; peale selle ühendab Tapat teiste keskustega maanteed võrk. Maanteedest oleksid mainida: Tapa-Ambla tee (11 km) ja Tapa-Kadrina-Rakvere tee (30,5 km); nende maanteedega kaudu on Tapa ühendatud mitmete tähtsate maanteedega ja kohalise tähtsusega maanteedega.

Linn on arenenud raudteest kahele poole, kusjuures enam asustatud on raudteest ja raudteejaamast lõuna pool asetsev linnaosa, kus asub enamik tähtsaimaist asutisist. Linna maa-ala on raudteeliiniga poolitatud kaheks ligikaudu ühesuuruseks osaks. Tähtsamad tänavad kulgevad raudteejaama lähedusse, tänavad on võrdlemisi laiad ja rajatud enam-vähem kindla plaani järgi. Maanteed mõju tänavastiku arenemises on vaevalt märgatav. Peatänavaks ja ühtlasi tähtsamaks äritänavaks on Pikk tänav, muud tänavad on esijoones korteritänavad. Linna omavalitsuse valduses on küllalt tagavaramaid, mis on hõlbustanud ühtlase planeerimise läbiviimist, tänavate, avalikkude platside ja väljade sobivat soetamist jne.

Linn võtab oma alla 247,51 ha-lise maa-ala; selle 1930. a. kinnitatud riikliku maataagavara kasutamise on järgmine: 1) Kaitseministeeriumil 6,64 ha, 2) Teedeministeeriumil 30,09, 3) Sise- ja kohtuministeeriumil 1,25, 4) Tuletõrjeühingul 1,03, 5) Tapa Ev.-luteri-

usul. kirikul 4,37, 6) linnal 19,40, 7) üldtarvitamiseks (tänavad, platsid, turg, pargid 64,00, 8) ehituskruunkideks 96,37, 9) linna karjamaa 24,36; kokku 247,51 ha.

Tänavaid on 60. Nende üldpikkus 25 km. Puiesteesid (noori), kuhu on lühikeste osadena puid istutatud, umbes 1 km. Tänavatest on munakividega kaetud umbes 4 km, prügitatud umbes 6 km, sillutamata umbes 15 km. Peatänavad on umbes 12—15 m laiad, kõrvaltänavad vanas linnaosas umbes poole kitsamad. Jalgteesid on niisama palju kui tänavaid (mõlemal pool tänavaid), kuid nad on suuremalt osalt välja ehitamata; ehitatud on suuremalt osalt tsemendist umbes

Tapa linn. Vaade apteegi katuselt. *Vue de la ville de Tapa.*
Ansicht von der Stadt Tapa.

0,75—1 m laiuselt (mõnede majade ees aga ka kuni 3 m laiad). Valgustatud peatänavaid on umbes 8 km, valgustamata umbes 17 km; valgustuspunkte (lampisid) tänavail on 62; valgustus kestab öhtul pimedat tulekust kuni hommikuvalgeni. Suvel 2—3 kuu jooksul on tänavad valgustamata.

Elanikkude arvus näitab Tapa õige suurt juurdekasvu; nii oli Tapal 1922. a. rahvalugemise andmete järgi 2 398 (1 186 m. ja 1 212 n.) elanikku. 1. XII. 1932. a. oli Tapal registreeritud 4 418 (2 144 m. ja 2 274 n.) elanikku; seega oli elanikkude arv kümne aasta jooksul kasvanud 2 020 isiku ehk 84,2% võrra, s. o. elanikkude arv on kasvanud peaaegu kahekordseks. Nii siis on Tapa elanikkude arvult suurim Järvamaa linnadest (1. XII. 1932. oli Paides 3 311 ja Türil 3 130 elanikku).

Elumaju oli Tapa linnas 1922. a. rahvalugemise andmete järgi 260, 689 korteriga, 31. XII. 1930. a. oli elumaju 396, 1933. a. alul oli elumaju 422, kortereid 1 128, seega oli 10 aasta jooksul elumajade arv tõusnud 162 maja või 62,3% võrra, korterite arv 439 või 63,7% võrra. Juurdeehitatud elumajade protsent oli suurem ainult Türi, Petseri, Võru ja Nõmme linnas (153,1—75,0%).

1922. a. rahvalugemise andmete järgi oli 6,1% elumajust ehitatud tulekindlast materjalist, 92,7% puust ja 1,2% segamaterjalist; katused olid kaetud kividega 2,3%, plekiga 7,3%, papiga 44,2% ja puumaterjaliga 46,2%. Suur enamik uutest majadest on ehitatud puust, katuse materjaliks on kasutatud uuemate ehitiste juures enamasti plekki. Majakordade järgi oli 1922. a. ühekordseid maju 80,8%, kahekordseid 18,8% ja kolmekordseid 0,4%. Keskmiselt tuli iga maja kohta 2,7 korterit; enamik juurde-ehitatud majadest on ühekordsed, vähem on kahekordseid; uutes majades on korterite arv maja kohta vähem kui 1922. a. Ühe korteri kohta tuli elanikke 1922. a. 3,48, 1930. a. 3,82 elanikku. Kortерite suuruse järgi oli 1922. a. ühetoalisi 75,5%, kahetoalisi 13,3%, kolmetoalisi 6,4% ja enamtoalisi 4,8%.

Väljakäigukohti on olemas kõikide elumajade juures; kõik nad on kuivad klosetid ja suur enamik ehitatud elumajast lahus, ainult 1924. a. alates on hakatud väljakäigukohti ehitama majadega ühe katuse alla. Enamasti on väljakäigukohad ühised terve maja elanikkonna tarvis; 1929. ja 1930. a. ehitatud elumajades, mille kohta andmed on olemas, on igal korteril omaette väljakäigukoht ligikaudu 38,5%-il, kuna enamikul, 61,5%-il, nad ühised on. Mustuseaugud peavad sellekohase sundmääruse põhjal ehitatud olema vett läbilaskmatust materjalist. Mustus veetakse linnast välja 1,25 km kaugusele, selleks määratud kohta soo servale. Mustuse väljavedajaks on 3 eraettevõtjat; tasu vabal kokkuleppel. Mõned tööstused (vorsttööstused) veavad mustuse ja reoveed välja ise oma abinõudega. 1932. a. maksti mustuse väljaveo eest 50 senti kuni 1 kroon (kauguse järgi) kasti pealt.

Saunu on kaks: üks avalik saun eraisikutele ja üks saun raudteelastele. Peale nende saunade on linnas saunu ainult omaks tarvituseks. Vannitube korterite juures ei ole. Suvel käiakse suplemas linna supelraioonis — Valgejões, nimelt selle vasemal kaldal.

Linna elanikud saavad oma joogivee erakaevudest, mille üldarv on umbes 400. Suurem osa on puur-pumpkaevud. Paljud lahtised kaevud on sügavamaks puuritud (kaevu põhjast edasi puuritud, kuna ülemine osa on lahtiseks jätetud).

Veevärgi ehitust linnal kavatsusel ei ole.

Kevadel, sügisel ja suvel viimasel ajal muutuvad paljude kaevude veed kõlbmatuks, omandades kollaka värvi, halva maitse ja lõhna, mida söödustavad tänavatesse raiutud augud (neelukaevud) pinnavete eemaldamiseks, mis suunduvad maa-alustesse kuivadesse

lõhedesse („kuivad sooned“). Linna-arsti poolt on linnavalitsusele esildus tehtud nende neelukaevude sulgemiseks, kuid seni on see tagajärjetuks jäänud.

Raudteelaste elumajasid varustatakse joogiveega raudtee veevärgist.

Tapa linna kaevuvete omaduste selgitamiseks tehti Tervishoiu Instituudis 3.—8. märtsini 1933. a. 40 vee-analüüsi. Uuritud kaevudest oli 27 puurkaevu, 12 raketega kaevu ja 1 proov oli võetud Valgejões. Kaevude sügavus kõikus enamikul juhtudel 10 ja 20 m vahel, aga oli ka sügavamaid; põhjavee pind oli 5—15 m sügavusel. Uuritud 40-st veeproovist hinnati füüsikalisi ja keemilisi omadusi arvestades heaks 20, kahtlaseks 17 ja halvaks ainult 3. Seega võiks ütelda, et Tapa linna — vähemalt uuritud — kaevusid toitev põhjaveekiht on võrdlemisi vähe reostatud, võrreldes teiste Eesti linnade omaga. Ka kahtlaseks tunnistatud veed sisaldasid reostusaineid üsna vähesel hulgal. Kloori hulk 27 juhul ei ületanud 30 mg 1 liitri vee kohta, kaardus kõikus enamikul juhtudel 13 ja 17 saksa kraadi vahel, ainult üksikutes oli see väiksem või suurem; rauaühendeid sisaldus võrdlemisi vähesel hulgal 16-s veeproovis. Hapendumus (O_2) ei ületanud 20-l juhul 3 mg O_2 1 liitri kohta, ülejäänuil kõikus see 3 ja 8 mg vahel. Vee reaktsioon (pH) oli pea kõigil vetel 7,2 (üksikasjaliselt vt. tabel raamatu lõpus).

Kui pinna reostamist suudetakse ka edaspidi ära hoida, siis võiks loota, et Tapa linn veel pikemat aega oma kaevudest head vett võiks saada. Peale selle tuleks hoolega silmas pidada kaevude ümburse puhtust.

Reovete eemaldamiseks puudub kanalisatsioon. Reoveed kogutakse sellekohastesse kindlatesse reovee-aukudesse, kust nad välja veetakse selleks määratud kohtadesse. Pinnaveed juhitakse tänava-rennide kaudu linnast välja madalamatesse kohtadesse, kust nad maa sisse imuvad. Pinnavete kogumiseks on osalt maa-alused kaevud ehitatud. Ainult raudtee majadel on reovete torustik, mille kaudu reoveed eemale juhitakse. Samuti on eksport-tapamajas reovee kanalisatsioon, kust reovesi läbi filtrite rappa juhitakse; ka tärklisevabriku reoveed lastakse läbi filtri. Eratapamajades ja vorstitööstustes on reovete jaoks veekindlad kindla kaanega suletavad augud ja kuivade jäänuste jaoks kindlad kastid. Reovee torustiku ja lahtiste kraavide ehitust linnavalitsusel kavatsusel ei ole.

Tööstus-ettevõtteid oli 1933. a. 35; neist võiks mainida 2 lauavabrikut, 1 malmitehast, 4 rauatööstust ja Tapa eksport-tapamaja, mis küll praegu ei tööta. Tööstus-ettevõtete asupaigana ei ole ette nähtud mingit kindlat linnajagu, olemasolevad tööstused oma reovete ja suitsu ning tööstusliku tolmu õhku ega maapinda ei riku; seda teevad ainult vorstitööstused. Küll annab end tunda rohke rongide liikumine vedurite suitsu tõttu; eriti tuleksid arvesse põlevkivi-

küttega vedurid. Linna ettevõttest oleksid mainitavad elektriiaam Valgejõesel, piirituse- ja viinakauplus ning linna liivamägi. Senini puudub linnal oma tapamaja; loomatapp toimub eratapamajades, mille järele valvet teostab looma-arst, samuti käib loomaarstliku kontrolli alla väljastpoolt sissetoodud liha.

Kauplusi ja ärisid oli 1933. a. 99, toiduainete kauplusi 45. Toiduainetega kauplemine on normeeritud sellekohaste sundmäärustega, mis ei erine teiste linnade sellekohasest määrusist. Turgu peetakse turuväljal 2 korda nädalas, laatu — 8 korda aastas. Restorane oli 3, öömaju 3 ja söögimaju 2.

Tapal puudub oma haigla; selle puudus end eriliselt tunda ei anna, sest heade transpordivõimaluste tõttu saadetakse haiged Tartu, Tallinna ja osalt ka Rakvere haiglatesse. On olemas Tapa linna laste ja emade nõuandekoht ühes haigete vastuvõttekohaga, 3—4 voodiga (1931. a.). Ambulatoorselt (tasuta) võtab linna-arst haigeid vastu omas korteris. Tiisikushaigete nõuandekohta ei ole.

Arstlikku personaali oli 1933. a. järgmiselt: 8 arsti, neist 1 linna-arst, 1 kaitseväge- ja 1 raudtee-arst; hamba-arste 1 (+ 4 arsti, kes teotsevad ka hambaarstimise alal), looma-arste 2, ämmaemandaid 2, velskereid 1.

Apteeke on 1 era-apteek ja 1 raudtee-apteek.

Kirikuid on 2: 1 ap.-õigeusu ja 1 ev.-luteri usu kirik; viimane ehitati valmis 1932. a. Surnuaedu on 2, mõlemad asuvad linna äärtel.

Pidusid ja teatrietendusi peetakse Tapa Nooresoo Kasvatuse Seltsi ja Tuletõrje Seltsimajas, kinosis oli 1. Jalutuskohtadena kasustatakse linna piiril olevat riigimetsa, mille linna omanduseks saamiseks ja pargiks muutmiseks linnavalitsus juba vastavaid samme on astunud.

Türi linn.

Ville de Türi. Stadt Türi.

Järvamaa edelaosas moodustab Türi linn tähtsa majandusliku ja kultuurilise keskkoha; peale selle on ta liiklemisteede sõlmpunktiks. Türit läbib Pärnu-Viljandi-Tallinna kitsarööpmeline raudtee, millest liinist hargneb Türi-Tamsalu ühendustee laiarööpmelise raudteega. Liiklemisteedest oleksid nimetada veel Paide, Pärnu-Tallinna ja Viljandi maantee. Maantee ühtimiskohal asub turuplats, mis tähistab ühtlasi linna keskkoha.

Linn asub enam-vähem kõrgemal kohal; linna idapiiril, Pärnu jõe kallastel, on maapind soine, ka lõunas piirdub linn metsade ja soodega, kuna põhjas ja läänes leidub rohkem kõrgendikke, mis osalt metsadega kaetud.

Türi linn võtab enda alla 623,54 ha suuruse maa-ala. Administratiivpiiride järgi (koos linna piiridesse kuuluvate taludega) on ta maa-ala 824 ha suur (754,73 tiinu), millest umbes pool on asustamata. Maa-ala moodustavad endise Türi-Alliku, Lokuta ja Säreve mõisa ja endise Türi kirikumõisa maad. Asustamata on endise Lokuta mõisa maadest mõnikümmend krunti, 0,3—0,5 ha suurused, ja osa Türi maadest.

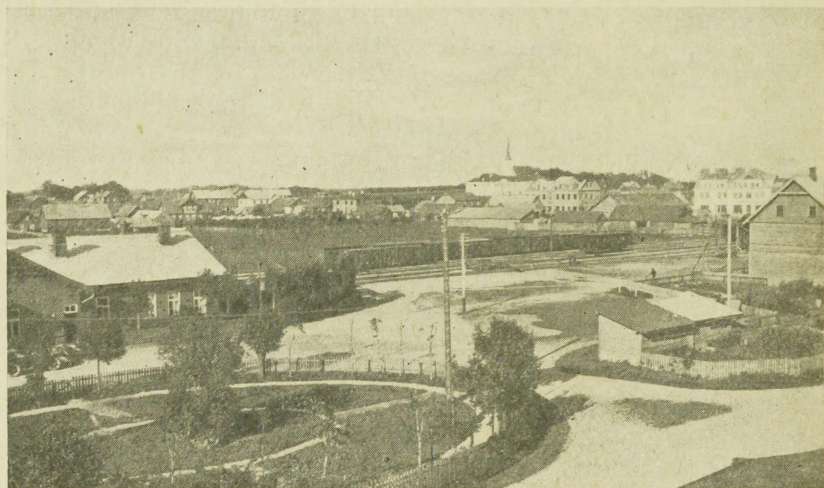
1922. a. rahvalugemise andmete järgi oli Türil 196 elumaja, neist puuehitisi 179, kivi- 8, sega- 4, savi- 4 ja teadmata materjalist 1. Kõrgekordseid maju oli 18. Kortereid oli 567. Elumajade arv on tõusnud 1928. a. kuni 300, kuid pärast seda on võrdlemisi vähe maju juurde ehitatud. Elanikke oli 1922. a. 2099, neist 992 meeste- ja 1107 naisterahvast. Elanikkude arv on näidanud kiiret tõusu; nii oli siin 1925. a. juba 2650 elanikku, neist 1214 meeste- ja 1436 naisterahvast, 1. sept. 1928. a. 3018 elanikku, neist 1419 meeste- ja 1599 naisterahvast. Seega oleks Türi linnas 1922.—32. aastani elanikkude juurdekasv ligi 50%.

Elanikkude arvu kiire tõus võimaldas Türiale ka oma nimetust muuta. Senine Türi alev nimetati 1927. aastal Türi linnaks. Rahvaarv tõusis veel mõne aja ja ulatus 1933. aasta alguseks ligi 3160 peale. Kuid siit edasi püsib see arv paigal, ja näitab isegi langust. Elanikkude arvu langust on osalt põhjustanud ka Türi paberivabriku

tegevuse vähendamine ja tööliste vallandamine. Paberivabrik on ikka Türi tähtsaks tuiksooneks olnud.

Rahvuse järgi jagunesid 1922. a. Türi elanikud järgmiselt: eestlasi 2011, sakslasi 38, venelasi 10, rootslasi 3, muudest rahvustest 33 ja teadmata rahvusest 4 inimest.

Türi tänavad olid 1928. aastani enamasti kõik sillutamata, ainult peatänavad, Viljandi ja Paide tänav, olid killustikkividega ja Pärnu tänav klombitud kividega sillutatud. Tänavate laius oli 6—12 m. Kõnniteed puudusid, ainult koolimaja juurde viiva tänava kohale oli laudkõnnitee ehitatud. 1930.—32. a. on linnavalitsus tänavate sillutamise alal hulga tööd teinud. Nii on tähendatud aastate jooksul

Türi linna üldvaade. Vue générale de Türi. Ansicht von Türi.

juurde ehitatud ja klompteks tehtud Kiriku, Koidula, Suur-Pärnu ja Roheline tänav, umbes 2 kilomeetri pikkuses. Peale selle bitumineeriti Paide-Viljandi killustiktee 1932. a. Hulk kõnniteid on juurde ehitatud ja turuplats pooles osas sillutatud, umbes 2000 m² suuruses. Tänavate valgustamiseks oli 1928. a. 20 valgustuspunkti (elektter), 1932. a. oli see arv juba kahekordseks kasvanud.

Tööstus-ettevõtetest oleks Türil nimetada: Türi paberivabrik, telliskivitööstus, mitu veskit, linnasetööstused, elektrijaam ja teised vähemad tööstused. Paberivabrik asub Pärnu jõe kaldal ja juhib oma reoveed jõkke.

Toiduainete-kauplused on koondunud peamiselt Paide ja Viljandi tänavale. Turul müüakse toiduaineid lahtiselt. Tapamaja ei ole; müügileminev liha peab looma-arsti poolt kõlvuliseks tunnistanud olema.

Haigemaja puudub. Türi Ühishaigekassa asutas küll 1929. a. 8-voodilise haigemaja, mida jõudumööda täiendati, muretseti kõrgustikupäike jne., kuid selle eluiga oli kõigest 1½ aastat. Nimelt sai 1930. a. haigemaja linna poolt toetust, kuid järgmisel aastal, kus toetust kuskilt ei saadud ega olnud selleks lootust ja haigemaja ülevaλπidamine haigekassale üle jõu käis, oli ta sunnitud haigemaja likvideerima. Sinna haigemajasse võeti peale haigekassa liikmete ka erahaigeid vastu. Lähemas tulevikus ei ole Türil uue haigemaja asutamist loota. Haigemaja-ravi vajavad haiged saadetakse praegu Paide, Tallinna ja Tartu haiglatesse. Paide haiglatesse haigete saatmist hõlbustab asjaolu, et Türialt Paidesse on kõigest 14 kilomeetrit.

Kuni 1924. aastani oli Türil 2 arsti: raudtee-arst ja Türi paberivabriku arst. 1924. a. asus siia juurde Türi jaosk. arst, kes 1927. a., kui Türi alev linnaks sai, ka linna-arstiks jäi. 1929. a. on Türil juba 5 arsti, aga et tegevus Türil väheneb ja tööpuudus end tunda annab, lahkuvad eraarstid ja 1933. aastaks jääb siia ainult 2 arsti: linna- ning jaoskonna-arst (A. Gläser) ja raudtee-arst (J. Wöhrmann). Türi paberivabrik oma arsti enam ei pea, sest haigete ravimine kuulub haigekassale. Ämmaemandaid on 2, samuti hamba-arste 2. Apteekke on 2: linnaapteek ja era-apteek. Desinfektsiooniabinõud (Breslau aparaat ja hüdropult) on linnal olemas. On ka loomaravila ja jaosk. looma-arst.

Saunu on Türil 4; neist 1 vabrikusaun töölistele ja ametnikele, 1 raudteelastele ja 2 erasauna. Vabriku saunas on üldruum 30 inimesele ja 1 vannituba; see saun on võrdlemisi hea, kuna teised on rahuldavad. Saunadest ei tundu puudust, kuid siiski oleks Türi-le veel ühte täitsa korralikku sauna vaja.

Võõrastemaju on 2 ja üks sissesõidukoht.

Vanadekodu chitati 1928. a.; varjupaika leiavad seal 8—10 vanainimest. Laste ja emade nõuandekoht avati 1. juunil 1930. Ülevaλπidaja on linn riigi toetusel. Nõuandekoha tegevus näitab kiiret kasvamist. Saadakse aru nõuandekoha tähtsatest ülesannetest. 31. dets. 1932 oli nõuandekohas registreeritud 258 last, nõuannete üldarv 1932. a. oli lastele — 808, emadele — 32. Nõuandepunkt tiisikushaigetele puudub; selle järele ei ole ka iseäralist tarvidust, sest naaberlinnas Paides on seesugune nõuandla olemas ühes röntgenikabinetiga. Hoolealused saavad 5—20 krooni kuus toetust.

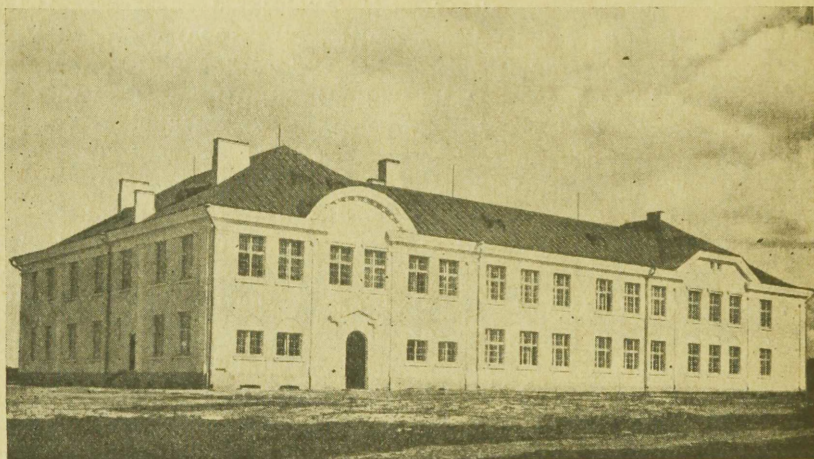
Koole on 2: alg- ja keskkool. Keskkool on majandusgümnaasium, kus iseäralist rõhku pannakse aiandusele. On suur kooli-aed ja kasvuhoone. Mõlemad koolid asuvad samas majas, mis 1924. a. valmis sai. Koolimaja on moodne telliskiviehitus, keskküttega. Ka väliselt mõjub ta oma suurusega Türi teiste majade keskel, ja juba kaugelt torkab silma suur valge Türi haridustempel reisijale, kes Türialt läbi sõidab. 1932. a. sai valmis uus väikelaste päevakodu, mis riigi toetusega chitati. Hoone on puust, ruumikas, samuti moodne,

keskküttega ja veevärgiga. Asub koolimaja lähedal. Lapsi on päevakodus keskmiselt 60—80.

Et Pärnu jõgi on Türi kohal juba küllalt lai, siis on ka suplemisvõimalused olemas. Siia on linna poolt ka ujula ehitatud, meeste- ja naistepoolega.

Linna servas metsatuka sees on spordiplats. Seal on spordivõistlusi korraldatud, kuid peasjalikult on teda jalgpallivõistlusteks kasustatud. Spordiplatsi ennast on küllalt korraldatud, kuid päris valmis ta veel ei ole. Valmishitust takistab rahaline külg.

Joogivee võtmiseks on ligi 200 kaevu; need on enamasti puurkaevud, ainult mõned üksikud on lahtised; peale selle on 3 kaevu

Türi koolimaja. *L'école prim. et sec. dans la ville de Türi. Schulgebäude in Türi.*

ainult tuletõrje jaoks. Keskkeevärk puudub. Türi linna kaevuveetest on tehtud 19 lühendud analüüsi. Kõik uuritud kaevud olid puurkaevud ja andsid enamasti head vett, nii oli 15-s kaevus vesi hea ja 4-s halb. Kõik need puurkaevud olid üsna sügavad (vt. ka üksikasjaline tabel raamatu lõpus), nii kõikus kaevude sügavus 6,6 m — 18,7 m vahel, kusjuures enamik kaevudest olid sügavusega 10 ja rohkem m. Reostustunnuseid leidis (ammoniaagi ja salpeetrishapendi näol) ainult 6-s vees. Kloori sisaldus alla 50 mg 1 liitris 6-s vees, 50—100 mg 7-s ja üle 100 mg 6-s vees. Nelja vee karedus oli 13,6—19,3 Saksa kraadi. Reovee jaoks kanalisatsiooni ei ole. Ainult ühispiimatalitus juhib oma reoveed maa-aluse toru kaudu jõkke. Kõnniteede ääres on lahtised kraavid, millede kaudu vihmavesi ära juhitakse. Ka Türi paberivabrik juhib oma reoveed jõkke, mille tagajärjel jõe vesi mitmesuguste keemiliste ainete ga reostub; ka tsellu-

loosihelbed muudavad vahel jõevee sogaseks. Mustuse äratoimetamine tänavailt kui ka väljakäigukohtadest toimub vastava sundmääruse kohaselt majaomanikkude kaudu. Avalikke väljakäigukohti on ainult 1 — turuplatsil.

Esiälgu on Türi linn istanduste ja parkide poolest vaene; on olemas ainult n. n. „Männik“ ja tuletõrjeseltsi aed. Kiriku taga jõe ääres asub ilus kirikumõisa park, kuid see ei ole senini üldiseks kasutamiseks veel avatud. On asutamisel suurem, ligi 3 ha suurune linna avalik park kiriku lähedal. Et pargid puuduvad, siis kasustab linna rahvas jalutamiseks lähedal olevat Kõrgesaare mäe ja Lokuta metsa.

Türi linna tervishoiu-osak. kulude eelarve 1928./29. a. peale oli 860 kr., mis vähe üle 1 protsendi kogu eelarvest välja teeb. 1932./33. a. eelarve on üldse tasakaalus 160 983,03 kr., sellest tervishoiu-osakonna oma 1820 krooni.

Tervishoiu-osakonna kulude kohta olgu näiteks 1931./32. a. aruanne:

	Kulude üldsumma Kr.	Sellest riigilt saadud Kr.
1) tervishoiu keskasutise kulud (palk linnaarstile, kantselei kulud ja päevarahad)	563.03	—
2) laste ja emade nõuandekoht	695.—	416.65
3) kooliarsti palk	420.—	—
4) suguhaiguste arstimine	169.38	169.38
5) rõugepanemine	7.45	—
Kokku	1854.86	586.03

Kirjandus.

Bibliographie. Literatur.

1. Bekker, H., Lühike ülevaade Eesti geoloogiast. — Koguteos „Eesti” ja äratrükk sellest „Eesti loodus” 1925. a., 31—61.
2. Granö, J. G. prof., Orienteeriv ülevaade. — Koguteos „Eesti” ja äratrükk sellest „Eesti loodus” 1925. a., 1—17.
3. Grewingk, C., Geologie von Liv- u. Kurland, 1861.
4. Köstner, N., Eesti sõdurite pikkus 1924. a. — Eesti Statistika, 1927, nr. 65.
5. Lasberg, E., Leepra. Eesti Demograafia, v. IV; 111—113, 1930. a.
6. Lepp, A., Õppeasutised 1922—1927. — E. Statistika, 1928, nr. 76, 200—210.
7. Lepp, A., Alg- ja keskkoolid 1926./27., 1927./28., 1928./29., 1929./30., 1930./31. ja 1931./32. õ. a. — E. Statistika, 1928, nr. 79 341—361, 1929, nr. 88, 142—162, 1931, nr. 111, 73—96.
8. Lepp, A., Alg- ja keskkooli õpperuumid ja tervishoidlikud tingimused 1930./31. õ. a. — E. Statistika, 1932, nr. 126, 286—303.
9. Lüüs, A., prof., Sugemeid vigaste laste kohta Eestis, 1923.
10. Nõmmik, A., prof., Kodumaa mullastik. — Koguteos „Eesti” ja äratrükk sellest „Eesti loodus” 1925. a., 97—149.
11. Paldrock, A., prof., Uuemaid andmeid pidalitöbisist Eestis. — Eesti Arst, 1928, nr. 11, 393—395.
12. Rammul, A., prof., Algkooli ruumid ja tervishoidlised tingimused, lk. 77—105; keskkooli ruumid ja tervishoidlised tingimused, lk. 175—182; E. Demograafia v. I. „Haridus Eestis”, 1924.
13. Sresnevsky, B., prof., 25-jähr. Mittelwerte der Niederschläge 1886—1910. Dorpat, 1913.
14. Sütt, J., cand., Temperatuuri olud Eestis (käsimkirjas).
15. Tomberg, G., Linnade ja alevite rahvastik.
16. Volmer, E., dr., Sünnitusabi andmine Eestis (käsimkirjas).
17. Eesti Demograafia, v. I. „Haridus Eestis”, 1924.
18. „ „ v. III. „Tervishoid Eestis”, 1925.
19. „ „ v. IV. „Rahvastik ja tervishoid Eestis”, 1930.
20. Eesti Statistika kuukiri, 1922.—1933. a.
21. Estonie de 1920—1930. Résumé rétrospectif, 1931.
22. Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, v. I, 1924.
23. Rahva tööala ja ühiskondlik kihitus. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, v. III, 1925.
24. Riigi Teataja 1923—1933.
25. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, Järva maakond, 1923.

Résumé français.

L'arrondissement de Järva est situé au nord de l'Estonie et confine à l'ouest à l'arrondissement de Harju, à l'est à l'arrond. de Viru et au sud à l'arrond. de Viljandi. L'étendue territoriale de l'arrond. de Järva est de 2 986 km².

Le sous-sol de l'arrondissement est composé dans la partie du nord des calcaires et dans la partie du sud des dolomites.

Le climat de l'arr. de Järva est tempéré continental. Les températures moyennes mensuelles et annuelle sont données dans le tabl. 1. La température moyenne annuelle est de 4,3° C. Le nombre moyen des jours avec eau tombée oscillait entre 10 (avril) et 15 (août) et était de 150 par an. La quantité moyenne d'eau tombée oscillait de 28 mm (février) à 104 mm (août) et était de 666 mm par an.

Le nombre des maisons d'habitation était en 1922 année de recensement de 8 121 avec 11 233 logements. Le matériel des maisons était bois en 88,7%, maçonnerie en 6,7%, matériel mixte en 4,2%.

La hauteur des logements était de 1,5—2,0 m en 3,3%, de 2,0—2,5 m en 83,4%, de 2,5—3,0 m en 13,3%. Le cube d'air de logement par homme était de moins de 10 m³ en 13,3%, de 10—20 m³ en 25,5%, de 20—30 m³ en 21,0%, de 30—50 m³ et plus en 40,2%.

La surface de logement par mètre carré de fenêtres était de moins de 10 en 23,0%, de 10—12 en 7,6%, de 12—20 en 28,8%, de 20—40 en 28,5%, de 40—60 en 9,5% et 60 et plus en 2,6% des logements.

Le nombre des sociétés et des organisation était 1. I. 1926 dans l'arrond. de Järva de 425, dont 195 étaient coopératives; le nombre des organisations par 10 000 habitants était 73.

Le nombre des écoles primaires dans l'arr. de Järva était en 1931/32. 75 avec 389 classes et 5 925 écoliers; le nombre des écoles secondaires était 4 avec 22 classes et 624 écoliers, dont 2 sont dans la ville de Paide, 1 dans la ville de Tapa et 1 dans la ville de Türi.

Les quantités d'alcool absolus par an par habitant vendus sous forme d'eau de vie (40°) et d'alcool à 95°, étaient suivantes dans les années 1920—1929/30 0,815, 1,677, 4,509, 4,030, 3,106, 3,100, 3,699, 4,133, 3,868, 3,324 litres.

La provenance et la qualité des eaux potables sont données dans le tabl. 9. Le chiffre des puits inspectés dans l'arrond. de Järva est de 95, dont 44 (46,3%) avaient l'eau bonne, 24 (25,3%) avaient l'eau suspecte et 27 (28,4%) l'eau mauvaise. Le nombre des puits à marge était 50, dont 24 (48%) avaient l'eau bonne, 16 (32%) l'eau suspecte et 10 (20%) l'eau mauvaise. Le nombre des puits à pompe inspectés était de 8, dont 4 avaient l'eau bonne, 2 l'eau suspecte et 2 l'eau mauvaise; le nombre des puits tubulaires inspectés était de 34, dont 16 (47,1%) avaient l'eau bonne, 3 (8,8%) l'eau suspecte et 15 (44,1%) l'eau mauvaise. La quantité de chlore (Cl) était de moins de 10 mg par 1 litre d'eau dans 7 (7,4%) des échantillons, de 10—20 mg en 24 (25,3%), de 20—30 mg en 17 (17,9%), de 30—50 mg en 16 (16,8%), de 50—100 mg en 21 (22,1%), de 100 mg et plus en 10 (10,5%). Le degré hydrométrique des 43 échantillons d'eau était de moins de 10° allemands en 3, de 10—20° en 26 (60,5%), de 20—30° en 11 (25,6%) et de plus de 30° en 3.

D'après les résultats du recensement en 1922 la population de l'arr. de Järva était de 58 211 (27 826 hommes et 30 385 femmes) dont étaient 54 713 (97,3%) Estoniens, 595 (1,1%) Russes, 553 (1,0%) Allemands, 25 (0,0%) Suedois, 14 (0,0%) Juifs et 314 (0,6%) autres.

La naissance dans l'arr. de Järva en 1923—31 était en moyenne 18,7‰₀₀, la mortalité 15,9‰₀₀ et la mortalité des enfants moins d'un an 97‰₀₀. Les données détaillées se trouvent dans les tabl. 12.—22. dans le chapitre „l'hygiène publique“.

L'arrond. de Järva est divisé en 8 districts médicaux, dans chacun desquels il y a un médecin et une sage-femme salariés par l'administration de l'arrondissement. Le médecin de district est tenu pour ces honoraires fixes d'exercer des fonctions de médecin sanitaire, scolaire et de médecin pour les pauvres. En outre le médecin de district a le droit d'avoir une clientèle privée. Il y a dans l'arrondissement 5 médecins praticiens privés.

Le chef-lieu de l'arrond. de Järva Paide est située sur la ligne du chemin-de-fer Türi-Paide-Tamsalu. L'étendue territoriale de la ville de Paide est de 944,2 ha, dont 131,7 ha sont occupés des maisons, cours et jardins. D'après les résultats du recensement en 1922 le nombre des maisons d'habitation était de 456 avec 855 logements. La population était en 1922 2 980 (1 322 hommes et 1 658 femmes), en 1932 3 266 (1 454 hommes et 1 812 femmes). Il y a dans la ville de Paide 1 médecin de l'arrondissement, 1 médecin de la ville et 4 médecins privés, 2 dentistes, 2 sages-femmes, 1 médecin vétérinaire, 2 hôpitaux (1 de l'arrondissement et 1 de la ville) un dispensaire pour les tuberculeux et 3 écoles.

La ville de Tapa est située sur les lignes du chemin-de-fer Tallinn-Tapa, Narva-Tapa et Valga-Tartu-Tapa. L'étendue territoriale de la ville de Tapa est de 247,51 ha. La population était en 1922 2 398 (1 186

hommes et 1 212 femmes) et en 1932 4 418 (2 144 hommes et 2 274 femmes). En 1933 le nombre des maisons d'habitation était de 422 avec 1 128 logements.

Il y a 8 médecins, 1 dentiste, 2 médecins vétérinaires et 2 sages-femmes et 2 pharmacies.

La ville de Türi est située à 14 km du chef-lieu de l'arrondissement de la ville de Paide. L'étendue territoriale de Türi est de 284 ha.

D'après les résultats du recensement en 1922 le nombre des maisons d'habitation en Türi était de 196 avec de 567 logements; en 1928 le nombre des maisons d'habitation était de 300; le nombre des habitants était en 1922 de 2 099 (992 hommes et 1 107 femmes) et en 1928 de 3 018 (1 419 hommes et 1 599 femmes). En 1933 le nombre des habitants était de 3 160.

Parmi des établissements d'industrie nous mentionnons les plus importants: la papeterie de Türi, une briqueterie et des moulins.

Il y a en Türi 2 médecins — le médecin de la ville et du district et le médecin du chemin-de-fer, 2 sages-femmes et 2 dentistes, 1 médecin vétérinaire de district et 2 pharmacies. Le nombre de maisons de bain est 4 dont 2 sont publiques. En 1928 est construit un hospice de vieillards; en 1931 est créé le dispensaire d'hygiène maternelle et infantile et une salle d'asile pour la première enfance (60—80 enfants). Le nombre des écoles est 2 — une école primaire et une secondaire. Il y a dans la ville un grand bain et un terrain de sport. Le budget de la ville était en 1932/33 de 160 983,03 couronnes, dont 1 820 kr. étaient pour la section d'hygiène.

Zusammenfassung.

Der Kreis Järva (Jerwen) liegt in der Mitte Nord-Estlands und grenzt im Westen an den Kreis Harju (Harrien), im Osten an den Kreis Viru (Wierland) und im Süden an den Viljandi (Fellinschen) Kreis.

Der Kreis Järva umfasst ein Gebiet von 2 986 km². Den Untergrund des Kreises bilden im nördlichen Teile Kalksteine und im Süden der Dolomit.

Das Klima des Kreises Järva ist gemässigt kontinental. Die mittleren Monats- und Jahrestemperaturen sind in der Tabelle 1, aus welcher zu ersehen ist, dass in dem höherliegenden Teil die Morgentemperatur 3,4⁰ ist, während die Morgentemperatur der tieferliegenden Teile zwischen 3,6⁰ und 4,1⁰ C schwankt. Die mittlere Jahrestmeperatur ist 4,3⁰ C. Nach Tabelle 5 schwankt die Zahl der Tage mit Niederschlägen (nach Monaten) zwischen 10 (April) und 15 (August); die Jahressumme betrug 150. Die mittlere Niederschlagsmenge im Monat schwankte zwischen 28 mm (Februar) und 104 mm (August) und betrug im Jahr 666.

Die Zahl der Wohnhäuser betrug 1922 im Jahre der Volkszählung 8 121 mit 11 233 Wohnungen. Auf 1 km² kamen durchschnittlich 2,74 Wohnhäuser. 89,9% der Wohnhäuser war auf dem Lande. Auf 1 Wohnhaus kamen 1,4 Wohnungen. Das Baumaterial der Wohnhäuser war Holz in 88,7%, Stein in 6,7%, gemischtes Material in 4,2%, anderes und nicht bezeichnetes Material in 0,4% der Wohnhäuser. Eigene Badestuben hatten 12,5% der Wohnhäuser. Die Höhe der Wohnstuben war 1,5—2,0 m bei 3,3%, 2,0—2,5 m bei 83,4% und 2,5—3,0 m bei 13,3%. Der Luftkubus für 1 Menschen betrug weniger als 10 m³ in 13,3%, 10—20 m³ in 25,5%, 20—30 m³ in 21,0%, 30—50 m³ und mehr in 40,2% der Wohnungen. Das Verhältnis der Fensterfläche zur Fussbodenfläche war weniger als 1:10 in 23,0%, 1:10—12 in 7,6%, 1:12—20 in 28,8%, 1:20—40 in 28,5%, 1:40—60 in 9,5%, über 1:60 in 2,6% der Wohnungen.

Vereine und Organisationen gab es nach den Daten des staatlichen statistischen Zentralbüros im Kreise Järva am 1. I. 1926

425, davon 195 Kooperative. Auf je 10 000 Einwohner kamen 73 Organisationen; nach der relativen Zahl der Organisationen stand der Kreis an 2 Stelle. Im Jahre 1931 waren im Kreise 24 Kooperative Meiereien und 2 private. Elementarschulen gab es im Kreise im Jahre 1931/32 75 mit 389 Klassen und 5 925 Schülern, Mittelschulen 4 mit 22 Klassen und 624 Schülern.

Spiritus und Branntwein wurde im Kreise in den Jahren 1920—1929/30 verkauft 0,815, 1,677, 4,509, 4,030, 3,106, 3,100, 3,669, 4,133, 3,868, 3,324 Liter absoluten Alkohol pro 1 Einwohner.

Von den im Kreise Järva untersuchten 95 Trinkwasserproben erwiesen sich als gut 44 (46,3%), als mittelmässig oder verdächtig 24 (25,3%) und als schlecht 27 (28,4%). Auf den Bauernhöfen wurden 50 Schacht- oder Kesselbrunnen (52,6%) untersucht, von ihnen hatten 24 (48%) gutes, 16 (32%) verdächtiges und 10 (20%) schlechtes Wasser. Ausserdem wurden noch 34 Bohrbrunnen (35,8%), 8 Pumpbrunnen, 2 Quellen und Flusswasser (11,6%) untersucht. Von den 34 Bohrbrunnen erwiesen sich 16 (47,1%) als gut, 3 (8,8%) als verdächtig und 15 (44,1%) als schlecht. Von den 8 Pumpbrunnen hatten 4 gutes, 2 schlechtes und 2 verdächtiges Wasser. Das Quell- und Flusswasser erwies sich als verdächtig. Der Chlorgehalt war unter 10 mg in 1 L. Wasser in 7 (7,4%) Proben, 10—20 mg in 24 (25,3%), 20—30 mg in 17 (17,9%), 30—50 mg in 16 (16,8%), 50—100 mg in 21 (22,1%) und über 100 mg in 10 (10,5%) Wasserproben. Die Härte wurde in 43 Wasserproben bestimmt; sie erwies sich unter 10 deutschen Härtegraden in 3, zwischen 10—20° in 26 (60,5%), 20—30° in 11 (25,6%). In 3 Proben war die Härte über 30°. In den niedriger liegenden Gegenden, wo das Grundwasser nicht tief liegt, sind meistens Kesselbrunnen, während in den höher liegenden Gegenden Bohrbrunnen vorherrschen.

Im Jahre der Volkszählung 1922 waren im Kreise Järva 58 211 Einwohner (27 826 m. und 30 385 w.), von ihnen waren Esten 54 713 (97,3%), Russen 595 (1,1%), Deutsche 553 (1,0%), Schweden 25 (0,0%), Juden 14 (0,0%) und andere 314 (0,6%).

Die Geburtsziffer für die Jahre 1923—31 war im Mittel für den ganzen Kreis 18,7‰, die Sterblichkeitsziffer 15,9‰ und die Sterblichkeit der Säuglinge 97‰ von den Lebendgeborenen. Die eingehenden Angaben über den Gesundheitszustand der Bevölkerung befinden sich im Abschnitt „Öffentliches Gesundheitswesen“, Tab. s. 12—22.

Im Kreise sind 8 Medizinal-Distrikte, wo in jedem ein Distriktsarzt und eine Hebamme arbeiten und von der Kreisverwaltung ein festes Grundgehalt beziehen. Die Distriktsärzte haben das Recht auch Privatpraxis auszuüben. Ausser den Distriktsärzten waren im Kreise noch 5 Privatärzte tätig.

Die Kreisstadt Paide liegt an der schmalspurigen Eisenbahnlinie Türi-Paide-Tamsalu. Die Gesamtfläche der Stadt

umfasst 944,2 ha von denen 131,7 ha besiedelt sind. 1922 waren nach den Daten der Volkszählung in Paide 456 Wohnhäuser mit 855 Wohnungen. Die Einwohnerzahl war im J. 1922 2 980 (1 322 m. und 1 658 w.) und im Jahre 1932 3 266 (1 454 m. und 1 812 w.), also ist die Einwohnerzahl sehr wenig gewachsen. In Paide ist 1 Kreisarzt, 1 Stadtarzt, 4 andere Ärzte, 2 Zahnärzte, 2 Hebammen, 1 Feldscher, 1 Krankenschwester, 2 Masseure und 1 Tierarzt. Kliniken gibt es in Paide 2; eine Kreis- und eine Stadtklinik. In Paide ist auch eine Beratungsstelle für Lungenkranke. Paide hat nur eine Badestube. Am Orte ist 1 Gymnasium, 1 Elementar- und 1 Gewerbeschule.

Die Stadt Tapa hat eine gute Lage: es ist ein Eisenbahnknotenpunkt, wo sich die Linien Tallinn-Tapa, Narva-Tapa und Valga-Tartu-Tapa schneiden. Die Gesamtfläche der Stadt beträgt 247,51 ha, von denen 96,37 ha besiedelt sind. Die Einwohnerzahl betrug im J. 1922 2 398 (1 186 m. und 1 212 w.), im J. 1932 waren in Tapa 4 418 (2 144 m. u. 2 274 w.), also ist die Einwohnerzahl im Verlauf von 10 Jahren beinahe um das Doppelte gestiegen. Anfang 1933 waren in Tapa 422 Wohnhäuser mit 1 128 Wohnungen.

Von den industriellen Unternehmungen wären zu nennen: 2 Sägemühlen, 1 Eisengiesserei, 4 Schlossereien und das städtische Elektrizitätswerk.

Badestuben gibt es 2; eine öffentliche und eine für Eisenbahnbeamte.

Ärzte gab es in Tapa 2: darunter 1 Stadtarzt, 1 Militärarzt und ein Eisenbahnarzt. Ferner 1 Zahnarzt, 2 Tierärzte, 2 Hebammen und 1 Feldscher. Apotheken waren 2: 1 Privat- und 1 Eisenbahn-apotheke.

Die Stadt Türi liegt am Pärnu Flusse 14 km von der Kreisstadt Paide, an der schmalspurigen Pärnu-Viljandi Eisenbahn. Die Gesamtfläche der Stadt umfasst 623,54 ha, von denen etwa die Hälfte besiedelt ist. 1922 waren nach Daten der Volkszählung in Türi 196 Wohnhäuser mit 567 Wohnungen; 1928 betrug die Häuserzahl 300. Einwohner waren im J. 1922 2 099 (992 m. 1 107 w.), im J. 1928 war die Einwohnerzahl schon 3 018 (1 419 m. 1 599 w.), also um 50% gestiegen. 1933 war die Einwohnerzahl bis 3 160 gestiegen.

Von den industriellen Unternehmungen wären zu nennen: die Papierfabrik, eine Ziegelei, das Elektrizitätswerk und einige Mühlen. Ärzte gibt es in Türi 2: den Stadt- und Distriktsarzt und einen Eisenbahnarzt. Ferner 2 Hebammen und 2 Zahnärzte; eine Stadt- und eine Privatapotheke. Der Distrikts-Veterinärarzt wohnt auch in Türi und hat eine Veterinär-Klinik. Badestuben gibt es 4: 1 für Fabriksbeamte und -Arbeiter, 1 für Eisenbahnbeamte und 2 öffentliche. Ein Altersheim für 8—10 Greise

wurde 1928 gebaut; der Beratungspunkt für Mütter und Kinder wurde im Juni 1933 eröffnet. Ein Tagesheim für Kleinkinder (60—80) arbeitet seit 1932. Am Orte gibt es eine Elementar- und eine Mittelschule. Am Pärnu-Fluss ist ein Schwimmbad gebaut; am Rande der Stadt ein Sportplatz.

Das Budget der Stadt betrug 1932/33 160 983,03 Kronen. Davon entfielen auf die Sanitätsabteilung 1820 Kronen.

Anmerkung: Deutsche Benennungen der Ortschaften die jetzt nicht mehr gebraucht werden:

Aegviidu	—	Charlottenhof
Ambla	—	Ampel
Järvamaa	—	Kreis Jerwen
Järva-Jaani	—	St. Johannis
Koeru	—	St. Marien-Magdalenen
Käru	—	Kerro
Madise	—	St. Mattaei
Paide	—	Weissenstein
Peetri	—	St. Petri
Tapa	—	Taps
Türi	—	Turgel
Vägeva	—	Weggewa.

Järvamaa joogivee uurimuse tulemused.

Résultats de l'analyse des eaux potables de l'arr. de Järva.

Resultate der Trinkwasseruntersuchungen des Kreises
Järwa.

a	allikas,	source, Quelle,	+	vesi on kõlvuline	<i>l'eau est bonne,</i>
j	jäljed,	traces, Spuren,		ehk hea,	<i>das Wasser ist</i>
jõ	jõgi,	rivière, Fluss,			<i>gut,</i>
p	pumpkaev,	fontaine à	—	vesi on mittekõl-	<i>l'eau est mau-</i>
		pompe, Pumpe,		vuline ehk halb,	<i>vaise, das</i>
pk	puurkaev,	puits tubulaire,			<i>Wasser ist</i>
		Rohrbrunnen,			<i>schlecht,</i>
r	raket. salvkaev,	puits à margelle,	?	vesi on kahtlane,	<i>l'eau est suspecte</i>
		Kesselbrunnen,			<i>ou médiocre,</i>
t	talv,	la ferme,			<i>das Wasser ist</i>
		Bauerngehöft,			<i>verdächtig</i>
tn	tänav,	rue, Strasse,			<i>oder mittel-</i>
vald		commune rurale,			<i>mässig.</i>
		Gemeinde,			
üpt	ühispiimatalitus,	laiterie cooper.,			
		Kooper. Meierei.			

Lahtreis 5—7 tähendavad arvud milligramme 1 liitr. vees. Vee ka-
reduse 1 saksa kraad = 1,79 prantsuse = 1,25 inglise kraadiga.

*Les nombres en les colonnes 5—7 expriment des milligrammes par
litre d'eau. Degré hydrometrique 1° allemand = 1,79^o français = 1,25^o
anglais.*

*In den Rubriken 5—7 bedeuten die Zahlen Milligramme in 1 Liter
Wasser. Die Härte des Wassers (Rubrik 8) ist in deutschem Härtegraden
angegeben; 1 deutscher Härtegrad = 1,79 französ. = 1,25 englischen
Härtegrade.*

Valla ja asula nimetus; veeuurimise aeg <i>Communes rurales et fermes; le temps de l'analyse</i> <i>Gemeinde, Ort u. Zeit der Wasseruntersuchung</i>	Veevõtmise koht — <i>Provenance de l'eau</i> — <i>Herkunft des Wassers</i>	Kaevu sügavus — <i>Profondeur de puits</i> — <i>Brunnentiefe</i>	Vee kaugus maapinnalt — <i>Dist. de l'eau de la surface de la terre</i> — <i>Entfernung des Wassers von d. Erdoberfläche</i>	Veekihi paksus — <i>Hauteur de l'eau</i> — <i>Tiefe der Wasserschicht</i>	Kloor (Cl) — <i>Chlore</i> — <i>Chlor</i>	Ammoniaak (NH ₃) — <i>Ammoniaque</i> — <i>Ammon.</i>	Salpeetrishape (N ₂ O ₃) — <i>Nitrites</i> — <i>Salpetrige Säure</i>	Karedus saksa kraadides — <i>Degré hy- drométr. allem. Härte in deutsch. Grad.</i>	Vee kõlvulisus — <i>Qualité de l'eau</i> — <i>Be- schaffenheit des Wassers</i>
	metr.								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Albu vald. (1925.—1927. a.)									
Albu üpt.	pk	25			40	0,4	j	10,0	—
Aravete üpt.	pk	46	2	44	12	0,5	0	10,0	—
Alliku vald. (1925.—1927. a.)									
Kärevere pt.	pk	25,5			16	16,0	0	15,9	—
Ambla vald. (1925.—1927. a.)									
Ambla üpt.	pk	28,5	4	24,5	j	n. j	n. j	12,0	+
Ambla alevik. (sept. 1931. a.)									
Neidorf J. m.	pk	6,5			60	n. j	n. j		+
Neudorf J. m.	r	2,3	1,3	1,0	36	j	0		?
Pent A. m.	pk	6			86	0,1	0,15		—
Simson K. m.	r	2	1	1	36	j	0		+
Smirnov E. m.	r	4	2,5	1,5	24	0	0		+
Tuglas J. m.	p	4			24	0	0		+
Tõnuri J. m.	pk				70	0,5	0		—

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Esna vald. (1925.—1927. a.)									
Esna-Peetri ept.	pk	49			58	0,4	0,1	13,6	—
Esna üpt.	pk	19			8	n. j	j	10,2	?
Kahala üpt.	pk	15			10	n. j	n. j	11,8	+
Kirna vald. (sept. 1931. a.)									
Männaru t.	r	6	5,25	0,75	126	0	0		+
Koigi vald. (1925.—1927. a.)									
Koigi üpt.	pk	25			8	0,05		17,1	+
Päinurme üpt.	pk	21,96			60	kollak. pruun		14,6	—
Kuksema vald. (1925.—1927. a.)									
Kihme üpt.	r	48			8			8,1	?
Käru vald. (1925.—1927. a.)									
Käru üpt.	pk	18			10	0,05		16,0	?
(sept. 1931. a.)									
Kase t.	r	3,5	1	2,5	46	j	0		+
Käru jõgi	jõ				24	0,2	0		?
Põllusma t.	r	4	1	3	60	0	0		+
Käru alevik. (sept. 1931. a.)									
Esko J. m.	r	4	3,2	0,8	104	0	0		+
Gross H. m.	pk	6,5			60	0	0		+
Stümper R. m.	pk	11,4			38	0,3	0		—
Stümper T. m.	pk				54	0	0		+
Vaino M. m.	pk				54	0	0		+

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Lehtse vald. Aegviidu alevik. (sept. 1931. a.)									
Jaama tee, Uusermann H. m.	r	5			160	1,5	0,7		—
Papli tee, Köster'i m.	r	6,4	4,8	1,6	18	0	0		+
Piibe maantee, Gutmann G. m.	r	7,2	5,6	1,6	44	0	j		?
Tamme tee, Rõuk A. m.	r				20	0	0		+
Vahtra t., Ehrenfeld J. m.	r	4,8	4	0,8	20	0	0		+
Vahtra t., Leesmanni m.	r	6,4	4,8	1,6	20	0	0		+
Liigvalla vald. (juuni 1923. a.)									
Jaagu t.	r	6	3	3	65	0,1	j	22,0	?
Kääri-Mihkli t.	r	8	4	4	100	0,2	0,1	26,0	—
Künka t.	r	6,5	3,5	3	20	j	0,1	18,0	—
Läätse t.	a	0,5	0,2	0,3	10	j	j	16,0	?
Peindla-Pääru t.	r	8	1	7	10	0,2	0,1	16,0	—
Reinu t.	r	7	4	3	60	j	j	25,0	?
Sõnajala t.	r	6	5	1	12	j	j	18,0	?
(juuli 1923. a.)									
Allika t.	r	13	3	10	10	0	j	16,0	?
Hansurahva t.	r	14,3	13	1,3	40	j	j	15,0	?
Sepa t.	r	4	3	1	50	j	0,1	16,0	—
(august 1923. a.)									
Koidu t.	r	3	2	1	50	0	0	14,0	+
Kooli t.	r	3	1	2	20	j	0,1	22,0	—
Latsi t.	r	4	2	2	33	j	j	22,0	?
(1925.—1927. a.)									
Rake-Ülesoo üpt.	pk	30			14	0,1	0	14,3	+
(sept. 1931. a.)									
Aadu t.	r	4	3	1	22	j	0		?
Harju t.	r	4,8	4,2	0,6	16	j	0		?

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Kantsimäe t.	r	4,2	3,6	0,6	116	j	0		?
Maasikamäe t.	p	3,6			100	j	0		?
Uuetoa t.	r	4,5	3,5	1	14	0,1	0		?
Rake alevik. (august 1923. a.)									
AptEEK	p				80	0,2	0,3	28,0	—
Mõduvabrik	pk				5	0,2	j	24,0	—
Postijaam	r	7	0,3	6,7	100	0,1	0,5	31,0	—
Postkontor	r	5	0,5	4,5	120	j	j	29,0	?
Raudteejaam	p				60	0	j	32,0	?
Simbrot	r	7	0,5	6,5	60	j	0,1	32,0	—
Teemaja (Kovkin)	r	8	2	6	50	0,2	0,1	28,0	—
Vallamaja ja meierei	r	3	0,5	2,5	115	j	j	28,0	?
Ülesoo t.	r	3	0,3	2,7	20	j	0,2	22,0	—
Särevere vald. (1925.—1927. a.)									
Jändja ept.	a				16			9,8	?
Jändja ept.	pk	18,3			16		0,1	12,1	—
Kolu üpt.	pk	125			20	j		12,3	+
Laupa üpt.	p	4	1,5	2,5	44	0,15	0,1	12,35	—
(sept. 1931. a.)									
Kännu t.	r	4,3	4	0,3	90	0	j		?
Sihi t.	r	5,5	2,5	3	108	0	0		+
Vesmanni m.	r	10	5	5	66	0	0		+
Vahastu vald. (1925.—1927. a.)									
Vahastu üpt.	pk	18,6			54	0,05	2,0	7,8	—
Väinjärve vald. (1925.—1927. a.)									
Udeva üpt.	pk				18	nj	nj	12,1	+
(sept. 1931. a.)									
Adra t.	r	4	3,6	0,4	8	0	0		+
Jõutsi t.	r	3	2,5	0,5	46	0	0		+

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Jürijaani t.	r	3,5	2,5	1	42	0,1	0		?
Jürijaani t.	r	2,5	1,5	1	26	0	0		+
Kõrtsi t.	r	4	3,6	0,4	14	0	0		+
Külakubja t.	r	4	3,5	0,5	16	0	0		+
Mardi t.	r	2,4	2,2	0,2	20	0	0		+
Koeru alevik.									
Künamägi E. m.	pk	20			16	0	0		+
Koeru üpt.	pk	28			10	0	0		+
Miller J. m.	p	23			20	0	0		+
Postijaama ja J. Pruuli ühine kaev	p	20			22	0	0		+
Rinneberg'i pärij. m.	pk				30	0	0		+
Stegemann'i m.	p				32	0	0		+
Stein V. apteek	pk	19			24	0	0		+
Väätsa vald. (1925.—1927. a.)									
Lõõla üpt. vana	pk	50			28	0,05	0,1	14,2	—
Lõõla üpt. uus	pk	9			32	0,2	0,3	10,3	—
Väätsa pt.	pk	16			52	0,05	0,7	11,0	—
Võhmuta vald. (1925.—1927. a.) Järva-Jaani alevik.									
Järva-Jaani üpt. (sept. 1931. a.)	pk				12			10,9	+
Juns H. m.	r	8	6	2	12	0	0		+
Keskküla E. m.	pk	25			8	0	0		+
Pilbaum K. m.	r	7	5	2	12	0	0		+
Puss A. m.	r	8	6	2	14	0	0		+
Reinglas'i m.	r	8	6	2	12	0	0		+
Rosenbaum'i m.	r	4	2	2	40	0	0		+
Verner E. m.	pk	23			44	0	0		+
Zuravlev K. m.	pk	9,6			12	0	0		+

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Türi linn. (juuni 1925. a.)									
Erharti m.	pk	15			104	0,2	0	19,3	—
Martinsoni m.	pk	10			22	0	j	13,6	+
Vahtramäe m.	pk	14			36	0	0	16,0	+
(1926.—1927. a.)									
Türi üpt.	pk	18,7			32	0	0	13,8	+
(sept. 1931. a.)									
Jaama t. 5	pk	9,6			136	j	0		+
Jaama t. 7	pk	6,6			148	0,5	0		—
Koidula t. 19	pk	9,6			54	0	0		+
Koidula t. 21	pk	9,0			64	0	0		+
Koidula t. 23	pk	11,4			50	0	0		+
Suur-Pärnu mnt. 14	pk	10,5			60	0	0		+
Suur-Pärnu mnt. 19	pk	11,4			54	0	0		+
Suur-Pärnu mnt. 23	pk				32	0	0		+
Suur-Pärnu mnt. 25	pk	12,0			38	0	0		+
Suur-Pärnu mnt. 27	pk	12,0			30	0	0		+
Vabaduse t. 3	pk				72	0	0		+
Vabaduse t. 4	pk	18,6			50	0	0		+
Viljandi t. 18	pk	10,8			160	0	0		+
Viljandi t. 20	pk	9,0			400	j	0,2		—
Viljandi t. 24	pk	8,4			520	0,7	0		—
Paide linn. (mai 1925. a.)									
Heina t. „Baltika“ vabr.	pk	15			88	0,2	0	20,6	—
Parkali t., Paide jõgi	jõ				8	j	0	14,9	?
Pikk t. 17	r	6	4	2	260	j	j	24,8	?
Pikk t. 24	r	4	2	2	176	0,5	0	19,8	—
Pärnu t. 16	r	5	3	2	176	0,2	0	16,7	—
Pärnu t. 17	pk	20			144	0,5	0	15,6	—
Pärnu t. 71	pk	20			14	0	j	16,5	+
Pärnu t. 77	pk	10			22	0	0	15,2	+
Soo t. 6	pk	14			54	0,5	0,2	23,3	—
Suur-Aia t. 5	r	6	4	2	254	j	0	17,5	?
Tallinna t. 19	r	5	3,5	1,5	244	0,2	0	29,3	—
Tallinna t. 38	r	4	2	2	83	0,5	0	23,3	—

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Turuplats 6	r	10	8,5	1,5	192	j	0	25,2	?
Turuplats 12	pk	20	20		230	0,5	0	17,9	—
Veski t. 12	pk				48	0,1	0	17,0	?
Väike-Aia t. 14	r	6	4	2	92	0,5	0,7	16,1	—
(1925.—1927. a.)									
Paide linna üpt.	p				188	0,3	0,5	10,08	—
(sept. 1931. a.)									
Aiavilja t., B. Jänese m. vett ei ole	r	2,5							?
Aiavilja t. 12	pk	8,4			132	1,5	0		—
Aiavilja t. 19	pk	6,0			68	0	0		+
Kalda t. 7	r	2,4	2	0,4	76	0	0		+
Lai t. 6	r	4	3,7	0,3	40	0	0		+
Lai t. 14	pk	9,0			68	j	0		+
Pikk t. 8	pk	18,6			160	0,5	0		—
Pikk t. 12	r	8	7	1	420	j	0		—
Pikk t. 15	pk				100	0	j		?
Rüütli t. 20	r	6	5,8	0,2	168	0	0		+
Suur-Pärnu t. 7	p	6	5,5	0,5	180	0,1	0,2		—
Suur-Pärnu t. 12	pk				160	0,9	j		—
Suur-Pärnu t. 32	r	2	1,7	0,3	216	j	j		?
Telliskivi t. 4	pk	15,6			64	0,2	0		?
Turukaev, avalik	pk				20	0,2	0		?
Turuplats 12	pk	18,3			136	0,1	0,1		—
Vaino t. 13	pk				160	1,2	0,2		—
Vee t. 1	r	7,5	7,2	0,3	164	j	j		?
Vee t. 4	pk				124	0,3	0		—

T a p a l i n n .															
(3. märts 1933. a.)															
Ambla mnt. 10	pk	22,5	18	4,5	14	0	0	15	129	25,9	15,6	2,2	0	7,2	+
Ambla mnt. 13	pk	15	10	5	22	0	0,006	24	133	21,6	15,5	2,6	0	7,2	+
Apteegi tn. 10	r	10	4—7	3—6	20	nj	0	26	137	14,4	15,2	8,2	0	7,3	?
Esplanaadi tn. 8	pk				26	0	0	25	137	25,9	16,4	6,8	0	7,2	+
Jaama tn. 1	pk	19,5	13,5—15	4,5—6	62	0,28	0,013	27	164	33,1	19,8	5,2	0	7,2	—
Isaki tn. 8	pk	18,9	9—12,9	6—9,9	38	0	0,022	38	139	25,2	16,5	4,3	0,27	7,2	?
Kesk tn. 5	pk	13,5	9—10,5	3—4,5	26	0	0,035	16	130	26,6	15,8	2,3	0,34	7,3	?
Koidu tn. 11	pk	14	10—12	2—4	6	j	0,006	12	122	19,4	14,2	2,2	0,38	7,2	?
Lai tn. 4	pk	25,2	20,2	5	14	0,01	0	17	123	14,0	14,2	3,2	0	7,2	+
Lai tn. 7	r	14	12	2	34	0,02	0,025	35	139	7,6	14,9	3,0	0	7,2	?
Lai tn. 8	pk	22,5	18—20,1	2,4—4,5	18	0,04	0,011	22	131	18,9	15,7	3,8	0,66	7,2	?
Lai tn. 9 (värvim. tööstus)	pk	13,8	11,8	2	22	0	0,003	25	160	2,7	16,3	3,8	nj	7,2	+
Lai tn. 9	r	15,9	11,9	4	98	0,015	0,001	90	224	40,0	28,1	5,2	nj	7,2	?
Lai tn. 18	pk	15	8,4—10,5	4,5—6,6	26	0,025	0,003	25	134	9,7	14,7	6,2	0,27	7,1	?
Luteriusul. kiriku juures	pk	16,5	10,5—12	4,5—6	26	0	0,143	30	142	18,7	16,1	2,4	0,19	7,3	—
Nigoli pst. 2	pk	19,5	13,5—16,5	3—6	24	0,05	0,003	33	129	22,3	15,3	3,8	0,77	7,2	?
Nigoli pst. 3	r	14	9,5—13,7	0,3—4,5	14	0	0	17	126	17,3	14,5	2,4	0	7,2	+
Nooruse tn. 5	pk	20	12—16	4—8	10	0	0	16	127	18,0	14,6	3,0	0	7,2	+
Pikk tn. 3	pk	24,3	19,3	5	58	nj	0,013	32	145	24,5	17,0	3,1	0,3	7,2	?
Pikk tn. 5	pk	18	14	4	54	nj	0,005	30	146	25,2	17,2	2,2	0,53	7,3	?
Pikk tn. 9	pk	20	14—16	4—6	36	nj	0	37	141	26,6	16,9	2,6	0,22	7,2	+

Pikk tn. 11	pk	18	12—14	4—6	20	0	0,002	15	126	32,4	16,0	2,0	0	7,2	+
Pikk tn. 20	r	10	7	3	28	0	0	22	137	16,6	15,4	3,0	0	7,2	+
Pikk tn. 30	r	12	7,5—9	3—4,5	30	0	0,001	44	153	15,5	16,9	4,2	0	7,3	+
Pikk tn. 55	r	16	10—14	2—6	10	0	0	8	132	37,4	17,1	3,5	0	7,2	+
Pärna tn. 1	r	11	8—9,2	1,8—3	206	0,02	0,001	130	233	4,9	24,0	4,7	0	7,3	?
Pääsukese tn. 6	r	12	9—10	2—3	364	0,03	0,014	66	174	2,7	18,2	4,8	0	7,2	?
Põllu tn. 7	r	10	4	6	16	0,02	0	27	136	13,5	15,5	3,1	0	7,2	+
Põllu tn. 10	pk	18	15	3	18	0,02	nj	16	131	16,2	15,3	2,8	nj	7,1	?
Raudtee veevärk	pk				4	0,005	0,001	11	117	6,5	12,6	4,1	0	7,2	+
Tapa eksporttapa- maja	pk	21	12—15	6—9	10	0	0	14	134	18,7	15,3	1,9	0	7,3	+
Valgejõgi	jõ	2—3			2	0	0,005	5	117	10,3	13,1	2,2	0	7,2	?
Valgejõe pst. 12	pk	15,6	11,1—12,6	3,0—4,5	26	0	0	30	160	11,3	17,6	3,0	0	7,2	+
Valgejõe pst. 22	pk	10,5	6—8,1	2,4—4,5	22	0	0	22	146	9,7	15,9	2,4	0	7,2	+
Veski tn. 5	pk	30	24—26	4—6	36	0	0	42	152	19,1	17,8	3,0	0,37	7,2	+
Võidu pst. 4	r	8	6,5	1,5	78	0	0	57	167	1,6	16,9	2,4	0	7,2	+
Võidu pst. 6	pk	12,6	6,6—9,6	3—6	24	0,005	0,008	28	132	18,9	15,8	3,6	0,48	7,2	?
Võidu pst. 16	pk	12,6	5,1—8,1	4,5—7,5	20	0,62	0,026	14	131	10,3	14,5	4,32	1,66	7,2	—
Õuna tn. 7	pk	21	13,5—16,5	4,5—7,5	32	0	0,003	31	145	13	16,3	1,9	0	7,2	+
Ülesõidu tn. 5	r	12	10	2	100	0,005	0,003	72	202	5,4	20,9	5,8	0	7,2	?

Hind 1 kroon.